

דור ה-Y בישראל, פרק 15 אל תחפרו לי - לימודים בעידן הגוגל

תמר אלמוג, עוז אלמוג

נוצר ב-4/29/2014

מתקשים להסתגל

מסלול ההשכלה בחברה המודרנית בנוי משלבים מודולאריים: פעוטונים וגני טרום חובה, גן חובה, בית ספר יסודי, חטיבת ביניים, תיכון, תואר ראשון ותארים מתקדמים. כל שלב מתבסס על הידע שנצבר בשלב הקודם, ובונה קומה נוספת.

כל מעבר משלב אחד לשלב שני דורש תקופת הסתגלות לא קלה, אבל דומה כי המעבר מהתיכון

צעירים בישראל
עוז אלמוג

לאקדמיה הוא הקשה מכולם. זאת בשל מספר גורמים: היקף חומר הלימוד וקצבו גדולים בהרבה; חומר הלמידה מורכב וקשה יותר; שיטת הלימוד מתבססת יותר על עבודה עצמאית (הגעה להרצאות, קריאת מאמרים, כתיבת עבודות); הקשר בין התלמיד למורה רופף יותר (בעיקר בקורסים מרובי משתתפים); התחרות בין התלמידים גבוהה יותר (קשה לבלוט בתוך ים הסטודנטים) והציונים ניתנים על בסיס קריטריונים יותר אובייקטיביים (בחינות אנונימיות בסיום הסמסטר). הלחץ במסגרת הזאת גדל, גם משום שהסטודנט יודע, שללימודים האקדמיים תפקיד חשוב בקביעת עתידו הכלכלי והחברתי.

אין כמעט סטודנט שלא חווה משבר הסתגלות כלשהו (ולפעמים ממש טראומה) עם הכניסה ללימודים האקדמיים, אבל דומה שהמשבר הזה החריף ונעשה שכיח במיוחד בקרב דור ה-Y. רבים מהצעירים חווים סוג של הלם בשנת הלימודים הראשונה ומשדרים אותות מצוקה. שיעור לא מבוטל נושרים מהלימודים (שנת הלימודים הראשונה נמצאה כתקופה המועדת ביותר לנשירה) או מחליפים מגמה, חוג או מוסד.¹

צעיר פונה לסיוע הגולשים: "שלום לכולם, אני בן 22 סטודנט שנה ראשונה לפיזיקה והנדסת חשמל ופשוט התאכזבתי לגמרי מהלימודים שלי, גיליתי שהמקצועות האלו לא מעניינים אותי ולמעשה אני ממש סובל מהלימודים. מצד שני שום מקצוע אחר לא מעניין אותי כל כך.

בשלב מסוים רציתי מאוד ללמוד רפואה אבל בגלל הרף הגבוהה לא הצלחתי להתקבל (חשבתי על לימודים בחול, אך הבנתי שזה לא בשבילי). האם כדאי לי לפרוש מהלימודים ולנסות תחום אחר (אשמח להמלצות) או שכדאי לי להמשיך ללמוד (סה"כ התואר ייתן לי עבודה ופרנסה מכובדת?)²

אחת התשובות: "אני חושבת שכדאי לפחות שתסיים את השנה הראשונה, כי אם אתה רק בשנה א' - זה אומר שאפילו לא סיימת את הסמסטר הראשון. תחכה לסיום השנה ואז תחליט."

פער גדול מדי בין התיכון לאקדמיה

כאמור, בתי-ספר רבים הפכו בעיקר ל"בתי חרושת" למבחני בגרות, וכמעט אינם מקנים כלים ללמידה עצמאית, לחשיבה ולניתוח.

יתר על כן, בתיכונים רבים הדרישות מינימאליות, אם בכלל, והתלמידים הורגלו שהמורים "מאכילים אותם בכפית" (לכל מה שלא רלוונטי לבחינה אין בכלל צורך להקשיב).

בשנים האחרונות נעשו ניסיונות לשנות את בחינות הבגרות, כך שלא יתבססו רק על שינון, אבל נראה שמשרד החינוך מתקשה ביישום היוזמות הללו. אפילו במקצועות בעלי אופי פלפולי, כמו לימודי התנ"ך והספרות, המגמה הכללית היא שינון והבנה סכמטית.³

סטודנטים רבים מוצאים אפוא את עצמם נדרשים בפעם הראשונה בחייהם לעמוד במשימות לימודיות (קריאה, כתיבה, מחקר), שמעולם לא הוכשרו להן ולא התנסו בהן.

סביבת למידה נוקשה

הלימודים לתואר אקדמי מתקיימים בסביבת למידה שונה מזו שאליה התרגלו ה-Yניקים בבית-הספר. יש שיעורים שחובת הנוכחות היא תנאי לסיומם, המבחנים מתקיימים במועד קבוע מראש (חריגות צריכות לקבל אישור בוועדות מיוחדות), לעבודות נקבע מועד הגשה סופי, אין משא ומתן על הציונים (לפחות באופן פורמאלי). גם הציונים, הניתנים במסגרת הזאת, מחולקים בהרבה פחות נדיבות מבתי הספר. רבים מופתעים לגלות שההקלות והוויתורים שהיו מקובלים בבית-הספר אינם מקובלים בהשכלה הגבוהה, ובשביל ציון מעבר, קל וחומר גבוה, צריך לעמול.

בלוגר צעיר: "זה לא היה פשוט לקבל את המציאות החדשה. מהתיכון לא ממש למדתי לבחינות. נכון שהיה את הפסיכומטרי אבל שם אתה בעיקר צריך לדעת מתי לנחש ומתי לא. עניין של זריזות, כמו בקסמים. [...] לי באופן אישי זה מוזר כל העניין, אני נורא אמביוולנטי כלפי כל הלימודים. מצד אחד אני נהנה ללמוד ובתקופת מבחנים, במידה ועשיתם אותה כמו סטודנט ממוצע (הגעתם לחלק מהשיעורים וגם בהם גיליתם שהמרצה והחומר שהוא בוחן עליו, רחוקים אחד מהשני כמו דוגמנית ופחמימה מורכבת) אתם לומדים המון חומר חדש ודי מעניין. ומצד שני כשנגמרים הלימודים כל מה שאתם רוצים זה להימרח איפשהו עד תחילת הסמסטר."⁴

ההורים לא יכולים לעזור

ה-Yניקים מורגלים פחות ללמוד לבד ומתקשים להתמודד עם קשיים ללא עזרת הוריהם. ההורים גם אינם יכולים להפעיל לחץ על המרצים, כפי שהפעילו על המורים והנהלת בית-הספר, לפחות לעת עתה. זאת ועוד, רבים מהסטודנטים באים מרקע סוציו-אקונומי לא גבוה. הם גדלו להורים ללא תואר אקדמי ולעיתים גם ללא תעודת בגרות. בשל הפער ההשכלתי בינם לבין הוריהם נמנעת מרבים מהם רשת הביטחון הנפשית והאינטלקטואלית שנפרשת במשפחות משכילות.

מסתבר שאני לא כזה גאון

ההורים, המורים והחברים פמפמו ל-Yניקים לאורך השנים כמה הם מגניבים, חכמים ומהממים (להרחבה בנושא זה ראו: בעד עצמנו - אנוכיות כטרנד), ולכן הם לא חייבים להתאמן. כאשר מתגלה הפער בין התדמית לבין המציאות באקדמיה, עבור רבים זה רגע של משבר לא קל.

בלוגרית צעירה: "אני חכמה. גאון. תמיד אמרו לי. אמא, אבא, הדודים, סבא וסבתא. מה זאת אומרת? גאון! אני לא מוכנה לקבל פחות מ-90. זה לא בלקסיקון שלי בכלל, זה לא אפשרי, זה לא הגיוני, זו לא אני שם במבחן. משהו רע קורה והורס לי הכל."⁵

בשל הידרדרות מערכת החינוך הממלכתית ובשל היחלשות החינוך בבית וקריסת תרבות הספר, יותר ויותר סטודנטים מדור ה-Y מגיעים ללימודים האקדמיים לא מוכנים מבחינת תשתית הידע. סקרים שנעשו בשנים האחרונות, לצד תוצאות בחינות המיצ"ב שקיים משרד החינוך, מצביעים על רמת ידע נמוכה בכל תחומי הלימוד.⁶ הדבר מחריף את משבר ההתאקלמות, ומשפיע בצורה משמעותית על רמת הלימודים ועל דרך ההתנהלות של השיעורים.

פרופ' וותיק באחת המכללות כתב לנו: "מאוד לא לרוחי לדבר על סטודנטים כעל 'חומר אנושי', אך לא לדעתי בלבד, אלא לדעת כל המרצים במכללה, יש לנו 'חומר אנושי' ירוד ביותר, הן מבחינת הידע, הן מבחינת האינטליגנציה של רובו והן מבחינת ההליכות והנימוסים (אם תרשה לי לנקוט מונח אנכרוניסטי כל-כך מימי חנה בבלי). הסיבה העיקרית לכך היא סינדרום ה'ישראל-בלוף' שלא פסח על עולם המכללות. הן מורידות תהומה את רמת דרישותיהן מפחד שאם מספר הנרשמים אליהן יהיה זעום, או שיסגרו אותן או שיאחדו אותן עם מכללות דומות אחרות. כך יוצאות מדי שנה מורות לגיל הרך עם דיפלומה רשמית ועם שגיאות כתיב ברמה של כיתה ג'. אין פשוט עם מי לדבר. כולם יודעים שהמלך עירום ואיש אינו מעז כאותו זאטוט אנדרסני לומר אמת כאובה זו בקול."

מרצים רבים, שהתראיינו למחקר זה, התלוננו שקשה להם ללמד את החומר שאותו לימדו בשנים קודמות, בשל חסרים ופערים גדולים של התלמידים בכיתות. הם נדרשים להשלים חומר בסיסי, להאט את הקצב ובמקרים רבים אף לוותר על חלקים מהסיליבוס (מאמרים וחלקים מההרצאות). היו שאמרו שהם חשויים כמורים בבית ספר ולא כמרצים באוניברסיטה.

מרצה ותיקה בפקולטה למדעי החברה: "משנה לשנה הרמה של הסטודנטים יורדת. בשנים האחרונות זה בולט במיוחד. אני מוצאת את עצמי נאלצת להסביר דברים בסיסיים ביותר. אם לפני שנתיים הרגשתי שאני מלמדת כמו מורה בתיכון, השנה כבר הרגשתי שאני מלמדת כמו מורה בחטיבת ביניים. מרגיז אותי גם שאני מספיקה פחות ופחות. זה לא יאומן שככה הם מגיעים אלינו. לא מלמדים אותם כלום בבית הספר?"

מקצת מהפערים נסגרים באמצעות הקורסים למבחן הפסיכומטרי, אבל אלה החלקים האורייניים יותר (אנגלית, מתמטיקה, שפת אם). בלתי אפשרי לסגור פערים בתחום ההיסטוריה, הפוליטיקה, הספרות, הדתות והתרבויות בקורס אחד (להרחבה בנושא זה ראו: **תואר בכל מחיר - הדור הכי "משכיל"**).

החסרים הגדולים של הסטודנטים הן בתחום המידע והן בתחום מיומנויות הלמידה, לצד ההרגל שנרכש בבית הספר להשתמש כמורים פרטיים הביא לפריחה של שיעורי עזר, שמקצתם מופעלים באמצעות האינטרנט ובחסות אגודות הסטודנטים.

מתוך אתר "משכיל", שמפעיל קורסי תגבור במספר מוסדות וביניהם אוניברסיטת בר אילן, המרכז הבינתחומי ומכללת שנקר: "קורסי תגבור נפתחים מדי סמסטר במגוון נרחב של מקצועות לימוד עבור מסלולי לימוד שונים. העקרון בו אנו דוגלים הינו אספקת קורסי תגבור עבור כל מקצוע לימוד בו יש צורך - זאת בהתאם לרמת הביקוש מצד הסטודנטים לקורס תגבור באותו מקצוע. עבור כל מקצוע לימוד אליו נרשמים מספיק מתעניינים אנו פועלים לתאום פתיחת קורס התגבור."⁷

עידן הרפרוף

האומנם עם הספר?

מי שמעיין בנתונים הסטטיסטיים שמפרסמת מדי שנה הספרייה הלאומית לרגל שבוע הספר, עשוי לקבל את הרושם שישראל היא מעצמה ספרותית. בשנת 2011 למשל, דורגה ישראל במקום השני בעולם בהוצאת ספרים ביחס למספר התושבים. בכל שמונים דקות יוצא לאור בישראל ספר, כותר, דיסק או כתב עת חדש. כמעט עשרים ספרים חדשים ביום.⁸

עם זאת, הנתונים הללו מציירים תמונה מטעה, כיוון שהם אינם מראים איזה ספרים נקנים ועל ידי איזה אוכלוסיות. שקיעת תרבות הספר בארץ משתקפת טוב יותר במצב הוצאות הספרים וחנויות הספרים. אם בעבר רשתות הספרים בישראל פרחו, בשנים האחרונות הן מצמצמות סניפים, וכדי לשרוד הן נאלצות למכור לצד הספרים גם דיסקים ומוצרים נלווים נוספים. גם הוצאות הספרים נמצאות בקשיים כלכליים, ורבות נסגרו בשנים האחרונות.⁹

הישראלים אינם שונים בהיבט הזה מרוב ארצות המערב. ההבדל הוא שחברות קטנות, כמו החברה הישראלית, משלמות מחיר כבד יותר. הדבר נכון שבעתיים כשמדובר בעם היהודי, שאיכותו האינטלקטואלית היא הנכס ההיסטורי החשוב ביותר שלו.¹⁰

מגמת כיוון הזמן המוקדש לקריאת ספרים החלה כבר ברבע האחרון של המאה העשרים, כתולדה של התפתחות הטלוויזיה בכבלים והלוויין. החל בעשור הראשון למילניום הוצעה המגמה במקביל לעלייה הדרמטית בתפוצת המחשב האישי, הטלפון הסלולרי והגלישה באינטרנט.¹¹

Literary Reading by Age (USA)

	Percentage by Group			Percentage Pint by Group	
	1982	1992	2002	1992-2002	1982-2002
18-24	59.8	53.3	42.8	-10.5	-17
25-34	62.1	54.6	47.7	-6.9	-14.4
35-44	59.7	58.9	46.6	-12.3	-13.1
45-54	54.9	56.9	51.6	-5.3	-3.3
55-64	52.8	52.9	48.9	-4	-3.9
65-74	47.2	50.8	45.3	-5.5	-1.9
+75	40.9	40.4	36.7	-3.7	-4.2

Reference: National Endowment for the Arts, June 2004. Reading At Risk:A Survey of Literary Reading in America. Research Division Report.

Literary Reading by Young Adults (USA)

Age Group	Percentage of Group			Rate of Decline
	1982	1992	2002	1982-2002
18-24	59.8	53.3	42.8	-28%
25-34	62.1	54.6	47.7	-23%
All Ages	56.9	54.0	46.7	-18%

Reference: National Endowment for the Arts, June 2004. Reading At Risk:A Survey of Literary Reading in America. Research Division Report.

Trends in Book and Literary Reading (USA)

	Percentage of U.S Adult Population		Change, 1992 to 2002 Percentage Point	
	1992	2002	Difference	Rate of Decline
Read Any Book	60.9	56.6	-4.3	-7%
Read Literature	54	46.7	-7.3	-14%

Reference: National Endowment for the Arts. June 2004. Reading At Risk: A Survey of Literary Reading in America. Research Division Report.

למעשה נוצר פרדוקס מעניין ומוזר: בעוד כמות החומרים המודפסים עלתה נומינלית (בהשוואה לעבר), הביקוש לחומר מודפס וזמן הקריאה הממוצע של החומרים הללו יורדים בהתמדה. הדבר נכון בעיקר לגבי כתבים מודפסים מרובי עמודים ובעלי תוכן מורכב, המחייב מימונויות אינטלקטואליות משוכללות. מהן הסיבות לירידה בביקוש לחומרי דפוס (ספרים וגם עיתונים)? להלן נמנה כמה מהן:

השתכללות אמצעי המדיה

האינטרנט יצר חלופה אודיו-ויזואלית לחומר מודפס, שהיא הרבה יותר מושכת ומרתקת מהספרים הוותיקים ובמקרים רבים גם חוסכת זמן. זו גם הסיבה לקריסת עולם העיתונות הוותיק, שמחלף בקצב הולך וגובר על ידי אתרי האינטרנט והאפליקציות הסלולריות.

מחשב במקום ספרייה

ספרי העיון וקבצי המאמרים היו בעבר מקור המידע העיקרי על עולמנו. כך נוצרה תהילתם של הספרייה והארכיון. בעידן הדיגיטלי המחשב מנגיש מסדי מידע עצומים בהקלטה מהבית. טבעי אפוא שאנשים קונים היום הרבה פחות מילונים, אנציקלופדיות וספרי מחקר ועיון. יתרה מזו, המדיה הדיגיטלית משכללת את אמצעי האינדוקס והחיפוש, וחוסכת זמן יקר שהוקדש לכך בעידן הדפוס. דפדפנים ומנועי חיפוש הפתוחים לשימוש הקהל הרחב מיייתרים בהדרגה את הספרייה המסורתית. הקלות שבה אפשר היום להפוך מסמכי נייר "מתים" לקבצים דיגיטליים "חיים" (ובכך לאפשר חיפוש מהיר בטקסטים בגדלים בלתי מוגבלים) מהווים איום לא רק על הסמכות והמומחיות של הספרנים, אלא על עצם תפיסת הספר כמקור מידע. ואכן, הספרנים הופכים בהדרגה למידענים. כתוצאה מכך יותר ויותר ספריות ציבוריות (ובכלל זה אוניברסיטאיות) משנות את פניהן והופכות למרכזי למידה, דיון וגלישה ומשמשות פחות כחללי אחסון והשאלת קבצי דפוס.

ספרים אינטראקטיביים בהוצאה עצמית

עולם הדפוס הישן תווך לציבור הקוראים באמצעות "שומרי סף", שמיינו וצנזרו חומרי גלם וגם הפיקו את התוצר המוגמר (הוצאות לאור ובתי דפוס).

המדיום הדיגיטלי מזמן אינספור אופציות קוסמות עבור מחברים/סופרים: הפקת ספר באופן עצמאי; שיתוף הקהל במימון הוצאת הספר והפיכת הציבור לשותף פעיל בהפקתו;¹² הנגשה לקהלים ענקיים ללא צורך באמצעי שיווק יקרים; חיי מדף ארוכים (למעשה בלתי מוגבלים); משובים ודיאלוג עם הקוראים; עדכון קל יותר ושוטף של הטקסט הספרותי (ספרים מודולאריים); שילוב קל וזול יותר של חומר אודיו-ויזואלי. האינטרנט גם מוזיל עלויות. חומרים טקסטואליים ואודיו-ויזואליים שהפקתם עלתה בעבר ממון רב - בתוכם ספרים, כתבי עת ועיתונים - מוצעים היום לציבור הרחב בחינם או בעלויות מזעריות.

הקריאה בספרים עמוסי דפים מתאימה פחות לעידן המהיר וחסר המנוחה שבו המסרים הקצרים מנצחים. המדיה הדיגיטלית לא רק זריזה וקוסמת יותר מהספרים המסורתיים (בין השאר בשל הרב ממדיות שלה), אלא שהיא מקלה את הדפדוף, ובכך חוסכת זמן ומאמץ.

שפע המידע הדיגיטלי וזרימתו המתמדת, לצד הסקרנות לדעת דברים חדשים ומעניינים ולהתעדכן, מאלצים את כולנו לסגל דפוסי קריאה חדשים, שעיקרם רפרוף. אפשר להגדיר את המגמה הזאת כ"חוק הקריאה השולית הפוחתת": כשיש לך מעט עמודים לקרוא אתה קורא את כולם. כשיש לך הרבה עמודים אתה קורא את הכותרות הראשונות ועל השאר מרפרף. אנחנו נאלצים לעלעל בין מקבץ נושאים במקום להתרכז בנושא אחד, גם משום שיש לנו היום הרבה מסיחי דעת מסביב. כלומר, מצד אחד אנחנו נחשפים ליותר מידע מתמיד. מצד שני הרפרוף התמידי מסגל דפוס של שטחיות.

צרכנות האינסטנט

בעבר לספרים היה ערך תרבותי ודימוי מיתולוגי, ולכן התייחסו אליהם ביראת קודש. היום חוויית הקנייה נעשית חזקה יותר מחוויית הקריאה. רשת חנויות הספרים סטימצקי ייבאה בזמנו למרחב הישראלי את תרבות קניית הספרים האמריקאית.¹³ באחד הראיונות נתפס הבעלים באמירה סמלית המייצגת את רוח הזמן: "ספרים זה כמו עגבניות". ואמנם, בשני העשורים האחרונים מכירת ספרים הפכה מעיסוק תרבותי מובהק לעסק כלכלי שבו הרווחיות ולא דווקא האיכות היא חזות הכל. ענף הספרים, שאמור היה להיות אנטייתזה לתרבות הרייטינג השטחית, נהיה בדיוק כזה, ויש לכך השפעה על סגנון הצריכה של ספרים, בעיקר בדור הצעיר. דור שהתרגל לספרות קלה לעיכול, נוטה לברוח מספרות כבדה יותר. התהליך הזה עובר גם על אירופה וארה"ב, אבל דומה כי בישראל הוא מהיר וסוחף יותר.

רוב מכירות הספרים נעשות היום ברשתות הספרים הגדולות. קורא צעיר שנכנס לחנות ספרים נחשף בעיקר לספרים שיצאו באחרונה, והסיכוי שלו להיתקל בנכסי צאן ברזל מהעבר הולך ויורד. מכאן קצרה הדרך להידרדרות בתשוקת הקריאה. הפרופסור מנחם פרי העיר בהקשר הזה: "אנשים התרגלו לקרוא ספרים קלים; הציבור חושב אולי שהוא חופשי בבחירת הספרים שהוא קורא אבל הוא עדר. מציעים לו מספר ברירות דלות, וזה מה שהוא קורא".¹⁴

גם מעמדם של מוספי הספרות ומאמרי הביקורת נמצא בשנים האחרונות במגמת ירידה, ובמילא רוב הצעירים לא קוראים אותם. כתוצאה מכך גם מספרם של מבקרי הספרות הולך ופוחת, ובהתאם גם מספר העמודים בעיתונות המוקדשים לנושא. הידיעה על ספרים חדשים מגיעה היום לציבור בעיקר באמצעות כתבות של יחסי ציבור ושיווק בתוך החנויות (יצירת ערימות של ספרים על השולחנות ובחלונות הראווה). כל זה פוגע בתרבות הקריאה והכתיבה הגבוהה, ומנציח את שליטת הבינוניות, שמחלישה מכיוון נוסף את תרבות הקריאה.¹⁵

הספר איטי מדי

עולם התקשורת, השיווק והפרסום משפיעים על דפוסי צריכת המסרים. המוטו שלהם הוא לתפוס את העין, הראש והלב מהר ככל האפשר. הם מרגילים גם ל "שיווק הקליפה": "יש לך 60 שניות לסקרן אותי, GO!". זו גם הסיבה שאנשים מתקשים היום לראות סרטים עם תחלופת פריימים איטית או לקרוא עיתונים עבי כרס. מצריכה סבלנות ואורך רוח. לכן היא פחות מתאימה לעולם שבו אנשים מורגלים למסרים קצרים וסיפוקים מיידיים.

עייפות המידע

שפע המידע הדיגיטלי וזרימתו המתמדת, לצד הסקרנות לדעת דברים חדשים ומעניינים ולהתעדכן, מאלצים את כולנו לסגל דפוסי קריאה חדשים, שעיקרם רפרוף. אפשר להגדיר את המגמה הזאת כ"חוק הקריאה השולית הפוחתת": כשיש לך מעט עמודים לקרוא אתה קורא את כולם. כשיש לך הרבה עמודים אתה קורא את הכותרות הראשונות ועל השאר מרפרף.¹⁶

אנחנו נאלצים לעלעל בין מקבץ נושאים במקום להתרכז בנושא אחד, גם משום שיש לנו היום הרבה מסיחי דעת

מסביב. כלומר, מצד אחד אנחנו נחשפים ליותר מידע מתמיד. מצד שני הרפרוף התמידי מסגל דפוס של שטחיות הפרסומאי ובעל הטור, אורן פרנק, ניסח את המגמה החדשה בצורה קולעת: "תביטו לרגע על עצמכם. מתי לאחרונה התעמקתם במשהו לאורך זמן וללא הסחות דעת? מתי לאחרונה קראתם ספר עד הסוף בלי לעלעל קדימה, לקרוא את הכריכה, למצוא את תקציר המנהלים או לקרוא עשרה עיתונים ושלושה ספרים אחרים במקביל? מתי לאחרונה הלכתם לסרט ולא שלחתם הודעות טקסט? נהגתם בלי הודעות טקסט? מתי לאחרונה ממש כיביתם את הטלפון שלכם, ולא כי הוא נתקע? גודש האינפורמציה וזמינותה האינסופית משטחים את החשיבה שלנו ומשנים את הקוגניציה שלנו. למה? התיאוריה מאזכרת שני סוגי חשיבה בסיסיים. 1. חיפוש: מציאת אינפורמציה קיימת, אגירתה ושימוש בה למטרותינו. 2. חקירה: חשיבה על אינפורמציה שקיימת ברשותנו, המובילה לסינתזה של מקורות וכך לרעיונות או לחשיבה חדשה. אינסוף האינפורמציה, הפרשנויות וזמינותן מעודדים ודוחפים לחשיבה מהסוג הראשון, לאגרגציה ראשונית של אינפורמציה ואז סינון מה שמתאים לתפישתנו הקיימת (תחשבו על איך אתם מחפשים בגוגל). זה לא שאנחנו לא יכולים או לא רוצים לחקור. יש לנו פחות ופחות זמן וסיבות לחשוב כך, והמוחות שלנו מתרגלים למצב תודעתי של חיפוש. חלק מהעוסקים בחינוך מדברים על הדור הנוכחי של ילדים כ'שפני ניסוי' של חשיבת החיפוש, ומעריכים שהם יגדלו עם יכולות חשיבה מאוד מהירות, ומאוד מאוד רדודות."¹⁷

אין זמן לקרוא

אנשים בתקופתנו עובדים שעות ארוכות, וכשאננם עובדים, הם מעדיפים למלא את הפנאי שלהם ב"נופש פעיל" או בבהייה בטלוויזיה. התוצאה היא שיש להם פחות ופחות זמן, אנרגיה וחשק לפעילות בידורית אינטלקטואלית, כמו קריאת ספרים (בוודאי ספרים שדורשים מאמץ אינטלקטואלי).

מעדיפים להיות בחברה

הדור הצעיר זקוק מאוד לחברה, לקשר חיצוני מתמיד ולרעשי רקע. הוא אינו אוהב פעילות שמצריכה סוג של התבודדות, כדוגמת קריאה דמומה של ספר.

האם אנחנו נעשים טיפשים?

החשש מהכרסום בתרבות קריאת הספרים עלה עוד לפני שרשת האינטרנט הפכה לתופעה החברתית הסוחפת ביותר של זמננו. מורים וחוקרים שהתבוננו בהרגלי היומיום של משפחות בעולם המערבי, ובעיקר של צעירים, הבחינו שלטלוויזיה כוח מהפנט, ששואב למסך את בני הבית. שעות הפנאי, שמולאו בעבר בקריאת ספרים ועיתונים, הלכו ונגרעו לטובת צפייה הולכת ומאריכה בתוכניות הטלוויזיה.¹⁸ אבל למרות שהטלוויזיה ואחר כך גם הווידאו הורידו את ממוצע שעות הקריאה, ההשפעה התרבותית לא הייתה כה דרמטית כמו ההשפעה המאוחרת יותר של האינטרנט.

לקראת מחצית העשור הראשון של המילניום, כאשר האינטרנט כבר הפך לחלק בלתי נפרד מעולם היומיום, החלו להופיע יותר ויותר מאמרים שהתריעו מפני השפעת האינטרנט על "גובה התרבות".¹⁹ אחד המניפסטים הבולטים בהקשר הזה היה ספרו של אנדרו קין²⁰ אשר יצא לאור בשנת 2007 תחת הכותרת "כת החובבנות: איך האינטרנט של ימינו הורס את התרבות שלנו" (באנגלית: *The Cult of the Amateur: How Today's Internet Is Killing Our Culture*). קין (יליד 1960), איש היי-טק בעברו, טען בספר, ולמעשה עוד קודם לכן במאמריו, כי כתיבה חובבנית בבלוגים וצילומי וידאו וסטילס לא מקצועיים, שפזורים ברחבי הרשת, פוגעים באבני היסוד של התרבות: איכות ואמינות. כאשר מתודת החשיבה הסדורה וההתבטאות המאורגנת יורדת בסולם החשיבות, כולנו נעשים שרלטנים וחובבנים. "מיליוני קופים יוצרים יערות דיגיטליים של בינוניות", כתב קין בספרו. הוא סבר שכיוון שהרשת מוצפת בתכנים רדודים ולא מקצועיים, היא משפיעה במצטבר בעיקר על הדור הצעיר, שנולד לתוך העולם הזה. הטיעון הזה דמה במבנהו ותוכנו לביקורת שהוטחה בזמנו ברשתות המזון המהיר, כלומר שהרגלים של צריכת מזון ממכר ולא מאוזן יורסו את הגוף.

קין נחרד מהעובדה שמכירות העיתונים באנגליה ירדו משמעותית, ושכמקביל עלתה הפופולאריות של בלוגים

ורשתות חברתיות. אבל הוא, כמו רבים אחרים, התעלם מהשפעת הבלתי נדלה של מקורות מידע חדשים שהאינטרנט מייצרת מדי יום. הטיעון שלו קצת הזכיר במובן זה את הביקורת המתפלצת שהוטחה בזמנו עם הופעת הסופרמרקטים. אמרו שהם משווקים רק אוכל תעשייתי נחות, בעוד שבפועל מדפיהם הכילו מגוון של אוכל איכותי ובריא לצד רעל ממכר. לזכותו של קין ייאמר, שהוא לא שלל את השימוש באינטרנט לכשעצמו (במילא איש לא יכול לעצור את התהליך), אלא הסב את תשומת הלב לצריכה הבלתי מבוקרת של תכנים דיגיטליים, המציפים אותנו כמו אוקיינוס של מי אפסיים.

קין, כמו רוב המבקרים לפניו, עסק בעיקר בתכנים ופחות בדפוסי ההתנהגות והחשיבה שהאינטרנט משנה. הספר שלו ופרסומים דומים תרמו לשיח הציבורי על השפעות הדיגיטציה, אבל ההד הגדול סביב בעיית הקריאה בימינו נוצר רק שנה אחרי פרסום ספרו.

זה קרה ב-2008, כאשר סופר לענייני טכנולוגיה בשם ניקולאס קאר (Nicholas G. Carr) פרסם מאמר שער באורך שישה עמודים בגיליון יולי-אוגוסט 2008 של כתב העת "האטלנטיק".²¹ המאמר נשא את השם המתריס: "האם גוגל עושה אותנו טיפשים? - מה האינטרנט עושה למוח שלנו".²² הכותרת, הבמה, העיתוי וכמובן התוכן עשו את שלהם, והמאמר היכה גלים.²³ הוא נדון בהרחבה בפורומים שונים, ועורר תגובות מקוטבות בתקשורת, באקדמיה ובבמות אינטרנטיות מגוונות.²⁴ קאר הרחיב את התזה המעניינת והמטרידה שלו בספר שיצא לאור ביוני 2011 תחת הכותרת: "הרדודים: מה שהאינטרנט מעולל למוח שלנו".²⁵

הטיעון המרכזי של קאר היה שהגלישה והקריאה באינטרנט פוגעות ביכולת הריכוז במוקד תוכן אחד, ולכן גם ביכולת ההעמקה. כמו רבים מאיתנו, הוא שם לב לתופעה הזאת לאחר שמצא את עצמו יותר ויותר מתקשה לקרוא ספרים, גם כאלה שעניינו אותו. "אני מרגיש שמישהו או משהו מתעסק לי במוח, ממפה מחדש את מעגל מערכת העצבים שלי, ומתכנת מחדש את הזיכרון שלי, אני לא מצליח לחשוב כמו פעם", קונן קאר, "ואני מרגיש את זה בעיקר בזמן הקריאה, שפעם באה בקלות והיום היא כרוכה במאבק. אחרי שניים-שלושה עמודים, אני וחבריי מתחילים לחפש משהו אחר לעשות. וכבר לא מדובר רק בספרים מסוג 'מלחמה ושלו', אפילו קריאה של יותר מארבע פסקאות בבלוג הפכה למעייפת".

קאר סקר מחקר שנעשה בבריטניה, שבו נבדקו במשך חמש שנים הרגלי החיפוש והקריאה בשני אתרים פופולאריים לחיפוש מאמרים. מתברר שאנשים רפרפו על הטקסטים, בקושי קראו עמוד או שניים מכל מאמר, ונדיר שחזרו אחורה למאמר שכבר נכנסו אליו. "לכאורה אנחנו קוראים היום יותר", הוא כתב, "אבל מדובר בסוג אחר של קריאה, כזו שמקדשת את היעילות והמיידיות מעל הכול".²⁶

מדוע זה קורה? בעיקר בגלל שפע התכנים באינטרנט, שיוצר חוסר שקט מתמיד. קריאה דיגיטלית מזכירה את העלעול העצבני של גברים במגזיני הפורנו. נוצרת תחושה דוחקת שיש משהו נוסף ומעניין יותר מעבר לפינה. לזה אפשר להוסיף את הסחות הדעת המרובות שמלוות לעיתים קרובות את הגלישה: קישורים בתוך הטקסט, פרסומות והודעות שמרצדות מהמסך. השפעתן דרמטית יותר מאז שהן הפכו למותאמות לגולש.

קאר לא הסתפק בטיעון שהרגלי הקריאה שלנו משתנים. הוא העלה טענה מרחיקת לכת הרבה יותר, שגובתה גם במחקר אמפירי: המוח שלנו בעצם משתנה. כיוון שמעגלי העצבים ב"מוח הקורא" מעוצבים על פי הדרישות המיוחדות שיש לכל שפה כתובה (למשל סינית מפעילה אונה אחרת של המוח מזו שמפעילה האנגלית), אפשר לצפות שגם המעגלים העצביים המעוצבים על ידי שימוש תדיר באינטרנט יהיו שונים מאלו שמעוצבים על ידי קריאת ספרים וחומר מודפס אחר.

במובן זה לקריאה באינטרנט יש לא רק השפעה תרבותית מרחיקת לכת אלא גם נפשית. בניגוד לקריאת הספרים שאילצה אותנו להשקיע זמן בפענוח תוכן, הקריאה המרפרפת באינטרנט הופכת אותנו ליותר פאסיביים. כאשר לא צריך להתאמץ לחשוב, המוח נעשה עצל.

רבים הזדהו עם התזה של קאר, אבל היו גם לא מעט מבקרים חריפים שהעלו טיעונים כבדי משקל. אחת הטענות היתה שקאר מייצר לא יותר מספקולציה מדעית, כיוון שמחקרים פסיכולוגיים ונוירולוגיים ארוכי טווח טרם הניבו תוצאות אמפיריות מוחלטות שמאששות את טענתו. אדרבא, מחקרים חלוציים בתחום הקריאה גילו שהמדיום האלקטרוני משפר תחומים רבים של יכולות קוגניטיביות. כך למשל, גרי סמול, פרופסור לפסיכיאטריה שעמד בראש מחקר מוביל בנושא,²⁷ טען, כי האי-קיו הממוצע גדל בהתמדה עם ההתפתחות של התרבות הדיגיטלית. הדבר מתבטא בין השאר ביכולת המשופרת לעבד ולמייין מידע ולבצע כמה משימות במקביל.²⁸

מבקרים אחרים טענו כי קאר טכנופוב, וחששותיו מהשפעת האינטרנט דומות לאלה שצצו בעקבות חידושים טכנולוגיים אחרים לכל אורך ההיסטוריה האנושית, וסופן שהתבררו. באופן הזה דיברו למשל על השפה הכתובה, על העיתונות המודפסת, על הטלפון, על הרדיו, על הטלוויזיה ואפילו על הספרות הפופולארית. הרי כמעט שאין צורך במחקר מדעי כדי להכיר ביתרונות הסגוליים של המדיה האלקטרונית להשכלה הכללית. הדוגמה הקלאסית היא ההצלחה הפנומנאלית של הויקיפדיה, שגם היא זכתה למקטרגים בראשית דרכה.

היו שטענו שקאר משקף אליטיזם מתנשא ושמרני שלא מחובר למציאות המשתנה. אוריינות הקריאה הליניארית הרציפה מצויה בנסיגה, פשוט משום שלצידה הופיעו סוגים נוספים של אוריינות, כגון אוריינות חזותית, אוריינות טכנולוגית ואוריינות משחק, שמגיעות בימינו לרמות גבוהות מאי פעם. יתר על כן, אנשים שוכחים שספרים הם צורת בעיקר צורת בידור. "קריאת ספרים לא הופכת אותך לחכם, בדיוק כשם שצפייה בטלוויזיה לא הופכת אותך לטיפש. השאלה היא לא האם אתה קורא; השאלה היא מה אתה קורא."²⁹

היו מבקרים שטענו שקאר ממקד מבט בפרוזה (רומנים וספרות עלילתית), שלה באמת נולדו מתחרים רבים (בקולנוע ובטלוויזיה), אבל מתעלם מסוגי ספרות אחרים, כגון ספרות טכנית ומדעית, שהפכו להרבה יותר נגישים בפורמט האלקטרוני, ושרבים החלו לקרוא אותם גם בדפוס, דווקא בשל חדירת האינטרנט. יתר על כן, בעת פרסום מאמרו וספרו של קאר עדיין לא היו טאבלטים בסביבה, והתעשייה אלקטרונית עדיין לא מצאה תחליפים כלכליים ויעילים לספר המודפס. אבל כעבור מספר שנים בלבד החלו הספרים האלקטרוניים לדחוק את וגלי הספרים המסורתיים בגלל הממשק האלקטרוני המשוכלל שלהם.³⁰ למעשה חלק גדול מהספרים המודפסים מועלה לאתרי האינטרנט מה שמעניק לדיון על הקריאה הזה טוויסט חדש.

הביקורת הנוקבת ביותר על קאר נגעה בהיבט הכמותי. למעשה היום קוראים הרבה יותר מאי פעם. הטקסטים אמנם קצרים יותר וממוקדים יותר (לרוב גם שטחיים יותר) אבל בסך הכול אנחנו בעיצומו של עידן שבו כולם שקועים במילים. הקריאה החליפה באופן חלקי אפילו את השיחה בטלפון. אנשים רבים (בעיקר צעירים) מעדיפים היום לסמס או להחליף הודעות בוואטסאפ ובפייסבוק במקום לדבר.³¹ זה קצר, מידי, ענייני ויעיל, וגם מאפשר לשלוח את המידע לאנשים שונים באותו הזמן ולקבל תגובות רבות (אישיות או פומביות). ובעיקר, זה מאפשר לנהל את "השיחה הכתובה" במקביל לעיסוקים אחרים.

צעיר בן 26: "אני בדרך כלל מתקשר בוואטסאפ. אני עושה את זה בעבודה, בשיעורים, בארוחות משפחתיות.... זה מהיר וענייני. זה עדיף על טלפון, שלוקח לפחות 10 דקות."

אפשר להעיר בהקשר זה (כמשקל נגד לביקורת), שכאשר השיח בין בני אדם הופך לרצף של הודעות דיגיטליות קצרות, מתחזקת הנטייה לספק מידע ונחלשת היכולת ללכך דברים. אנשים שלא יודעים "לשוחח" לא יודעים גם לחשוב.

את תזת הרדידות של קאר ביקרו גם מכיוון נוסף: לרפרוף או לסריקת תוכן מהירה יש יתרונות רבים ומבורכים. למשל, היכולת להקיף מידע רב בזמן קצר ולברור את העיקר מהטפל. הקריאה נעשתה גם מהירה יותר, וכך גם ההקלדה (צעירים מוכשרים במיומנות הזו לאין שיעור יותר ממבוגרים). יתר על כן, כולנו עוברים למצב של "חלוקת קשב" וריבוי משימתיות ("מולטיטסקינג"), כלומר, למה שמכונה "עבודה במקביל". התופעה הזאת בולטת במיוחד

בדור הצעיר, שרגיל לצפות בטלוויזיה תוך כדי החלפת מסרים בסלולרי או לנהל שיחת פנים אל פנים תוך כדי קריאת הודעות וואטסאפ.

אליה וקוץ בה: מחקרים הראו שאנשים המתפזרים על כמה משימות במקביל מתקשים לעמוד במבחני ריכוז, נוטים יותר לחוש מוצפים ופחות להעמיק ולהיות יסודיים.³² אפשר שזה מסביר באופן חלקי את הנטייה של הסטודנטים מדור ה-Y להגיש עבודות מרושלות ולפספס שאלות בתרגילים ומבחנים. מפקד בכיר בגוף בטחוני אמר לנו: "הדור שלי עובד לאט, "בטור" ולעומק. לעומתם הצעירים זריזים ויעילים יותר בטיפול במידע, "עובדים במקביל", אבל "מחפפים".

שטחיות כדרך חיים

אז מי צודק בפולמוס סביב השפעות הקריאה הדיגיטלית? אפשר להמשיך ולבדוק את ההשפעות הנורולוגיות-ביולוגיות של האינטרנט על מוחנו, אבל קשה לסתור את הטענה המרכזית של קאר, שהאינטרנט פוגע ביכולת הריכוז, או ליתר דיוק ביכולתנו להתרכז בגירוי אחד לאורך זמן - מה שמכונה במדע "תוחלת תשומת הלב".³³

רובנו מתקשים כיום, יותר מבעבר, לקרוא טקסטים ארוכים, לצפות בסרטים עם תחלופת פריימים איטית ובתוכניות מלל ארוכות בטלוויזיה. האינטרנט מרגיל אותנו ל"קצר ולעניין" ולעתים לקצר סתם. יש למגמה הזאת היבטים מבורכים. למשל, היא מסננת טקסים ארוכים מדי ומשעממים. היא מחזקת את התכליתיות, והוסכת זמן יקר. יתר על כן, שפע המידע באינטרנט ונגישותו הקלה מיייתרים את הצורך לזכור ולשנן דברים, ומפנים מקום במוח לפעילויות חשובות ויצירתיות יותר. למעשה, כולנו נעשים משכילים יותר, לא בגלל שאנחנו זוכרים יותר מידע, אלא משום שיש לנו נגישות לתשובות לאינספור שאלות, שפעם לא ידענו להשיב עליהן (או בכלל לשאול אותן). האינטרנט הוא בעצם הזיכרון הקולקטיבי או מחסן הידע המשותף, שמחליף את ארון הספרים הביתי ולעתים גם את הזיכרון האישי.

יתרה מזאת, האינטרנט הקופצני והססגוני מהלך עלינו קסם, מדליק ומגרה. אנחנו מג'נגלים בין מוקדים מגוונים, וסופגים מידע תוך כדי בידור. האינטרנט משעשע ומושך לדעת עוד ועוד ולהתעדכן במה שהתחדש.

אולם מה באמת חשוב לדעת, ובמה חשוב להתעדכן? שאלה טובה, שבינתיים אין עליה תשובה חד משמעית. דרכי ההשכלה נפתלות. הנה כי כן, בעבר, כאשר נערות ישראליות התמכרו לטלנובלות הדרום אמריקאיות, הן רכשו בעקיפין את השפה הספרדית. גם נהג משאית, שעוצר את הרכב בצד הכביש כדי להתעדכן בחדשות באמצעות הסמטרפון שלו, נעשה משכיל יותר. לכן, במקום לדבר על "הפרעת קשב" כללית צריך לדבר על הפרעת קשב לגירוי ארוך ומונטוני.

עם זאת, כיוון שהתעמקות ויסודיות מצריכות גם קשב מרוכז, ברור שתרכבות הגלישה גובה מחירים אינטלקטואליים, שמשפיעים על כל עולם הדעת.

כיוון שדור ה-Y הוא הדור הראשון שקרא יותר חומרים דיגיטליים מאשר מודפסים ויותר קצרים מארוכים, אפשר למקד את הביקורת של קאר ולשאול באופן יותר ספציפי: האם דור ה-Y באמת יותר טיפש או רדוד מדורות קודמים? מארק באוארליין (Mark Bauerlein), פרופסור באוניברסיטת אמורי, נתן לשאלה הזאת תשובה שבראשה כמה סימני קריאה, בספר (משנת 2009) תחת הכותרת הפרובוקטיבית: 'הדור הטיפש ביותר: כיצד העידן הדיגיטלי מטמטם אמריקאים צעירים ומסכן את עתידנו, או: אל תבטח באף אדם מתחת לגיל שלושים'.³⁴

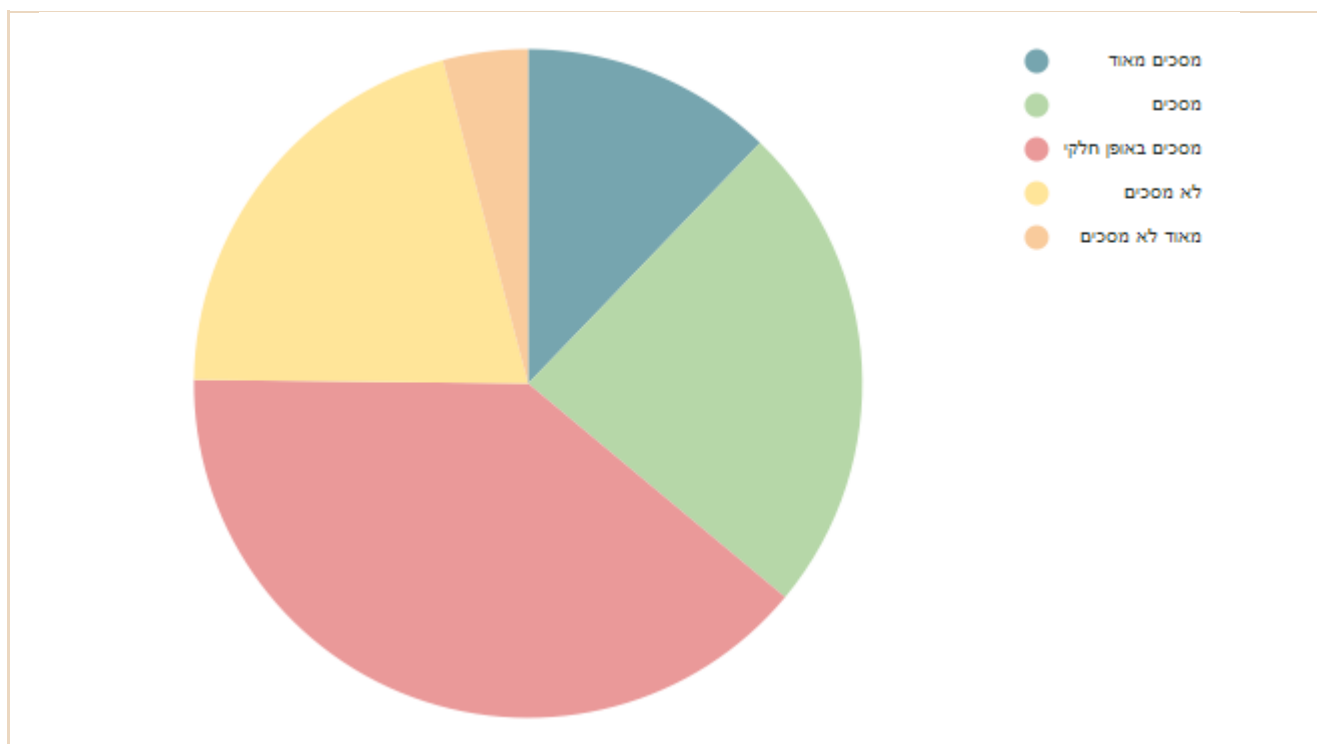
כעשרים שנה קודם לכן פרסם פרופסור אלן בלום (Allan Bloom) את ספרו הנודע והמשפיע "דלדולה של הרוח באמריקה".³⁵ היה זה כתב אשמה נוקב על כישלון ההוראה באקדמיה ועל הידרדרותה של החברה האמריקאית ההדוניסטית. בלום התמקד בביקורתו בפיחות הזוחל בערכם של הספרים הגדולים של ההגות המערבית, שהיוו את בסיס החוכמה המודרנית. הוא לא שיער שכעבור פחות משני עשורים אנשים יפסיקו לקרוא ספרים בכלל. הוא אמנם

צפה את ההשפעה שתהיה ל"קסם השטחיות" (למשל במוסיקה הפופולארית), אבל הוא לא יכול היה לדעת שמתוך התפתחות העולם הדיגיטלי תקום תרבות אדירה של אופקים צרים. באוארליין, לעומת זאת, כבר הכיר את השפעת האינטרנט, והתמקד בה.

באוארליין התריע על בורותם של הצעירים, המתעניינים רק בעולמות המידיים שסביבם - חברים, בגדים, טלוויזיה ופייסבוק, ותלה את הבורות בקריסת תרבות הקריאה. הנטייה של הצעירים לקיצור נראתה לו שטחית ומגבילה את אופק המחשבה, ואם מי מהם יעז "לחפור" (כלומר, להתעמק) הוא צפוי לקיתונות של לעג מהחברים. הוא הסכים כי האינטרנט מיתר לפחות חלק מהצורך לאגור מידע בזיכרון, אבל טען שהצעירים "רוקנו את כל הדיסק" - אין להם מידע בסיסי על העולם דווקא בשעה שהכול מונגש להם, ובעיקר אין להם יכולת לדרג ולהבין היררכיות של איכות. המוח שלהם הוא קצת כמו ויקיפידה, שמקדישה את אותו נפח תשומת הלב לתורת היחסות כמו שהיא מקדישה לליידי גאגה או למסטיק בזוקה.³⁶

מעניין היה לבדוק עד כמה תוית השטחיות עולה בקנה אחד עם הדימוי העצמי של הצעירים. שאלה שהופנתה אליהם באחד הסקרים שלנו הראתה כי רק כרבע מהנשאלים הסכימו עם התוית הזאת בעוד שרבע נוסף לא הסכימו. החלק הארי (כ-40%) הסכימו עם מאפיין השטחיות אבל רק באופן חלקי (כלומר חלש או מהוסס).

להלן תכונה המשויכת לצעירים בישראל (בגילאי 21-34): "שטחיים (לא אוהבים להעמיק)". עד כמה את/ה מסכים:

מקור: סקר פאנלס דצמבר 2015, נערך לטובת מחקר זה.

נתונים: הסקר נערך בקרב מדגם מייצג של 294 יהודים (לא דתיים) בגילאי 26-35.

הערה: הנשאלים קבלו בסקר רצף של 15 תכונות שאליהן נדרשו להתייחס. זו אחת התכונות שנכללה ברשימה.

ארוך מדי; לא קראתי (tl;dr)

דומה כי טיעונים כדוגמת אלה של באוארליין, אף כי יש בהם יותר מגרעין של אמת, מחמיצים את מורכבות הבעיה, וזאת בשל אופיים הפרובוקטיבי והחד-ממדי.³⁷ מבחינה אמפירית בלתי אפשרי להשיב באופן נחרץ על השאלה "האם

בני דור ה-Y בורים יותר מדורות קודמים", בין השאר משום שאין בידינו קנה מידה ראוי ומדד היסטורי-השוואתי. עם זאת, אפשר להצביע בזהירות על מיומנויות אינטלקטואליות שכנראה נחלשות בדור הדיגיטלי ביותר בהיסטוריה - לפחות לתקופת בנייה. המרכזית שבהן היא מיומנות הקריאה. לתופעה הזאת יש גם גיבוי מדעי נרחב יותר.³⁸

סקירת ההיסטוריה הקצרה של דור ה-Y הישראלי מגלה שהוא דווקא נחשף בילדותו ללא מעט ספרים איכותיים לגיל הרך, שהוריו הקריאו לו (בעיקר לפני השינה). מדובר בספרים שהותאמו היטב לעולם של הפעוטות, כולל בתחום האיורים.³⁹ אבל בניגוד לדורות קודמים, שנכנסו לעולם הקריאה בחדווה ולהיטות (עם רכישת מיומנויות הקריאה), אצל ה-Y ניקים לא נוצרה מוטיבציה גדולה לקרוא ספרים לבד. מהפכת ערוצי הטלוויזיה והמחשב היו מעבר לפינה, והם משכו את תשומת הלב למסכים. היו אמנם מספר ספרי נוער וותיקים ששמרו על פופולאריות יציבה למדי עד ימינו - כגון אלה של אסתר שטרייט-וורצל, דבורה עומר, אורי אורלב, איטו אבירם וגלילה יון פדר - אבל השפעתם הלכה ונחלשה. הסיבה אינה רק אוריינטציה קריאה או "חוסר קריאה" חדשה, אלא גם היעלמותם של הסופרים והמשוררים לגיל הנעורים (10-18). פשוט לא קם דור המשך של כותבי ספרים מהז'אנר הזה.⁴⁰ גם המוטיבציה לקרוא עיתונים (ובכלל זה עיתונות נוער, שהיתה בעבר פופולארית בישראל) הלכה ונחלשה.⁴¹

בשנות השמונים והתשעים, כאשר התברר שצעירים זונחים את הקריאה המסורתית לטובת הזפזופ הטלוויזיוני והגלישה האינטרנטית, התעורר בציבור הישראלי ויכוח סוער על חשיבותה של קריאת הספרים והנחלתה לבני נוער. היום זה נראה כניסיון נואש לעצור בידיים רכבת שיצאה מהתחנה. ב-2012, כאשר סקר מצא שכשליש מתלמידי י"ב אינם קוראים כלל ספרים, וכמעט 40 אחוזים קוראים בקושי ספר אחת לחודש⁴² איש כבר לא התרגש.

ההצלחה המפתיעה של סדרת הארי פוטר של ג'יי קיי רולינג ברחבי העולם, ובכלל זה בישראל בשלהי שנות התשעים,⁴³ הציתה תקווה שאולי עטרת קריאת הספרים חוזרת ליושנה. הצעירים אהבו את הארי פוטר, בין השאר, משום שהם גדלו על עולם הפנטזיה של דיסנילנד (קוסמים, קסמים ומכשפות) ומשום שהספר הפך התופעה וירלית. כך או אחרת, מדובר בהבלחה יוצאת דופן, שהצלחתה דווקא מלמדת על המגמה הכללית של קריסת עולם הספרות הישן.

באופן פרדוקסלי, צעירי דור ה-Y לא רק קוראים יותר טקסט מדורות קודמים אלא גם כותבים יותר, ולא רק באס-אס ובוואטסאפ. הפייסבוק, למשל, שרוב משתמשיו הם צעירים, מלא וגדוש בטקסטים. רובם אמנם סתמיים וחסרי פואנטה, אבל יש הבלחות של איכות. גם הבלוגים הם מדיום חשוב, שבהם מתבטאים כוכבים תורניים מהדור הצעיר. הפופולאריות שלהם כמעט תמיד נשענת על שני מרכיבים: עיסוק ברגשות ובמצוקות (שיוצר אמפתיה), וכתובה סטנדרטיסטית, כלומר כזו שצוחקת ל"שטיקים" הקטנים בחיים. המגמה של ויתור על קריאה של טקסט ארוך נעשתה כה נפוצה, עד שקיים באינטרנט ביטוי לכך: tl;dr, והפירושו: "ארוך מדי; לא קראתי" ("Too Long; Didn't Read").

ישראל היא חלק מהמגמה הכללית, אבל אצלנו נוסף מרכיב ישראלי טיפוסי נוסף: הצעירים בארץ לא רק מתקשים לקרוא טקסטים ארוכים ונמנעים מכך, אלא גם כשהם כבר קוראים טקסט כזה הם מקטרים בפומבי על המאמץ המיותר. נוצרה אצלם מעין מוסכמה שטקסט ארוך הוא משהו פסול מיסודו - מטרד (מכאן צמחה המילה הייחודית "חפירה"). לכן רבים מהם מאמינים שקריאת ספרים היא ל"חנונים", ל"משועממים", ל"חסרי חיים" ול"חפרנים". כל מה שנתפס קצת יותר גבוה ומעמיק זוכה לכוז. רבים גם מתגאים במוגבלותם, בסגנון: "יש תקציר מנהלים אחי?"; "ארוך מדי... צטערת"; "תן לי את הרעיון במשפט".

הנטייה לרפרף על טקסט ולקרוא אותו מבלי להתעמק יצרה תופעה מוזרה, שצדה את תשומת ליבנו (ואחר כך אומתה גם אצל מרצים נוספים): הצעירים קוראים בעיקר את החלק הראשון של המסמך, מדלגים על מידע חשוב בגוף הטקסט, והחלקים האחרונים כבר נקראים כלאחר יד, אם בכלל. זה נכון לגבי הודעות דוא"ל, כמו גם לגבי הנחיות להגשת עבודה אקדמית או הוראות הפעלה של סורק או מצלמה.

מה הם מאבדים בדרך?

אובדן הסבלנות לקרוא לעומק טקסט וההרגל לרפרף ולקרוא חלקים ממנו גובים מחירים אינטלקטואליים במספר היבטים:

אובדן מידע חשוב

רבים מהסטודנטים מפספסים סעיפים בבחינות ובעבודות כיוון שאינם קוראים את כל ההנחיות. הם פשוט עונים רק על חלק מהשאלות ולא ממלאים את כל המטלות.

אובדן חוש הביקורת

ההרגל לרפרף מחליש את חוש הביקורת, כלומר את ההבחנה בין גבוה לנמוך, בין איכותי לזול ובין אמין ללא אמין. כאשר האמינות אינה ערך מקודש גם המוטיבציה לגלות את האמת נחלשת, והשיעורים נעשים שבלוניים ומשמעמים.⁴⁴

בתנועה מתמדת

היצף המידע הופך את ה-Yניקים לאצנים מהירים למרחקים קצרים ואצנים חלשים למרחקים ארוכים. גם היכולת "ללכת לאיבוד" במהלך הלמידה אובדת, כי אם הקריאה היא בעיקר לצרכים פונקציונאליים (מידע נקודתי שאדם נזקק לו), אינך לומד "על אם הדרך". התוצאה היא היחלשות היכולת לעצור ולחשוב בשקט, במיקוד ובריכוז על נושא אחד או לנסות לפענח דברים מורכבים. טקסטים איכותיים, שדורשים הגות, כמו שירה או עיון, לא נקראים.

אורי הייטנר, איש חינוך ופובליציסט, בבלוג אישי: "נכחתי במפגש מרתק של חיים גורי עם עשרות בני נוער, כבני 15, מכל רחבי הארץ, בפסטיבל המשוררים במטולה. התלמידים נבחרו בקפידה, הוגדרו כמנהיגים תרבותיים. ולכן גם ציפיתי מהם היתה גבוהה. גורי, בן התשעים, היה במיטבו. חד כתער, צלול ככדור, רציני ובעל הומור, יודע על פה את השירה העברית.

ובני שיחו? כאן בהחלט נכונה לי אכזבה, לנוכח השילוב הקטלני של בורות ועילגות. כפי שהוא נוהג לעשות במפגשים עם נוער (במידה רבה של מזוכיזם, יש לציין) גורי קרא (כלומר דקלם על פה) באוזניהם את שירה של רחל 'מנגד'. זהו שיר אהבה יפה, שכל נערה יכולה להתחבר אליו ולהזדהות עמו... אבל לשם כך עליה להבין אותו. וכדי להבין אותו, ואת המילים המסיימות אותו 'איש ונבו לו על ארץ רבה', היא צריכה לדעת מהו הר נבו, ולהכיר את הפסוק 'כִּי מִנְגַד תִּרְאֶה אֶת הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא'.

ובכל הקהל לא היה אפילו נער אחד או נערה אחת, המכירים את פסוקי היסוד הללו, שחייבים להיות לחם חוקו של כל נער יהודי. לתשומת לבו של השר שי פירון, שצריך להוביל מחשבה מחודשת על לימודי הליכה הנדרשים בבתי הספר החילוניים.

'יש איזה סופר, איזה משורר, שאתם חשים שהוא מבטא את דבר הדור שלכם?' שאל גורי.

לאחר שתיקה ממושכת, קמה אחת התלמידות: 'אני מעריצה, כאילו, את שלמה ארצי? זתומרת, כאילו, אני שומעת כל היום את השירים שלו'.⁴⁵

חיים את הרגע

דור שאינו קורא ספרים גם מאבד את הדחף לתקן את העולם ומעדיף לחיות את הרגע, לזרום עם המציאות או לברוח ממנה, לא להיאבק. עבור ה-Yניקים קריאת ספרים היא בעיקר מטלה אקדמית, עול על צווארם, ולא הזדמנות להגביה עוף.

ספרנית: "הבילוי החרישי בספריית האוניברסיטה הופך בימים אלו לחוויה נדירה. פעם סטודנטים היו מבליים שם ימים שלמים, עוברים בין הספרים במדפים ונתקלים באקראי בספרים מעניינים. לא מתוכננים. היום הם פונים לייעץ ופוקדים עלינו למצוא להם פריטים. רצוי כמה שיותר מהר ושיהיו קצרים. הם אפילו לא טורחים להשתתף בתהליך החיפוש או להביע את דעתם. הם פשוט 'סומכים עלינו'."

קריאה פאסיבית

ספרים רבים מחייבים קריאה אקטיבית, כלומר הפעלת הדמיון והיכולת הפרשנית (למשל, ברמה הפסיכולוגית) ומציאת הקשרים ורובדים בתוך הטקסט הרציף. לכן אובדן הדחף לקרוא ספרים מחליש אצל ה-Yניקים את הסקרנות ואת הרגישות האנושית ויוצר אפאטיות.

ניוון "שריר" המוח

השאלה מה נדרש לזכור בעולם הדיגיטלי, אם בכלל, היא שאלה כבדה ומסובכת שקשה ואולי בלתי אפשרי לתת עליה תשובה החלטית. אבל בהנחה שחשוב לזכור מידע בסיסי תשתיתי, ברור שזמינות המידע בלחיצת כפתור פוגעת בזיכרון האנושי ובאופן עקיף גם בכישורים קוגניטיביים אחרים. ייתכן שאצל הצעירים הדבר כבר יצר סוג של נסגנות אינטלקטואלית. כשם שהתחבורה הממונעת מנוונת את שרירי הגוף, כך גוגל מנוון את שרירי המוח. צעירים רבים מתקשים להבין מדוע עליהם לשנן חומר לבחינה, בעיקר כזה שנמצא באינטרנט. במקרים רבים אכן אין לכך הסבר משכנע, כי באקדמיה לא נערכו דיונים מעמיקים בנושא. שם ממשיכים ללמד כאילו מנועי החיפוש עדיין לא הומצאו.

צעיר בן 24: "נכון. אנחנו די עצלים ומחפשים כל הזמן דרכים שיעשו לנו את החיים קלים. גוגל הרגיל אותנו לא להתאמץ."

מתקשים בניתוח טקסט ובהבנת הנקרא

קריאת טקסט היא תהליך דינמי המבוסס על עיבוד שכלי מורכב המשלב בין מספר מיומנויות (אינטגרציה של חומר, זיכרון קצר וארוך טווח, ועוד).⁴⁶

קשה ואולי בלתי אפשרי להשוות בין רמת הבנת הנקרא של דורות שונים בישראל, משום שבעבר לא נערכו מבחנים ובדיקות בנדון. אבל על פניו נראה שיש פערים (בעיקר בין העשירונים העליונים של דור ה-Y לעשירונים העליונים של הדורות האחרים) ושהם נובעים מהנטייה לקרוא טקסטים קצרים, מההרגל לא להתאמץ להבין טקסטים מורכבים, מחוסר ידע תשתיתי ומהבזו לשפה גבוהה, שנתפסת גם כשפה מרחיקה ולא מושכת (כולל בהיבט הכלכלי).

במאמר קצר, שהתפרסם ב-2012 במוסף "תרבות וספרות" ב"הארץ", סיפרה ד"ר אסתר אדיבי-שושן על תופעה מעניינת, שהתגלתה באותה שנה בבחינת הבגרות בספרות. הנבחנים התבקשו לנתח שיר שמעולם לא קראו לפני כן מאת אלי אליהו. שם השיר הוא "מתחת לפני האדמה":

מתחת לפני האדמה / אלי אליהו
 ומה לעשות שאצלי
 הנתוח הצליח ובגדר
 מתה. ולא נותרה
 אלא המוסיקה שהיה אבי
 שומע בתחנות הבושה,
 כשהמתין בחניון התת-קרקעי,
 לקחת אותי אל צבא העם
 בדרך לעבודה.
 ולא אשכח לעולם
 את עצב ידו המגששת
 אחר העברית, להחליף מהר,
 לפני שיוצאים ועולים
 מעל פני האדמה.

על פי אדיבי-שושן "בדיקה של עשרות, מאות ואלפי בחינות בגרות בספרות, של מועד חורף האחרון, העלתה

תחושה של אי הבנה גדולה. [...] התלמידים נטו להבין את השיר כמתאר מלחמה ב'בגדד'. לפי קריאתם-הבנתם, המלחמה הסתיימה בתבוסה: 'בגדד מתה'. המלחמה הייתה כרוכה בפציעות ולכן: 'ניתוח'. המלחמה קשורה גם באבדות רבות ובקבורת המתים: 'מתחת לפני האדמה'. [...] לנו, דור המורות-מורים, היה ברור מייד, שהשיר מתאר תהליך מרכזי בהיווצרות החברה הישראלית - כאב ההגירה מארצות המזרח, הצלחת היקלטותם של דור הבנים וכאבם המהולל בבוסה של דור האבות. לעומת זאת, בקריאה ופענוח השיר על-ידי התלמידים, תהליך חברתי מרכזי זה בהיווצרות החברה הישראלית נעלם - לחלוטין - ובאופן גורף מהכרתם והבנתם.⁴⁷

כדרכם של מבוגרים רבים, שנזהרים מלבקר את ילדיהם ותלמידיהם, גם אדיבי שושן תהתה שמא הפרשנות של הצעירים שיקפה זווית הסתכלות אחרת על השיר, שנובעת ממשען החוויות הדוריות שלהם. הרי כל שיר פתוח לכאורה לפרשנות. למעשה ההסבר למה שקרה בבחינה הוא פשוט למדי: התלמידים בדור הזה מתקשים להעמיק בטקסט מעבר לשכבה הראשונה וגם אינם בקיאים בהיסטוריה.

הנטייה לרפרף על טקסט מבלי לנסות להבין את משמעותו מוצאת את ביטויה השכיח בטוקבקים ובתגובות לסטאטוסים שמתפרסמים בפייסבוק. פעמים רבות מגיבים נתפסים למילה או למשפט בטקסט מבלי להבין את ההקשר המלא, ולעיתים אף נותנים בשל כך פרשנות הפוכה מכוונתו של המחבר.

הקושי להתנסח

מחיר נוסף שהכרסום בתרבות הספר גובה מהדור הצעיר הוא היכולת לנסח דברים ברהיטות בעל פה, ובעיקר בכתב. בינואר 2011 צוטט ד"ר צבי צמרת, יו"ר המזכירות הפדגוגית של משרד החינוך דאז, כמי שאמר בראיון לעיתון שתלמידי ישראל "אינם יודעים לקרוא טקסט מנוקד ולא מכירים מילים. כשמורה נכנסת לבית הספר ומדברת על שיעור ילודה, התלמידים שואלים אותה לאיזה שיעור היא מתכוונת."⁴⁸

כיוון שבלימודים הגבוהים נדרשים הסטודנטים להגיש תרגילים ועבודות סמינר, המוגבלות הלשונית שלהם מתגלה במלוא מערומיה (בעיקר במדעי הרוח, החברה, החינוך והמשפטים - תחומים שבהם הניסוח הוא כלי מרכזי).

בראיונות שקיימנו עם מרצים, שב ועלה התסכול הרב מרמת העבודות המוגשות בקורסים השונים. הסטודנטים נוטים לכתוב בשפה דלה ומשובשת, בתחביר רצוף ובעיוורון מוחלט לסגנון ולדיוק לשוני. עבודותיהם נראות כגיבוב של פסקאות ומשפטים שנלקחו ממקורות שונים והודבקו ברצף חסר הגיון לשוני ולוגי. במקרים רבים אפילו קשר תחבירי בין המשפטים או הפסקאות לא קיים.⁴⁹

מרצה אחד התבטא כך: "סטודנטים רבים מגיעים למטלת כתיבת העבודה הסמינריונית בחשש עצום ונתקפים פיק ברכיים וייאוש מהצורך לכתוב ולנסח דברים. הם נעשים חסרי אונים, ולכן במקרים רבים נאלצים לפנות לסיוע. כשאני מעיר להם על ניסוח מעורפל ולקוי הם לא מבינים מה כאן לא היה בסדר. אין להם אפילו קנה מידה כדי לדעת עד כמה הם גרועים. זה יוצר פערים ומתחים גדולים בין הסטודנטים למרצים."

מרצה אחר כתבה לנו: "הם לא יודעים לחבר מילה למילה. הפסקאות שלהן לא קשורות זו לזו וכל העבודה נראית יותר כמו אוסף של סמסים. ללא הגהה. אפילו לא של פסיקים, נקודות וטעויות הקלדה. החשיבה שלהם קופצת מעניין לעניין. כמו שהם קוראים היפרטקסט הם גם כותבים היפרטקסט. בשביל מה להציג רעיון באופן קוהרנטי? המרצה כבר ירפרף על העבודה ויעשה את החיבורים בין קטעי הרעיונות בעצמו. אני במלוא הכנות לא יודעת מה לעשות. הפערים בין הדרישות לתוצרים שאני מקבלת מהסטודנטים היום משאירים אותי חסרת אונים."

מגמת הירידה ברמה ובאיכות של הכתיבה מורגשת בשנים האחרונות במדינות רבות במערב, אולם מומחים לאוריינות טוענים שהמצב בישראל גרוע במיוחד.⁵⁰ בכתבה שפורסמה ב-2007 במעריב, צוטט פרופ' רון ברקאי, היסטוריון מאוניברסיטת תל אביב, כמי שאמר: "הבעיה של רובם היא שהם לא יודעים לכתוב, להרכיב משפט ולהציג טיעון משכנע."⁵¹ פרופ' מנחם פרי מהחוג לספרות כללית באוניברסיטת תל אביב הוסיף: "רמת הניסוח של

הסטודנט הישראלי פשוט ירודה. היא לא דומה לשום מקום אחר שאני מכיר בחו"ל, וזה הולך ומידרדר, אין להם אוזן לעברית טובה ובהירה. הם משתמשים במבנים מונוטוניים וזרים, אולי משום שהשפה מידרדרת גם בעיתונות ובספרים העילגים שהם קוראים.⁵² ד"ר עליזה לזרסון מהחוג להכשרת מורים באוניברסיטת בר אילן הייתה חריפה עוד יותר: "אם מסתכלים על ארגון הכתיבה של הסטודנטים - זאת שממה מוחלטת. הם לא מסוגלים להבחין שמשפט לא מתנגן נכון ולא בנוי נכון. אני מנסה להגיד להם: תקשיבו, לא כותבים כמו שמדברים - אבל הם לא מבינים מה אני רוצה. אנשים עושים לעצמם הנחות: הם בוחרים את המלה הראשונה שבאה, בלי לטרוח לחפש מלה יותר מדויקת."⁵³

מורה עם נסיון בבדיקת פרק החיבור במבחן הפסיכומטרי ל-Ynet: "דלות הלשון בולטת מאוד ברוב החיבורים, גם באלה שנחשבים טובים יחסית. לשפת ה-SMS, הפייסבוק והוואטסאפ יש נוכחות מטרידה במיוחד. אף שמצופה מהנבחנים לנסח טקסט עיוני ולעסוק בסוגיות רציניות, אנחנו נתקלים בסימנים כמו סמיילי - :) - ובסימני קריאה מוגזמים שמזוהים יותר עם התלהבות של גיל הטיפש-עשרה: '?!?!?' או '!!!!'. לעתים קרובות אני מוצא את עצמי מול מילים כמו 'צומת לב', 'בצפר' ו'יומולדת' ואני מעריך שחלק מהנבחנים פשוט לא מכירים את הכתיב התקין של המילים האלה. אצל אחרים כנראה המוח התרגל לכתוב את המילים בגרסתן ה'וואטסאפית', ותחת לחץ הזמן של המבחן הוא פולט אותן בגרסה המדוברת הזו."

מורה ללשון בתיכון, בעלת וותק של 30 שנה ל-Ynet: "התלמידים היום כותבים בקצרות ומשתמשים בסמלים במקום בכתיבה רחבה וברורה. לא משנה אם בבוקר אני מלמדת אותם שבגוף ראשון בעתיד כותבים 'אכתוב', 'אלמד', 'אדבר' - בוואטסאפ הם ימשיכו לכתוב לי בערב 'אני ידבר איתך'. גם במבחנים, כשההתנסחות עומדת בפני ציון, הם כותבים כך. עצוב."

מורה להיסטוריה בתיכון, בעל ותק של 17 שנה ל-Ynet: "התלמידים עוסקים היום יותר בכתיבה במקלדת מאשר כתיבה פיזית, וכתוצאה מכך אנחנו נתקלים יותר בשגיאות כתיב, יכולת ההבעה מידלדלת ונחלשת, אוצר המילים מצטמצם והכתב עצמו קשה מאוד לפענוח. היכולת של התלמידים לארגן את התשובה על העמוד נמוכה יותר, והם מתקשים לעמוד בזמני הבחינה בגלל הקושי הפיזי בכתב היד ומבחינת יכולתם להתנסח ללא שגיאות כתיב. ראייה למגמה שלילית זו היא העלייה במספר הבקשות לשעתוק במבחן - כלומר התלמיד שניגש לבחינה מכתב והמורה כותב את התשובות בכתב ידו. כל זה חלק מעבודתו של המורה עם הדור החדש."⁵⁴

בראשית יולי 2012 דווח על ידי המרכז הארצי לבחינות והערכה, כי 16,400 בוגרי תיכון נרשמו לבחינה הפסיכומטרית שאמורה להתקיים באותו חודש, זאת לעומת 13,000 שנרשמו למועד המקביל שנה קודם. מדובר בעלייה חסרת תקדים (26%). הסיבה להרשמה יוצאת הדופן הייתה ההחלטה להכניס פרק של חיבור לתוך הפרק המילולי של הבחינה. החלטה שנבעה מלחץ של האוניברסיטאות, שטענו כי רמת הכתיבה של הסטודנטים הולכת ומידרדרת עם השנים, ורובם אינם מסוגלים לכתוב מאמר אקדמי בשפה ראויה. צעירי ישראל הגיבו לגזירה החדשה, ומיהרו להיבחן במתכונת הקיימת, לפני שיוכנס לבחינה פרק של כתיבה.⁵⁵ "פרט לחשש מעצם השינוי, ישנו חשש גדול מהחיבור", אמר בריאיון לעיתון ערן שטיין, מנכ"ל מכון "סמארט", המכין לבחינה הפסיכומטרית. "הוא מאיים מאוד על הנבחנים". אחד הצעירים שרואיין לאותה כתבה אמר: "אני מאושר שאני עושה את הבחינה לפני החיבור. אני גרוע בעברית, לא יודע מילים מהמילון ועכשיו ירצו שאני אנסח את הדברים בכתב."⁵⁶

היו שסינגרו על הצעירים בטענה שהחלק שעוסק בעברית במבחן לא משקף את יכולת הביטוי האמיתית שלהם. "מי בכלל צריך לדעת מילים כמו: שלחופה, אלונטית או ביטוי ארמי כמו 'אסתרא בלגינא קיש קיש קריא'". אבל החשש של הצעירים מתוספת החיבור לא ממש הפתיע את מי שמלמד את הדור הזה. "ההתנסחויות שלהם עלובות", אמרה לנו אחת המורות, "בקשו מבני נוער לתת לכם תקציר של פרק שהם ראו בטלוויזיה בכמה משפטים ותראו שהם לא מסוגלים לחבר מילה למילה. הם לא יודעים לנסח רעיון פשוט."

מדוע ה-Y ניקים מתקשים להתנסח? להלן מספר סיבות אפשריות:

מחיר הנוחות

חלק ניכר מאוצר המילים נרכש מהשפה הכתובה ולא מזו המדוברת וכיוון שהם לא קוראים הרבה ספרים הם גם לא

רוכשים אוצר מלים נרחב ויכולת הצגת טיעונים וניסוחם.⁵⁷ יתר על כן, לפני עידן החיפוש האוטומטי (באמצעות פונקציית ה"חפש") הקורא נדרש לעלעל בטקסט וכך בדרך אגב גם לקרוא. כאשר ניתן להגיע למילה או למשפט המבוקש בדרך ישירה, גם הלימוד הנלווה הולך לאיבוד. המחשב לא רק מיתר את העלעול אלא חוסך גם כתיבה ובכך מפחית את זמן התרגול של ניסוח בכתב. כך למשל, אם בעבר ניתן היה לפנות בתלונה למחלקות פניות הציבור בגופים שונים באמצעות מכתב, הרי היום ניתן לעשות זאת באמצעות פניה מקוונת שבמקרים רבים מגבילים מראש את מספר התווים (כל הקלדה, כולל על מקש הרווח וכולל סימני פיסוק, נספרת בתור תו).

היחלשות לימודי הספרות היפה

לימודי הספרות תורמים לפיתוח הרגישות הלשונית ויכולות הכתיבה. למרבה הצער תחום לימודים זה הולך ונחלש בשנים האחרונות והופך לצדדי.

בנובמבר 2013 הציע שר החינוך לבטל את בחינת הבגרות בספרות או לאחד אותה יחד עם בחינת הבגרות בלשון, וזאת במסגרת התכנון לצמצום מספר בחינות הבגרות כחלק מהתאמת מערכת החינוך למאה ה-21. הדבר עורר מחאה בקרב העוסקים בתחום, ביודעם כי מרגע שלא תהיה חובת בגרות לתלמידים, המקצוע ייאבד מחשיבותו בבית הספר, שמלמד רק מה שפופולארי ויעיל.

מיה שילון, מורה ללשון, עורכת לשונית וסטודנטית לתואר שני בלשון, כתבה לשר מכתב מחאה, וכדי להדגים לשר את יכולת הביטוי הירודה של תלמידי התיכון, היא בחרה לכתוב את המכתב "ברמה של תלמיד ישראלי ממוצע":

"שלום רב,

קראתי על העובדה שחשבתה לאחד את שתי הבגרות של לשון וסיפרות לבגרות אחת ורציתי להביעה את התנגדותי לכך. אני מודעת ביותר לעובדה שמקצוע הלשון היא אחת הבעיות הקשות של התלמידים של תקופתנו וזה קורה בשל שהתלמידים של היום לא הכי מתייחסים חשיבות לשפה אותה הם מדברים ומשתמשים כי בעיקר מה שחשוב להם הוא שיבינו אותם וכמו כן הם טוענים שלדבר ברמה גבוהה זה "פלצני" ולא יאה.

להתנגדותי הנ"ל מספר סיבות והנה הן לדלקמן:

ראשית כל לדעתי הענייה, אין כל קשר בין ספרות ולשון, חוץ מהעובדה, ששתיהן הינם בעברית. מאידך גיסא המורים שמלמדים ספרות לא יודעים לשון וכך גם ההיפך הוא הנכון.

שנית כל, על פי מיטב דעתי, המקצוע הלשוני הוא מקצוע חשוב מאוד בגלל מספר הסיבות הבאות:

1. זוהי הינה השפה שלנו שבה אנחנו מדברים ביום יום ומביעים את עצמנו ואת צרכינו השונים וחשוב מאוד שנידע כיצד לעשות זאת באופן המקסימלי וההכי טוב ביותר.

2. אם התלמידים לא מבינים את הנקרא שהם קוראים וגם לא יודעים איך לכתוב את עצמיהם אז כך גם כן הם לא יוכלו להצליח במקצועות האחרות שאפילו לא קשורים בכלל בלשון. אביא נימוק לדבריי בכך שאדגים שאים למשל תלמיד נבחן בביווגיה והוא איננו הבין את השאלות אז גם אם הוא יודע ביווגיה מעולה הוא לא יכל לענות טוב עליהם כי הוא לא הבין וגם אם הוא הבין את השאלות והוא לא יודע להתבטות אז יהיה לו קשה להוחיח את מה שהוא יודע. [...]

לסיכום דבריי אני סבורה שלא מן הכראיות לאחד את הבגרות של לשון וסיפרות."

בהמשך כתבה:

"כבוד השר, אני בעדך. [...] הלוואי שהשפה המצויה בפי תלמידינו הייתה טובה ועשירה מספיק כך שיכולנו לראות בה רק כלי שרת ולא המטרה עצמה, אך אנו רחוקים מכך שנות אור. לא אכביר מילים בעניין חשיבות השפה ותרומתה לתרבות, לאחדות ולזהות הלאומית שלנו. עשו זאת כבר טובים ומכובדים ממני. אומר לך רק זאת - נכון לעכשיו, מקצועות הלשון הם עמוד השרדה של כל המקצועות רבי המלל בפרט, ושל עתידם המקצועי של ילדינו בכלל. [...] לא רק שאין לנו האפשרות לצמצם את מספר שעות הלימוד של לימודי העברית, אלא טוב נעשה אם נגדילו."

דרישות הכתיבה פחתו

התלמידים בבתי הספר נדרשים לכתוב פחות ופחות עבודות.⁵⁸ באקדמיה המגמה דומה. בחוגים רבים הדרישה להגיש עבודת סמינר רצינית הוחלפה ברפרט קצר ולא אחת מסתפקים המרצים בנוכחות בכיתה בלבד. לא מעט מרצים

מתירים לסטודנטים שלהם להגיש עבודה בצוותא, והתוצאה היא שמטלת הכתיבה נופלת בעיקר על אחד השותפים. זאת ועוד, הלחץ על המרצים לפרסם מאמרים גדל עם השנים, וכתוצאה מכך מרצים צעירים מתקשים למצוא זמן להתמקד בהערכה מפורטת של עבודות הסטודנטים (כולל הערכת סגנון ההגשה). גם העלייה במספר הסטודנטים מקשה על מרצים.

רמת המורים בבתי הספר

הסטודנטים, שבוחרים ללמוד הוראה (ובכלל זה הוראת השפה העברית), אינם משתייכים ברובם לעשירון העליון של הסטודנטים. רבים מהם לוקים ברמה נמוכה של ביטוי לשוני ובכך משעתקים את בעייה גם אצל תלמידיהם. אחד מבכירי משרד החינוך אמר לנו: "כשנותנים למורים לנתח טקסט, לא תמיד הם יודעים מה לעשות אתו."

סלחנות ועיגול קצוות

כאשר הגישה הכללית היא סלחנות לעצלות, לרשלנות ולחוסר סדר ומשמעת, טבעי שהדבר יטביע את חותמו גם בדפוסי השפה. הלקות הלשונית של דור ה-Y היא אפוא במידה רבה שיקוף של לקויות התנהגותיות כלליות. זו גם הסיבה שהצעירים מחפפים לא רק בכתיבה ובניסוח אלא גם בכתיבה תקנית של הפניות (אסמכתאות) וביבליוגרפיה.

מורה מספרת: "לתלמידים חסרה מיומנות של שפה ואני מדברת על שפת אם. הם לא יודעים לקרוא ולא יודעים לכתוב. הם עושים את המינימום הנדרש כי הם יודעים מתוך ההסתגלות למה שקורה בבית הספר שיצ'פרו אותם בציון בסוף. הם אף פעם לא מגישים עבודות בזמן, הם לא מנצלים את הצלצול בסלולרי שיכול להזכיר להם מה לעשות. רבים מהם לא כותבים כלום בשעורים. הם מצלמים מחברות של חברים לקראת המבחן. הם שוכחים להביא אישורי הורים לקראת טיול או כסף למסיבה כלומר תופעה נרחבת של חוסר מחויבות."

שיטות הוראה קלוקלות

ה-Y ניקים הם קורבנות של נסיונות פדגוגיים הרפתקניים שנכשלו. כך למשל שיטה נבנתה על בסיס הפדגוגיה של "למידה טבעית" ו"ניחוש", ולכן לא לימדו בה את האותיות בצורה מסודרת, וגם התעלמו מהניקוד. השיטה הזאת, שנכפתה למעשה על ידי משרד החינוך, הצמיחה דורות של תלמידים לקויי קריאה וכתיבה, אשר אינם יודעים להגות כהלכתו טקסט מנוקד, ולכן גם אינם יורדים לשורשי העברית, ואינם מסוגלים להתמודד בין השאר עם פסוקי תנ"ך ושירה עברית.

לפי שיטה "מתקדמת" אחרת, שנכפתה על ה-Y ניקים בילדותם, נמנעו מלתקן שגיאות כתיב או דיבור, כדי לא לפגוע לכאורה בכיטחון העצמי של הילדים. אפילו תלו את החיבורים על השגיאות בגאווה על קירות הכיתה ובית הספר. התוצאה היא שהתלמידים אינם מודעים לשגיאותיהם, ואינם מתרגלים קבלת ביקורת ושיפור בעקבותיה, אלא שהם למדים שניתן להתפאר גם בטעויות.

גם הויתור על למידה בעל פה (הכתבות) והקראה בקול רם גבתה מחיר. וכאילו להוסיף חטא על פשע, הפכו את מקצוע הלשון בבגרות למקצוע טכני וחסר פשר, שנעשה שנוא על רוב התלמידים. המורים לדקדוק נוטים להתמקד בכללי לשון טכניים ונמנעים מלחנך לכתיבה עשירה ונכונה.⁵⁹

מחסור בקורסים ייעודיים לכתיבה מדעית באקדמיה

למרות שכתובה מדויקת וכושר ביטוי הם כלים בסיסיים במדע, למרבה ההפתעה, נדיר למצוא במוסדות להשכלה גבוהה קורסים בסיסיים לכתיבה ועריכת לשון (כפי שהדבר מקובל בלימוד שפות זרות ושיטות מחקר). קורס "כתיבה אקדמית" לרוב אינו כולל את המיומנויות האלה. אפילו תלמידי התארים המתקדמים לא זוכים לסיוע מוסדי בתחום הכתיבה. התוצאה היא שתזות רבות מוגשות ברמת ניסוח מבישה, שאינה מכבדת את המחבר ואת המוסד. "אוריינות כבר לא מעניינת אף אחד באוניברסיטאות", אומרת ד"ר שושן ברוש-ויץ, שבמשך 26 שנים לימדה כתיבה מדעית באוניברסיטת תל אביב, ואף עמדה בראש המחלקה לאוריינות אקדמית, עד שנסגרה. לדבריה, "מבחינת מערכת החינוך, המטרה היא להביא את התלמיד למצב שהוא יוכל למצוא עבודה ולא יהיה נטל על שירותי הרווחה.

הם נעזרים בכותב צללים

כיוון שהשוק מציע היום כותבי צללים ועורכי צללים בתשלום, סטודנטים רבים מעדיפים את האופציה הזו על פני כתיבה סיופית של מיומנויות עצמאיות. המרצים כבר מזמן הרימו ידיים, והפסיקו לקחת את הרמה הנמוכה של ההתבטאות בחשבון בעת הערכת העבודה הכתובה. זה יוצר מעין מעגל קסמים של חוסר מוטיבציה של הסטודנטים להתאמץ.

הטשטוש בין שפה דיבורית לשפה ספרותית

התהליך שבו שפת הכתיבה נעשית יותר דיבורית, אינו ייחודי לישראל, והוא החל עוד לפני הולדת של ה-Yניקים. אבל דומה שבתקופת עיצובם הוא קפץ מדרגה (בעיקר בשל מהפכת התקשורת). אפילו ספרי הילדים הקלאסיים עוברים שכתוב לשפה דיבורית יותר, כדי להנגישם לדור הצעיר. התוצאה היא שצעירים כלל לא נחשפים לשפה עם גיסטרים שונים ונעשים עיוורים לצורות ביטוי גבוהות. הם מדברים בסלנג וכותבים בסלנג.⁶¹

שיח שטוח

המליצה מעולם לא הייתה חכיכה בתרבות הציונית-הצברית, אבל תהליכי הדמוקרטיזציה הוסיפו לדוגריות הישראלית רובד נוסף. בשם הדמוקרטיה נוצר יחס מזלזל לרסנים ולהגבלות בתחום הלשון. אנשים מתייחסים היום בבוז אל אלה המקפידים בלשונם, כאילו הייתה שפתם יהירה, מיותרת, לא עכשווית, לא עניינית.⁶² השימוש בשפת הרחוב נתפס כ"מגניב" והיום גם אנשי תקשורת, נציגי ציבור ואפילו מורים ושופטים עושים בה שימוש שכיה. דוברים רהוטים עם שפה עשירה הולכים ונעלמים מהנוף החברתי בארץ, והם נתפסים כדינוזאורים נכחדים או כ"חנונים פתטיים".⁶³

זאת ועוד, בתרבות הישראלית נוצרה בשנים האחרונות מוסכמה האומרת: יש לי דעה על כל דבר, אבל כדי להביע אותה לא צריך לדעת את העובדות ולנסח את הדברים בדיוקנות. כאשר השיח שטוח (ובמקרים רבים גם מתלהם) גם רמת הניסוח הכללית יורדת.

בית יעקב לעם לוועז

האינטרנט תורם לירידה ביכולת הניסוח בעברית, בין השאר משום שהוא מחזק את ליעוז השפה, ובעצם את הבינאום שלה. במובן זה אפשר לראות בירידה של השפה המקומית של טבעי והכרחי בתהליך האבולוציה החברתית. המדיום האלקטרוני מארגן את מגדל בבל הישן מחדש, ומוביל להיווצרות "אספרנטו" דיגיטלית, שסימניה ניכרים לא רק בנדידה של מלים וכיטויים משפה לשפה (בעיקר מאנגלית ומספרדית לשפות אחרות) אלא גם בשילובים מקוריים, ובעתיד הקרוב גם בתרגום סימולטני מתוכם, שייקח את האינטרנט לרמה חדשה של בינאום. יש המבכים את מגמת ליעוז העברית, ויש הרואים בה מגמה גלובלית מבורכת, שמסייעת להפוך תרבויות זרות ורחוקות לנגישות זו לזו.

אולי צורת הביטוי של הצעירים יעילה יותר?

יש הטוענים שהביקורת על רמת הביטוי של דור ה-Y עושה להם עוול. העברית מתחדשת בכל דור ודור, ואצלם השפה משילה קליפות מיותרות. כלומר, אין מדובר בשפה קלוקלת ודלה אלא בשפה מעודכנת ויעילה יותר.⁶⁴ אולי כללי הדקדוק הן משהו טקסי-אנכרוניסטי שצריך לעבור מהעולם. נכתוב איך שבא לנו, ובלבד שהמסר יעבור. אולי באמת אפשר להוציא את העורכים הלשוניים לפנסיה מוקדמת, כמו את השענים, הסנדלרים והתופרים.⁶⁵ כשאתה צופה ב-Yניקים מקלידים הודעות בזריזות של כנר, אתה מבין היטב את פערי הדורות. האצבעות שלך מחוברות ליד ואילו האצבעות שלהם מחוברות לפה. אתה כותב טקסט, והם מדברים אותו למחשב. כיוון שהם מקלידים מהר (רבים בקצב הדיבור) הם לא מוצאים טעם להתעכב על ניסוח תיקני. זה אולי יוצר הרגלים לכתוב בשגיאות, אבל אם הצד

אולי גם מהסיבה שהערכים האלה נעלמים מעולם החינוך.

תופעה זו מקבילה לתופעה של כתיבה ללא פסיקים ונקודות, המבטאת את הגישה של "אתה (הקורא) תתאמץ בעצמך להבין, ואני (הכותב) לא אקל עליך". כאשר לא דורשים מהילד להתאמץ ו"להתמשמע", בסופו של דבר הוא גם לא דורש זאת מעצמו.

הפרעת קשב וריכוז דורית

צעירים בישראל
דוברות אוניברסיטת חיפה

מערכת ההשכלה המודרנית, שהתפתחה כחלק מהמהפכה התעשייתית, הושתתה על מתכונת השיעור בכיתת לומדים. כיוון שהמורה-המרצה מכין בעצמו את מבנה ההרצאה (ובאוניברסיטה גם את רוב תכניה), וכיוון שיעילות ההרצאה תלויה ביכולותיו הרטוריות, הצלחתו של השיעור ושל הקורס כולו תלויים בעיקר במיומנותו.

המתכונת הזאת, שבה המרצה עומד ומדבר מול תלמידיו והם מאזינים ומסכמים את דבריו, נחשבה ליעילה מבחינה כלכלית, דידיקטית וסמלית. היא המחיישה ותירגלה את סמכותו של הפרופסור ואת כפיפות התלמידים למרותו (ובעקיפין גם למרות החברה).

במהלך השנים נעשו ניסיונות לרכך את המתכונת המסורתית של השיעור במגוון אמצעים: יצירת מבנה ישיבה מעגלי בכיתה, פיתוח שיעור המבוסס על דיון ושיח, שיעורים מחוץ לכותלי הכיתה (למשל סיורי שטח) ולאחרונה גם שימוש באמצעים דיגיטליים (מצגות, סרטים, עמדות מחשב, לוחות חכמים ועוד). גם למידה מקוונת (באמצעות האינטרנט) נכנסת למערכת בהדרגה (לרוב מתוך היסוסים רבים). עם זאת, רוב השיעורים בתיכונים, באוניברסיטאות ובמכללות עדיין מבוססים על המבנה המסורתי של השיעור הפרונטאלי. הנה כי כן, על אף שהאקדמיה מטיפה לפתיחות ולגמישות, היא מתקשה ליישם זאת על עצמה. לא זו בלבד שהיא אינה ממהרת לשנות את המבנה המסורתי של הקורסים והשיעורים אלא שהיא ממשיכה לבנות כיתות ואולמות כאילו עולם האינטרנט לא קיים.⁶⁹

התוצאה היא שצעירים שגדלו לתוך העידן הדיגיטלי ומורגלים בסביבה דינמית, אודיו-ויזואלית ואינטראקטיבית, מתקשים לשבת בשיעור. הם רואים במדיום הזה "חפירה" ארוכה, מתישה ומיותרת - "שידור משעמם". לו היו יכולים, היו מזפזפים את המרצה ומחליפים ערוץ.⁷⁰

כדי להקל על סבלם הם גולשים תוך כדי הרצאה ובמקרים רבים פשוט נעדרים מהשיעורים (כאשר הנוכחות בקורס אינה חובה). כדי להשלים חומר הם נעזרים זה בזה, כלומר מסכמים בתורנות או מסתמכים על סיכומים משנים קודמות. כיוון שהרמה בקורסים רבים אינה גבוהה, לא קשה לקבל ציון טוב גם ללא נוכחות בכיתה.

סטודנט לתואר שני: "יש לנו ביד [סמארטפון] כל כך הרבה אפשרויות. אני לא מניח אותו לרגע. כבר לא ניתן להתרכז רק בהרצאה. אפילו אם היא מעניינת. אני תמיד גם גולש במקביל לשיעור. אם תמנעי ממני את הגלישה בזמן השיעור? אני בטוח לא אצליח להתרכז. התרגלתי..."

בלוגר צעיר: "אני מסתכל מסביב, האנשים שאיתי גם משועממים ונשכרים אחד אחרי השני, אחד מתחיל להתעסק בסמארטפון, אחת קוראת חדשות. אבל כמו תמיד יש את הזאתי שיושבת בשורה הראשונה מקשיבה וגם רושמת כל מילה שיוצאת למתרגל מהפה. האינסטינקט הראשוני שלי זה לחשוב שהיא בן אדם משעמם וכנאלי, אבל לא, בזכותה המתרגל לא קולט כמה שאנשים כמוני לא שמים לב. אם אפילו היא לא היתה מקשיבה אז סביר להניח שהמתרגל היה מתעצבן ודורש את תשומת הלב שלי ואסור שזה יקרה. אני שוקל להגיד לה תודה בסוף השיעור אבל במקום זה נראה לי שאני אבקש ממנה את הסיכום. [...] אני באמת לא רואה סיבה להגיע לשיעור הזה. פעם היינו צריכים להתאמץ בשביל להשיג סיכומים אבל היום ברגע שצירפו אותך לדרופבוקס אתה מסודר, רק צריך לבחור מאיזה סיכום ללמוד למבחן. עד שהמתרגל מפיל את צמד המילים השנוא עלי 'עבודת הגשה', כאן ברוב המקרים זה אומר שצריך להשקיע איזשהו מאמץ מנטלי."⁷¹

הישיבה בכיתת הלימוד המסורתית קשה ל-Y ניקים מסיבה נוספת: הם דור עם "קוצים בישבן" ורבים סובלים מבעיות של קשב וריכוז (ולכן גם נוטלים תרופות כמו ריטלין וקונצרטה בשיעורים גבוהים). ובעיקר הם מכורים לסלולרי ולכן מתקשים להתרכז בהרצאה בלבד.

ויש כאן גם השפעה סביבתית: הם לא חונכו והורגלו מקטנות לשבת בשקט על כיסא לאורך זמן. גם לא סביב שולחן האוכל. מעולם לא ניסו "למשמע" אותם, לא תבעו מהם להיות שקטים ולא הכריחו אותם ללמוד להאזין. באופן כללי קשה להם להתמקד בעניין אחד, והם שונאים את השקט ואת ההגות הסבלנית שבאה מתוך ניתוק מרעשים. שיעור בכיתה דורש משמעת עצמית, האזנה דרוכה לאורך זמן ויכולת הבלגה. לכן הוא הופך עבור הצעירים לצינוק חונק. למזלם נולד הסמארטפון, המחשב הנייד והטאבלט, שמשמשים להם כמו חלון שמש ופתח אוורור. מי שנכנס היום לכיתה או לאולם הרצאות במוסדות להשכלה גבוהה יבחין מייד בסטודנטים שלצד סיכום ההרצאה ומבטים חטופים למרצה, שקועים גם בצפייה בסרטונים, בגלישה לאתרי חדשות ומידע ובניהול שיחות כתובות עם חברים. אלה שיושבים ללא מחשב נייד, גולשים בסמארטפון, ומעדכנים בווטסאפ.

בלוגרית צעירה: "לפני כמה שבועות מצאתי את עצמי מול מסך המחשב, מגלגלת מטה את הניוז פיד שלי ובלי לשים לב בודקת במקביל את אותה אפליקציה בטלפון החכם שלי. כשחושבים על זה, זה הדבר הראשון שאני עושה כשאני קמה בבוקר, והדבר האחרון שאני עושה לפני שאני הולכת לישון. כשחושבים על זה עוד יותר, זה גם מה שאני עושה כשאני יושבת בשיעור דיני מיסים או שיעור דיני כל דבר למעשה."⁷²

סטודנטית מספרת: "יש לי גישה בכל רגע נתון לכל ה-700 'חברים שלי'. זה נגיש, זה קל, זה מסיח את הדעת שלי מכל דבר אחר. כל הזמן קורים דברים. חלק גם מעניינים. אפילו מאוד. הפייסבוק הוא מסיח הדעת מספר אחד."

הסחות דעת דיגיטליות במהלך השיעור באקדמיה

מה עושים בשיעור?	אחוזים מהסטודנטים
גולשים בפייסבוק, אינסטגרם, טוויטר ורשתות חברתיות אחרות	80%
נכנסים לאתרי חדשות בארץ ובעולם	70%
צופים בסרטונים	40%
הסיבות לגלישה בשיעור?	
"כדי להישאר מעודכנים"	46%
"כדי לא להשתעמם"	40%
"זמינות לעבודה"	20%
"זמינות למשפחה"	16%
"לצרכים אקדמיים"	10%

מקור: ברטלה, אביב. 7.10.2013. 80% מהסטודנטים גולשים בפייסבוק בשיעור. Ynet.

נתונים: סקר של חברת פלאפון לקראת פתיחת שנת הלימודים 2013/4, שנערך בקרב 302 סטודנטים במדגם אקראי ומייצג של אוכלוסיית הסטודנטים לתואר ראשון ושני.

מה שמעניין הוא שהסטודנטים בישראל, בדומה לארה"ב,⁷³ רואים את הפעילות הזו כלגיטימית, בדומה למחקרים שנערכו בארה"ב,⁷⁴ ורבים גולשים בגלוי מול עיני המרצה ולא מתחת לשולחן. למעשה כל פעולה שאינה מערכת רעש, היא לגיטימית בעיניהם. מוצדק בעיניהם לשלוח מסרונים, לגלוש ברשת, לשחק או לברוק דוא"ל במהלך השיעור, אך לא להאזין למוסיקה באוזניות או לשוחח בנייד.⁷⁵

בלוגרית צעירה: "מארק צוקרברג לא לקח בחשבון את נגה הקטנה מישראל כשהוא הגה את ספר הפנים שלו, הוא לא תיאר לעצמו איך הוא הופך אותי מהתלמידה השקדנית המרוכזת והחרוזה שאני, לסטודנטית לא מאובחנת בהפרעת קשב וריכוז. אני שונאת את הפייסבוק. לפחות במובן הזה אני שונאת אותו. הוא לא נותן לי להתרכז, בגללו אני כותבת עבודה בשלושה ימים במקום באחד, בגללו אני צריכה להשלים פער של סמסטר שלם שבמקום להתרכז בשיעור הסתכלתי על סטטוסים ותמונות לא מעניינות של אנשים לא מעניינים ואז על התמונות של החברים שלהם ושל החברים של החברים שלהם (והחברות שלהם). בגללו אני דוחה מיליון ואחד דברים למחר, בגללו חוסר ההתאמה בין מי שאני ובין מי שעליי להיות הולך ומחמיר".⁷⁶

מטבע הדברים, כאשר הריכוז מתחלק בין הסמארפון לבין המרצה, שניהם יוצאים ניזוקים. באופן פרדוכסלי החברה המערבית מעודדת את מה שמכונה מולטי טסקינג, אבל השיעור הפרונטאלי לא מאפשר זאת (לפחות באופן פורמאלי).

מרצים כריזמטיים עדיין מצליחים פה ושם להלהיב את הסטודנטים ולחפות על המדיום האנכרוניסטי, אבל בשנים האחרונות מספרם הולך ומצטמצם. כך נוצר מצב שלא רק סביבת הלימודים משעממת, אלא גם ההוראה עצמה.

זאת ועוד, בעבר אנשים אהבו ללמוד בקורס אוניברסיטאי כיוון שזה היה אחד המקומות היחידים, ולמעשה העיקריים, שבהם ניתן היה לרכוש ידע חדש על העולם. אבל היום, בעידן הגוגל, אפשר לקבל תשובה כמעט לכל שאלה, גם אם היא לא מנוסחת היטב, באמצעות מנועי החיפוש. בתחרות המחריפה בין המרצים לבין האינטרנט ברור ידו של מי על העליונה (זו גם הסיבה לירידה במעמדם של המרצים).

מרצה בפקולטה למדעי הרוח לדה-מרקר: "פעם, כשהייתי סטודנט, המרצה היה 'שומר החותם', האיש שמגלה למאזיניו את הסודות שכתובים בספרים. כיום מספיק שאני נותן לסטודנטים תאריך לא נכון, והם יודעים על זה בוויקיפדיה בתוך שנייה - כך שהמטרה שלי כמרצה היא כבר לא לתת להם את הידע, אלא לארגן להם אותו באופן חדש - בתקווה שיהיה מעורר השראה."⁷⁷

מדוע אם כן המערכת האקדמית עדיין דבקה בשיעור הפרונטאלי ועוברת בעצלתיים למודלים חלופיים? אפשר להעלות מספר סיבות: ראשית, השמרנות המאפיינת את הממסד האקדמי והקושי להחדיר שינוי במוסדות מסורבלים ולא אוטונומיים (נתונים לפיקוח של המל"ג). שנית, המוסדות האקדמיים חוששים לאבד את ה"קליינטים" אם הסטודנטים לא יחויבו להגיע לקמפוסים. שלישית, ההוראה המתקשבת עדיין בחיתוליה ודרושים עוד זמן ומשאבים רבים כדי לבנות מנגנון שיחליף את המודל הישן.⁷⁸ רביעית, חלק גדול מהמרצים לא מעוניין "להשתנות". המעבר לשיטות הוראה לא קונבנציונליות עלול ליתר את שירותי הרצאה ולהביא לפיטורי רבים. זאת ועוד, הוראה אלטרנטיבית מחייבת השקעה רבה שעדיין אינה מתוגמלת כראוי באקדמיה (מרצים מקודמים בעיקר על בסיס פרסומים מדעיים ופחות על פיתוח הוראה חדשנית).

באופן פרדוקסלי גם הסטודנטים עצמם לא ששים לשינוי. רובם מעדיפים להישאר באזור הנוחות של מה שהם הורגלו בו (שיעור פרונטאלי) על פני למידה עצמאית ואחריות אישית.

מרצה שלימד קורס בחירה לסטודנטים מצטיינים: "לימדתי קורס במתכונת מקוונת שאין חובת נוכחות. הקורס משך סטודנטים רבים אך רובם פרשו כאשר חייבתי אותם להגיש עבודה בלוח זמנים קשיח. שנה אחר כך כאשר השיעור ניתן במתכונת המסורתית (שעה קבועה) מעטים נרשמו. אלה שנרשמו לקורס חויבו פשוט ללמוד בשעות מוכתבות ולהגיש מטלות לפי לוח זמנים מוקפד. מה שמעניין הוא שבמשוב הם הודו שהם למדו הרבה ושהיה להם מעניין, אבל ההערה שאפיינה את כולם הייתה שזה היה להם קשה."

במידה ואפשר היה לבחור את האופן שבו תלמד/י לתואר ראשון מה מבין הבאים היה הכי מתאים לך:

אחוז	שכיחות	
28.1%	85	תואר במתכונת הקיימת עם נוכחות בכיתות
58.1%	176	תואר המשלב בין נוכחות בכיתות ללימוד אונליין מרחוק (ללא נוכחות בכיתה)
7.6%	23	תואר שכולו מבוסס על קורסים אונליין מרחוק (ללא נוכחות בכיתה)
6.3%	19	עוד לא גיבשתי דעה בנושא
100%	303	סך הכל

מקור: הסקר בוצע עבור מחקר דור ה-Y על ידי מכון המחקר פאנלס ב: 4-למרץ 2013, באמצעות פאנל המשיבים האינטרנטי Panel4all (טעות הדגימה המרבית: $\pm 5.7\%$). תוצאות הסקר הוצגו בכנס Me&Y - האתגרים וההתמודדות במפגש עם דור ה-Y, במכללה האקדמית תל אביב-יפו, ב-11 למרץ 2013.

הערות: 303 סטודנטים יהודים חילונים/ מסורתיים (על פי הגדרה עצמית), גיל 21-32, מחצית נשים ומחצית גברים. מצב לימודים: לומדים בשנה השנייה או השלישית ללימודי התואר הראשון: כ-40%; סיימו בשנה האחרונה לימודים: כ-40%; לומדים כרגע לתואר השני: כ-20%. מוסד לימודים: אוניברסיטה: כ-65%; מכללה: כ-35% (כ-20% במכללה ציבורית וכ-15% במכללה פרטית). מקום מגורים: כ-60% בתל אביב והמרכז, כ-20% בחיפה והצפון וכ-20% בירושלים, יו"ש והדרום.

ילדי הריטליין

בעבר היה נהוג לחשוב (ויש כאלה שחושבים כך גם היום), שהפרעת קשב וריכוז (ADHD /ADD) היא לא יותר

מתירון להתנהגות בלתי אחראית, עצלות או סתם חוסר חינוך. היום, בעקבות מחקרים מדעיים, חדרה ההכרה שמדובר בבעיה פיזיולוגית של ממש (בפעילות המוח).⁷⁹ למעשה מדובר בתופעה מורכבת עם סימפטומים מגוונים: מסוגלות להתרכז באופן מקסימאלי בדבר אחד בלבד, ללא יכולת לעשות משהו נוסף בו-זמנית (אנשים כאלה שקועים למשל בספר תוך התנתקות מכל מה שקורה מסביב); מסוגלות לבצע מספר פעולות בו זמנית באופן שטחי עם קושי גדול להתרכז באחת מהן (לדוגמה, אנשים שיכולים להאזין למרצה בשיעור רק תוך כדי פעולה נוספת, כגון גלישה בסמרטפון); מסוגלות להתרכז בדבר אחד תוך דחיית גירויים חיצוניים, אך רק לטווח קצר מאוד.⁸⁰

בעשור האחרון נרשמה בעולם עליה גדולה בצריכת תרופות המטפלות בהפרעות של קשב וריכוז (ריטלין, על סוגיו השונים, יכול להאריך את סוללת הקשב לזמן קצוב).⁸¹ כך למשל, בארה"ב חלה עליה של 250% בשימוש בתרופות אלה⁸² בשנים 2001-2010 בקרב מטופלים בגילים 20-44. גם בישראל החל מ-2005 נרשם גידול שנתי עקבי של 10%-15% בצריכת התרופות "ריטלין" ו-"קונצרטא".⁸³ במשרד הבריאות הסבירו, כי העלייה משקפת את העלאת המודעות והערנות להפרעות קשב וריכוז בקרב ילדים ובני נוער (בעיקר בבתי הספר), ואת השיפור ביעילות התרופה.

כ-100,000 תלמידים מאובחנים מדי שנה כבעלי הפרעות קשב וריכוז. שלישי מהם מטופלים בריטלין, בוועדת חינוך שנערכה בנושא עלה ש-30 אלף תלמידים בישראל זקוקים לתרופה כדי ללמוד.⁸⁴ עבורם זו הדרך היחידה להתרכז ולהצליח. רבים טוענים שהיא ממש הצילה את חייהם.

צעיר מספר על השימוש בריטלין: "ביום הראשון שלקחתי ריטלין קמתי מוקדם עם הזריחה מרוב התרגשות. לא ידעתי למה לצפות וכבר הייתי מאוד סקרן. [...] בשיעור הראשון הכדור התחיל להשפיע. זה היה כל כך הזוי! כל שנייה חשבתי: 'כמה מוזר - אני מרוכז! בוא'נה, עברה חצי שעה ואני עדיין מרוכז'. ואז הגיעה השעה 12:00 וזה נגמר. חבל. כבר באותו שבוע כל מה שחשבתי על היכולות שלי השתנה. תמיד הייתי בטוח שאפשר ללמוד רק קצת כל החיים, שיש גבול. אבל עם הריטלין גיליתי שאפשר להיות מרוכז ואפשר באמת ללמוד המון. בפעם הראשונה בחיים הבנתי שברגעים שהייתי בהם 'לא בשליטה' באמת הייתי לא בשליטה! אפילו בתמונה השנתית אפשר לשים לב: אני נראה תלוש כי אני מתקשה להיות עם כולם באותו זמן. אני חווה את הכול בבלגן, וזה מקשה לעמוד בקצב החיים והמטלות. לאט לאט שמת לב שאני מצליח לקחת את עצמי יותר ברצינות, ושקודם לא תמיד הצלחתי לעשות את זה. זה כאילו התוסף לי עוד שכל. [...] הייתה לי תחושה שסוף סוף תוקן אי צדק ענק שהכביד עליי. גיליתי את היכולות האמתיות שלי, והתברר שהן הרבה יותר גבוהות ממה חשבתי. [...]. התחלתי לקום בבקרים עם קצת יותר אופטימיות, ובתוכי התחילה מחשבה חדשה: 'אני לא טיפש! אני לא טיפש!'. זה נתן לי טונות של מוטיבציה. הלכתי זקוף, התחלתי לחשוב שגם לי יש עתיד, בטח שיש".⁸⁵

מסקר שפרסמה בראשית 2008 אגודת "ניצן" עלה שכשליש מההורים לילדים בני 6-18 בישראל מדווחים כי לפחות ילד אחד שלהם סובל מהפרעות קשב וריכוז או מלקויות למידה. עוד עולה מהסקר, ש-46% מההורים עשו אבחון לאחד מילדיהם, וכרבע מהם לא נמצאו סובלים מלקות למידה או הפרעת קשב וריכוז.⁸⁶

הטיפול הנפוץ להפרעות קשב וריכוז הוא עדיין טיפול בתרופות, כמו "ריטלין" ו-"קונצרטא", שרמת יעילותן נחשבת גבוהה, אך בשנים האחרונות קמו לטיפול התרופתי יותר ויותר מבקרים.

אחת הביקורות מצביעה על תופעות לוואי, שיכולות להיגרם מהתרופות, בעיקר בתחום של לחץ דם ובעיות בפעילות הלב.⁸⁷ תופעות לוואי נפוצות ובעייתיות אחרות הן: חרדה, נדודי שינה, בעיות באכילה ודיכאון.⁸⁸ ב-2010 הגיע מספר הפניות לחדרי מיון בארה"ב בגלל שימוש בתרופה ל-15,585, יותר מפי שלוש לעומת המספר ב-2005. התרופות הללו, שמשפיעות על המוח בצורה דומה לזו של קוקאין, עשויות גם להעלות את לחץ הדם והדופק ולהוביל לתחושות של פרנויה.⁸⁹

צעיר מספר על ההשפעות השליליות שהיו לריטלין עליו: "הריטלין אפשר לי גישה לאותו חלק במוח שבו אני לא אמור להשתמש. הרגשתי שמשוהו 'נפרץ' אצלי בראש, כאילו היתה לי פגיעה שכל החיים שכבה בשקט, עד שהריטלין נייער את העניינים. מאותו רגע יצאתי מהמסלול. שמחת החיים דעכה, נכנסתי לדיכאון והחיים שלי התחילו לקרוס. [...]"

ארבעה חודשים עברו בהם לא הבנתי למה אני לא מצליח לחזור לעצמי. ככל שניסיתי לשמור על שגרת חיים בריאה, כך גבר קצב ההתרסקות, ולא הבנתי למה זה מגיע לי, ולמה אני לא מסוגל לצאת מזה. [...]"

כמה ימים אחרי שחזרתי לקחתי ריטלין שוב, בהמלצת נוירולוג. מרגע שעשיתי את זה ההחלמה שלי התפוגגה תוך שניות. מאז אני חי עם כאבים ולחצים שקשה לי להסביר. הקוגניציה, הזיכרון וגם הריכוז שלי נפגעו, ואני תקוע בשלב בו אני מנסה לגשר על הלחצים. אני פוקד מדי שבוע בשנתיים האחרונות המון אנשי מקצוע שונים, מוציא על כך עשרות אלפי שקלים ובינתיים ללא הועיל. [...]"

לקחת הריטלין אפשרה לי לשבת ללמוד, אבל אם הגוף שלי תמיד הגן עליי כשלא אפשר לי לעשות זאת לפרק זמן ארוך, כנראה שהיתה סיבה טובה לכך. מה שקרה לי יכול לקרות גם לילד שלכם. אם הוא מתלונן שמשוהו מציק לו, או שאתם רואים שיש לו בעיה להשתלב בחברה, תקשיבו לו, לפני שאתם פונים אל מערכת החינוך או הרפואה הציבורית שיעשו זאת עבורכם. הוא קודם כל הילד שלכם.⁹⁰

יש מבקרים הרואים בפתרון הכימי פתרון אינסטנט שנועד להעשיר את יצרניות התרופות. הם ממליצים על טיפולים אלטרנטיביים כגון טיפולים פסיכולוגיים – התנהגותיים,⁹¹ טיפול במגע, טיפול הומיאופתי ושיטת אלבאום.

כתבה ב-Ynet: "כשמרגילים ילד קטן לבלוע כדור בכל פעם שקשה, מעבירים אותו שיעור מסוכן בהתמודדות עם בעיות. ריטלין הוא אולי הפתרון הקל לבעיות קשב וריכוז, אבל הדרך הנכונה היא עבודה צמודה, אינטנסיבית וממושכת. ואולי חלק מהבעיה נעוץ בכלל בשיטות הלימוד. אלה שכבר בוחרים בריטלין מספרים כמה הילד רגוע וכמה הכתב שלו השתפר, והוא אפילו יכול לקרוא חמישה עמודים ברצף. ילד כזה אולי ייכנס לתלם, אבל כמכור. הוא לא יכיר משוהו אחר, וכשזה החינוך כבר מכיתה א' או אפילו מהגן, לבלוע כדור בכל פעם שקשה, מכאן השמים הם הגבול."⁹²

העלייה הדרמטית בשימוש בתרופות לטיפול בהפרעות קשב בשנים האחרונות מוסברת על ידי מקצת מהמבקרים כ"יד קלה" של הרופאים על "הדק" המרשמים.⁹³ פרופ' אור נוי, מומחה לנוירולוגית ילדים והתפתחות הילד, אמר בראיון למגזין "משפחה": "מניסיוני, חלק לא מבוטל של הילדים הנשלחים לאבחון אינם בעלי הפרעת קשב. עם זאת, בשל היעילות הרבה של הריטלין, עולה בהתמדה מספר הילדים המטופלים."⁹⁴

ואכן, בשנים האחרונות מאפשר משרד הבריאות גם לרופאי משפחה וילדים – בכפוף להכשרה מיוחדת – לתת מרשמים ראשוניים לריטלין וקונצרט. זאת כדי להתמודד עם התורים לפסיכיאטר או נוירולוג, שאמורים לאבחן את המטופל להפרעות נלוות לפני התחלת הטיפול בתרופה.⁹⁵ הדבר גורם לעלייה מלאכותית במספר המטופלים בתרופה, שרבים מהם כלל לא זקוקים לה.

לטענת המבקרים התרופות נלקחות בקלות רבה מדי משום שהן מסייעות למורים להחזיר את השקט לכיתה. בעבר כאשר תלמיד התקשה להתרכז בספר או בשיעור, הוא נאלץ לעבוד יותר קשה. היום הוא עובר אבחונים, מקבל פטורים, הנחות וריטלין עוד לפני שמישהו בדק אם הוא ניסה בכלל להתגבר על הקשיים.

במובן זה הריטלין היא תרופה כימית שטחית לבעיה חברתית עמוקה. פרנק פורדי (Frank Furedi), פרופסור לסוציולוגיה באוניברסיטת קנט, אמר בראיון ל"אינדיפנדנט": "החברה נמשכת יותר ויותר לכיוון של שימוש בתרופה כתחליף להוראה סמכותית". עוד הוא הוסיף כי "החברה תצטרך להגדיר מחדש מהן 'בעיות נורמאליות' של ילדות."⁹⁶

כתבה ב-Ynet: "האופנה הנרקוטית בקרב ילדים במערכת החינוך מדאיגה ובעיקר מקוממת. לא בגלל העובדה שהתלמיד צורך ריטלין, אלא מפני שלא מספיק נלחמים עליו, בקלות רבה מדי מאבחנים הפרעת קשב וריכוז. למורה אין כוח להתווכח עם ילד בעל הפרעות קשב וריכוז, למערכת אין מספיק כסף כדי לתגבר את אותם הילדים, ולהעביר אותם לחינוך המיוחד יכול לעלות אפילו יותר, עם או בלי קשר למצבו האמיתי של הילד. במקום שהתלמיד יעבור תהליך, אולי מעט איטי וארוך, אבל מתבקש, שאותו אמורים ללוות ההורים, אנשי מקצוע וצוות בית הספר, שוב ושוב הכול מסתכם בגלולה, שהיא הפתרון הקל והמדי. לעתים קורה שקשיי ראייה ושמיעה בקרב תלמידים מתבטאים בחוסר ריכוז. מורה שצריך להשתלט על כיתה של 35 תלמידים לא בהכרח יכול להבחין בכך או להעניק את תשומת הלב לעניין. ההורים מוזמנים שוב ושוב לשיחות כי הילד מפריע, בשלב מסוים יוצע להם טיפול בריטלין, ואם יסרכו יובהר להם שוועדת השמה תדון בהעברת הילד למסגרת אחרת. הורים שיש להם כסף יילחמו ויממנו ועדה מקצועית חיצונית שעולה לרוב אלפי שקלים. אלה שאין להם יותר ויקבלו את הדין."⁹⁷

אבל מה שאולי הכי מטריד היא העובדה שלא מעט Yניקים (שיעורם ומספרם לא ידוע) שאינם לוקים בבעיות הפיזיולוגיות של קשב וריכוז משתמשים בתרופות הללו במטרה להעלות את פוטנציאל ההצלחה בבחינות.

בישראל הפך הריטלין לאמצעי מלאכותי להישגים בבחינות כבר בתחילת המילניום, בדומה לשימוש בהורמונים וסמי מרץ בספורט. ב-2005 מסרה לתקשורת ד"ר רחל בר המבורגר, המדענית הראשית ברשות למלחמה בסמים, נתונים מדהימים: הסתבר כי 38 אלף תלמידים בכיתות על יסודי (ז' ו"ב), המהווים 6 אחוזים מכלל התלמידים בכיתות אלה, צורכים תרופות מרגיעות וממריצות כדי להתמודד עם בחינות או עם מצבי לחץ אחרים. לדבריה, בחלק מן המקרים מציידים ההורים את ילדיהם בכדורי הרגעה (מדובר בעיקר בריטלין, ואליוס, היפנודרום, ובן ולומינל) לקראת בחינות, משום שהם אינם מודעים להשלכות. במקרים אחרים נוטלים הילדים את התרופות מהבית, או שהם קונים אותן בעצמם. עוד עלה מהנתונים כי השימוש בתרופות גדל אצל התלמידים ככל שגילם עולה. ההערכה היא כי השימוש בריטלין קשור ללחץ, שבו שרויים תלמידים העומדים בפני בחינות בגרות. לדברי ד"ר המבורגר, "ישנה מעין לגיטימציה לשימוש בתרופות, והיד קלה על ההדק."⁹⁸

כתבה ב-Ynet: "אפשר להכריז בגאווה: הריטלין הוא גז המזגנים של שנת תשע"ב במערכת החינוך. אפשר להסניף אותו, לבלוע בקפסולות, או להדביק על הכתף. אמנם תלמיד בן שש עדיין לא יכול לרכוש אותו לכד בפיוצייה הקרובה, אבל ההורים יכולים לספק אותו לילדיהם בקלות, אולי בקלות רבה מדי."⁹⁹

סטודנט מתאר את הסיבות שהביאו אותו לשימוש בריטלין: "עצוב אבל כולנו הבאנו על עצמנו הרס נפשי עם כמות המתחים, הגירויים, המלחמה להישגים, השאיפות הגבוהות, סטנדרטים גבוהים ופחדים ממשלונות ואכזבה. צריך יותר טוב, צריך תואר הכי טוב, זה מביא כסף והצלחה, זה מביא אושר, צריך להתחיל עם בחורות, כולם מגניבים כאלה, צריך להיות תמיד קול ורגוע, צריך לחיות את היום, יש מלא מלחמות, אני לא נשוי עדיין, אני בטוח דפוק, אני מובטל, אני בטוח כשלון, אם רק הייתי ולו רק יכולתי... ואז מגיעה גלולת הקסם. כולנו מביאים הרבה על עצמנו עם סגנון החיים של העולם המערבי. ולצערי, עם כל המלחמה, אני חושש שאני הולך לנסות רטלין (ואני מתבייש בזה) כדי להצליח באוניברסיטה יותר ולהתמודד עם כמות העומס שיש לי עם בית, עבודה מטורפת ולימודים קשים. עצוב לי שזה מה שאני צריך לעשות, הרמנו את הסטנדרטים עם תוספים כימיים במקום להוריד סטנדרטים כי אנחנו לא מכונות אלא בשר ודם. והעצוב לי מכל זה שאנחנו רק מחמירים מדור לדור."¹⁰⁰

כיצד הם משיגים את הריטלין? יש לא מעט משפחות שבהן ילד אחד סובל מההפרעה והוא מחלק לקרוביו וחבריו. יש גם כאלה שמתחזים לבעלי לקות קשב, ומצליחים לשכנע את הרופאים להנפיק להם מרשמים. את הכדורים שהצעירים קיבלו הם נותנים במתנה או מוכרים לחבריהם (מה שמוגדר כ"הסטת תרופות"). מדובר, אם כן, בתרופה שיש סביבה תעשייה מניפולטיבית.¹⁰¹

שימוש לא ישר בתרופות להפרעת קשב היפראקטיבית (ADHD)

אחוזים	רופאים מומחים ב-ADHD סבורים שחלק מהמטופלים:
59%	מעבירים את התרופות שלהם לאחרים
54%	מגזימים בתיאור הסימפטומים, כדי להשיג כדורים למכירה
66%	מגיעים כדי לשפר את הישגיהם האקדמיים
40%	מגיעים כדי להוריד במשקל
38%	מגיעים כדי להגדיל את המינון
39%	מגיעים כדי לספק את התרופה לאחרים

Reference: News Staff - Scientific Blogging, 4.5.2014.

נתונים: המחקר נעשה בארצות הברית וכלל 815 רופאים המתמחים ב-ADHD.

סקר שנערך בארה"ב מצא כי יותר משליש מהסטודנטים בקולג'ים משתמשים באופן לא חוקי בתרופות לטיפול ב-ADHD. במעונות הסטודנטים המספר מגיע ל-55 אחוזים.¹⁰² בקנדה "רק" 18 אחוזים מהסטודנטים באוניברסיטאות יוקרה דיווחו על שימוש לרעה בסמים ממריצים למטרה אקדמית לפחות פעם אחת, כדי לסייע להם לכתוב עבודה, ללמוד לבחינה או לבצע את הבחינה עצמה.¹⁰³

מסתבר שהביקורות והאזהרות לא ממש עוזרות. השימוש בריטלין ודומיו רק צובר תאוצה, בין השאר משום שרבים מאלה שאינם זקוקים לתרופה, אינם רואים פגם בצריכתו כדי לשפר את הישגיהם. אחד הרופאים אמר לנו: "דור ה-Y שותה יותר, מעשן יותר וצורך סמים יותר מדורות קודמים. אז מדוע שלא יצרוך על הדרך גם ריטלין?".

סטודנטית בת 25: "למדתי באוניברסיטה בירושלים וקיבלתי ציונים ממוצעים. 70 כאלה. אז עברתי לאוניברסיטת תל אביב. שם לא סמכתי על עצמי. כבר בהתחלה לקחתי ריטלין. היום אני סטודנטית של 90+."

סטודנט בן 24: "החומר משעמם ואני חייב לעבור את הבחינה. אז אני לוקח ריטלין כדי לעבור אותה."
 מראיין: "בשביל מה אתה לומד?"
 סטודנט: "כי כולם לומדים, זו הנורמה."
 מראיין: "אז אתה סמרטוט?"
 סטודנט: "נכון אני פשוט סמרטוט."

אפשר שהשימוש הנפוץ בריטלין הוא עוד סימפטום של מערכת השכלה מאובנת שלא קוראת את המציאות נכון וממשיכה ללמד בדפוסים הישנים, מבלי לקחת בחשבון את השינויים בדפוס הקלט והפלט של חלק גדול מהצעירים בעידן החדש.

ציפיות ואכזבות

צעירים בישראל

גיל הרני
באדיבות הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה

על סמך מחקרים שנעשו בארצות-הברית ומתוך הראיונות שערכנו עם סטודנטים ועם מרצים, מתגלים פערים בין הציפיות הטיפוסיות של סטודנטים מדור ה-Y לבין התקנות והמוסכמות הנהוגות במוסדות להשכלה גבוהה. הפערים הללו מייצרים מתחים בתוך המערכת ומערערים אותה מבפנים. להלן נסקור את העיקריים.

יחס אישי ואווירה בלתי פורמאלית

עולם האקדמיה שיקף במשך שנים רבות את הסדר ההיררכי של המהפכה התעשייתית: המרצה (פרופסור) נתפס כבעל הידע והסמכות - נישא מעל הכפופים לו, בדומה לבוס במקום עבודה, למפקד ביחידה צבאית או לאב במשפחה. התפיסה הזאת

יצרה דיסטנס פורמאלי בין סטודנטים למרצים. המרצה הטיל משימות (קריאה, שינון, פתרון בעיות) והעריך ביצועים באמצעות שאלות בכיתה, עבודות ומבחנים, ואילו הסטודנטים מילאו אחר הדרישות בצייטונות, ללא עוררין ומתוך יראת כבוד. הטובים שבהם קודמו לתארים מתקדמים, ומקצתם מונו לעוזרי מחקר והוראה של "המאסטר".

עם השנים, התרכך המודל המסורתי והגישה החברתית והאישית מתחזקת משנה לשנה. השינוי הוא תולדה של שלוש השפעות: פדגוגית, טכנולוגית וכלכלית, שאותן מחזק דור ה-Y.

ההשפעה הפדגוגית

האידיאולוגיה האנטי-סמכותנית (התלמיד במרכז) פותחה במקור באקדמיה וטבעי שתיושם גם במוסדות להשכלה גבוהה. יתר על כן, המרצים של היום גדלו ומגדלים את ילדיהם לפי אותה פדגוגיה ולכן נוטים להתנהג באותה דרך גם לתלמידיהם. העובדה ששיעור הנשים מבין הסגל האקדמי גדל מחזקת את המגמה הזאת, כיוון שסגנון ההוראה הנשי נוטה מעצם טבעו להיות יותר "ידידותי" ופחות סמכותני. הסטודנטים מדור ה-Y תופסים את עולם האקדמיה כהמשך טבעי של הלמידה בתיכון, וכיוון ששם הם זכו ליחס חברי, מלטף ואמפתי מצד המורים והמנהלים, הם מצפים לכך גם בהשכלה הגבוהה. לפני מספר שנים בדק צוות בין-מכללתי מהן התכונות שאותם מיחסים הסטודנטים למרצים "טובים". במחקר נמצא שהם מעדיפים אמפטיה אנושית ("סימפטי ונחמד", "מטפח חיי חברה", "נותן ציונים הוגנים") על פני יכולות הוראה ("יודע להסביר טוב את החומר").

הבעיה היא שה-Y ניקים מותחים את מעטפת הפמיליאריות הרבה מעבר לציפיות של המרצים. מרצים רבים מתלוננים על אופן הפניה הישיר ו"החברי מדי" של הסטודנטים שלהם, שגובל לא אחת בחוצפה. כך למשל, הם שולחים מיילים בסגנון "מה קורה? מה נשמע? אצלי אחלה"; "היי... מצרפת לך את השיעורים. עברתי עליהם שוב, די מצחיק... אם רק הייתי יודעת מה עוד מחכה לי." שוב לא קיבלתי למייל שלי את המשוב עבור מטלה 2. אשמח לקבל אותו ממך. יום נפלא";¹⁰⁴ "נרשמתי לקורס שלך. רציתי לדעת אם תוכלי להביא לי מידע בנוגע לדרישות הקורס והנושא בו הוא עוסק בבקשה?"¹⁰⁵

בעבר היו מגיעים לכיתות הלימוד בין השאר כדי לשוחח ולהתייעץ עם המרצה. היום כל סטודנט יכול ליצור קשר ישיר עם המרצה שלו באמצעים האלקטרוניים. הסמארטפון אף חרף את המצב, שכן היום מצפים ממרצה שילך עם הדואר האלקטרוני ועם הקורסים המתקדמים בכיס. למשל, לא ברור מהו הזמן הסביר לענות למייל. הסטודנטים מצפים שהמענה יהיה מידי ובמקרים רבים מתאכזבים. אמירות מסוג "שלחתי לך מייל לפני שעה, ראית?" נעשו שכיחות מאוד.¹⁰⁶

סטודנטים רבים מנצלים את המדיום האישי הזה לבקשות ולחצים "לא כשרים", כגון טיפים והקלות שלא מהמניין, מועדי בחינה חריגים, "עיגול" ציונים וכדומה - בקשות שבדורות קודמים נחשבו לחוצפה ועזות מצח (כך גם רואים זאת מרצים רבים ששוחחו איתנו על הסוגיה).

דוגמא אחת מיני רבות שקיבלנו:

"שלום פרופסור....

אני מאד מתנצלת ומודה שלא הבנתי שמועד הגשת העבודה כבר עבר.

בסמסטר א' עוד הייתי בהלם מזה שחזרתי לאוניברסיטה ולא כל-כך הבנתי את עניין העבודות.

עם זאת עקב הלימודים נתקלתי בקשיים כלכליים ולכן החל מחופשת הסמסטר הראשונה אני עובדת כל הזמן תוך נסיון לצוף מעל המים ולסיים את שנת הלימודים. בעבודתי כמורת דרך בארץ ובחול אני מתקשה לפנות זמן לאחר יום עבודה ארוך גם להכין עבודות לאוניברסיטה. עם זאת החל ממחצית חודש יולי לקחתי חודש חופש כדי להתפנות לעבודות. אשמח אם תוכל להתיר לי להגיש את העבודה עד ה-10 באוגוסט.

תודה,

סטודנט לתואר ראשון במדעי הרוח:

"שלום,

לצערי, באופן בלתי נמנע, השיעור שלך שהוא משעה 12 עד 16 מתנגש לי עם שיעור סמינריוני שהוא בין 14 ל-18. כתוצאה מכך יש לי בעיה קשה להיות בחלק השני של השיעור שלך ובתחילת השיעור הסמינריוני. לכן, אני מבקש בקשה מיוחדת לכך שאני אוכל להעדר מחלק מהחצאים השניים של השיעורים. אני מודע לכך שזהו בקשה גדולה, אך בעקבות הנסיבות אין לי פתרון אחר.

אודה לך מאוד אם תענה לבקשתי."

לא אחת ההתכתבות האלקטרונית היא מלכודת למרצים, כיוון שפליטות קולמוס או התבטאות חריפה מדי נשמרות על ידי הסטודנטים ומשמשות לתלונה קנטרנית.

ההשפעה הכלכלית

תרבות האיום והקובלנה מתחזקת בעולם האקדמי גם משום של-Y ניקים יש נטיה להתאגר בחבורות ומשום שהם מודעים לכוח הכלכלי והמשפטי שלהם כלקוחות. הם מרבים להתמקח, להתארגן כקבוצות-מחאה ולהתלונן למזכירה, לראש החוג, לדיקן, לאגודת הסטודנטים וכו'. זה כוח חדש ומאיים, בעיקר מול מרצים חדשים, החרדים למעמדם.

מרצה: אם אתה קצת קשוח מתנקמים בך. סטודנטים שנפגעה שהערתי לה על סגנון גרוע ואי התמקדות בנושא המבוקש אמרה לי: "איש מעולם לא העיר לי". התלוננה ועשתה רעש רב. בכלל תלונה שכיחה "מעולם לא אמרו לי כך וכך". סטודנט עצל, בכיין ומעצבן, שפישל לחלוטין ברפראט ולא מאד השתדל כל השנה, התחמק ממה שהתחייב אליו בעבודה הסמינריונית, והתחיל לנסות לקצץ עוד ועוד במה שעליו לעשות. כשנעשיתי קשוח פנה מיד להתלונן עלי. למזלי היו לי התכתובות בינינו והעברתי לראש החוג.

סטודנטיות לתואר שני בגילאים 27-35: "מכתב זה נכתב ונוסח על ידי ארבעת הסטודנטיות שלמדו אצלך בקורס XXX. [...] קיבלנו כולנו את המשוב והציון בקורס. ברצוננו להתייחס למספר סעיפים שמרכיבים את הציון. [...] כולנו הופתענו לנוכח הציון שקיבלנו, לאחר ההשקעה הרבה בכתיבת העבודה. [...] תחושות של אי הוגנות, הלב ובושה אופפות אותנו. אנו מניחות שמדובר בטעות אנוש...."

בשל ההשפעה של תרבות השירות האמריקאית ובשל הלחצים הכלכליים שבהם נתונים המוסדות להשכלה גבוהה, התחזקה בתוכם הגישה שרואה בסטודנט לקוח ("שתמיד צודק"). האווירה הכללית של חנופה מרתיעה את המרצים מלעמוד על שלהם ומחזקת את כוחם של "הקליינטים".

כיוון שה-Y ניקים מתייחסים ללימודים כאל סוג של שירות בתשלום ואל המרצה כאל נותן שירות, מרצים רבים מוצאים את עצמם לחוצים בין הצורך לעמוד בסטנדרטים אקדמיים לבין הרצון לספק את הלקוחות.

סקרי הערכה לקורסים מועברים באקדמיה הישראלית (לרוב לקראת סוף הסמסטר) כעניין שבשגרה מזה למעלה מחמישים שנה. מטרתם המוצהרת היא לספק למרצים משוב על הוראתם, להעניק לאוניברסיטה חיישן שאומד את מיומנות המרצים והאווירה בכיתות ולספק לסטודנטים מידע לגבי קורסים שעומדים לבחירתם. באופן רשמי הסקרים אינם מודדים את "איכות ההוראה" אלא את "שביעות הרצון" של הסטודנטים מהמרצה ומהקורס, אבל בפועל ההתייחסות אליהם – הן מצד המוסדות להשכלה גבוהה והן מצד הסטודנטים – היא כאל מדדי איכות.¹⁰⁷

הסקרים מחולקים בשיעורים ומועבדים סטטיסטית באחריות אגודות הסטודנטים והיחידות לשיפור ההוראה במוסדות השונים. הם כוללים בדרך כלל כעשר שאלות על הקורס ועל המרצה, שעליהן נדרשים הסטודנטים להשיב באמצעות דירוג מספרי (1-הציון הנמוך ביותר עד 5 או עד 7-הציון הגבוה ביותר) וכן אפשרות להוסיף משוב מילולי פתוח.

טענות בגנות הסקר הועלו כבר בראשית דרכו. היו למשל שטענו שהסקר ניתן בסמיכות גדולה מדי למבחן המסכם ושהערכה להוראה של המרצה מושפעת מקושי הקורס ועומס המטלות (שנקבעים בדרך כלל על ידי המרצה עצמו). יש הגורסים שכיוון שמטרות ההוראה הן לטווח ארוך, ורובן מתבטאות רק לאחר שהסטודנט סיים את לימודיו (לפחות את לימודי התואר הראשון), אין מקום למדידה שנעשית בטווח כה קצר (עוד לפני תום הסמסטר).¹⁰⁸

טענה אחרת שעלתה היא שהסטודנטים אינם מומחים בהוראה וגם אינם אובייקטיביים ביחס לעצמם ולכן אינם כשירים להעריך/לייצג כראוי את איכות ההוראה. הביקורת הזאת מתחדדת על רקע מספר שאלות שמופיעות בסקרים הללו, ושבהן הסטודנטים מתבקשים להעריך למשל האם המרצה בא מוכן לשיעורים. למעשה, סטודנטים רבים חסרי ידע מקצועי שיאפשר להם לאמוד את חשיבות הנושאים הנלמדים בקורס בו הם משתתפים ואת חשיבות הצורך בביצוע מטלות שונות.

היו שתהו כיצד יכול להינתן אותו משקל לדעתו של סטודנט מצטיין (פיקח, בעל מוטיבציה וצמא דעת) כמו לזו של סטודנט חלש. השאלה הזאת מתחדדת מאד במערכת ההשכלה הישראלית, שבה אין מוסדות עילית והכיתות הטרונגניות.

חרף הביקורת הללו, במשך שנים רבות נראה היה שהסקרים יוצרים בכל זאת חיישן כלשהו למתרחש בכיתות ובאולמות הלימוד, וממלאים, לפחות באופן חלקי, את מטרותיהם המקוריות. כל זה היה נכון עד שה-Y ניקים החלו לחבוש את ספסלי האוניברסיטאות והמכללות. דומה כי במשמרת שלהם סקר ההוראה נעשה פחות מדד של איכות הקורס והמרצה ויותר מדד של שירות לקוחות. למעשה גם הגדרת השירות משתנה עם הזמן בשל השתנות מטרות התואר. כאשר יותר ויותר צעירים מגדירים את לימודיהם האקדמיים כמשוכה שצריך לחצות במינימום זמן והשקעה – גם הקורסים נתפסים בהתאם. יתר על כן, כאשר רמת הסטודנטים שמגיעים לספסלי הלימוד יורדת (בממוצע) הקושי של הקורסים (ופחות ערכם הפדגוגי ארוך הטווח) נעשה מדד מרכזי לשיפוט והערכה.

הגם שחלק מהשאלות בסקר ההוראה נוגעות להיבטים רחבים של חווית הלמידה, כגון "עד כמה הקורס עורר עניין",

התשובות להן מתווכות במקרים רבים (באופן מודע ובלתי מודע) באמצעות תפישת הקושי הסובייקטיבית. מתוך הראיונות שערכנו (עם סטודנטים ומרצים) ומתוך ניתוח תוכן של הרשתות החברתיות (כמעט לכל חוג באוניברסיטה ובמכללה נפתחת קבוצת פייסבוק שבה מחליפים הסטודנטים ביניהם מידע על הקורסים). מתקבל הרושם שקושי הקורס והיקף המטלות שהוא מחייב ("המחיר") מהווים מדד מרכזי בשיפוט הקורסים ("הסחורה"). כיוון שהסטודנטים מצפים שידרשו מהם כמה שפחות (הם אינם תופסים את העומס בלימודים כמועיל לטווח הרחוק - למשל בפיתוח חשיבה עצמאית וביקורתית ובהקניית חוסן, כלי חשיבה ותשתיות ידע),¹⁰⁹ שביעות הרצון שלהם מושפעת יותר ממניעים של תועלת מיידית ואנוכית (כיצד הקורס משרת את התואר שלי) ופחות ממניעים של תועלת ארוכת טווח ורחבה (כיצד הקורס משרת את צרכי האינטלקטואליים ובעצם את צרכי כלל הסטודנטים). חשוב להדגיש כי תחושת ה"עומס יתר" בקרב הסטודנטים שכיחה היום גם כאשר מדובר בדרישות שבעבר היו בגדר מינימום. רבים רואים בעומסים הללו "מחיר מופרז" ומלינים על כך, כמו שלקוח מתלונן על מחיר אבקת כביסה.

זאת ועוד, ככל שהמרצה פחות מתפשר/ת ו"הולך לקראת הסטודנטים" (כלומר נענה ללחצים שהולכים וגוברים בשנים האחרונות), כך "הרייטינג" שלו/ה ושל הקורס שלו/ה יורד. רמז סטטיסטי לתופעה אפשר למצוא בסקר שנערך ב-2013 (לקראת פתיחת שנת הלימודים תשע"ד).¹¹⁰ מבין 7 תחומים של איכות הוראה, "יחס המרצים לסטודנטים" זכה לדירוג הגבוה ביותר.

שביעות רצון של סטודנטים מתחומים שונים בהוראה

דירוג התחומים	הציון הממוצע (מתוך 5)
יחס המרצים לסטודנטים (כולל: נכונותם לסייע וזמינותם)	3.91
רמת הקורסים (כולל: תוכן, שילוב תרגילים, ניסויים, סיורים וסדנאות)	3.72
באופן כללי מההוראה כמוסד לימודיך	3.70
טיב ההוראה של המתרגלים ועוזרי ההוראה	3.60
טיב ההוראה של המרצים (כולל: בהירות העברת המידע, רמת העניין)	3.56
אופן קביעת הציונים (כולל: מבחנים, עבודות, תרגילים, אובייקטיביות ושקיפות)	3.48
תכנית הלימודים לתואר (כולל: מבנה התכנית, התאמה לציפיותיך, מבחר קורסי הבחירה וזמינותם עבודך)	3.41

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.
הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

מתוך קבוצת פייסבוק של מנהל עסקים באחת האוניברסיטאות:

"הי, מישהו יכול לחוות דעה על קורס "מוטיבציה בעבודה" ? האם הוא קליל / האם הוא דורש השקעה נמוכה / והאם ניתן להסתמך על סיכומים בלי נוכחות..."

"היי מישהו עשה את הקורס אסטרטגיה שיווקית ויכול להגיד לי איך הקורס? נוכחות? עבודות? מבחן?"

"אשמח להמלצות בפרקטיקום - ד"ר X, ד"ר Y או ד"ר Z? נוכחות, ציונים וכד?"

סטודנט: "אני לא מכיר מישהו שאוהב מרצה קשוח שדורש הרבה. מרצים כאלה בדרך כלל מוכפשים בדפי הפייסבוק וסטודנטים מתרחקים מהשיעורים שלהם."

סטודנטית: "המרצים במכללה שלי מאכילים אותנו בכפית, כי הם יודעים שנעניש אותם בסקרי ההוראה אם הם יקשו עלינו. אנחנו מסתכלים קודם כל על הבחינה...."

סטודנטית: "אני כבר לא מגיעה לרוב ההרצאות, כי רובן משעממות והרמה שלהן בדיחה. במילא אני לומדת מסיכומים ולמרצים לא אכפת כבר מי מגיע. יש כיתות ממש ריקות."

מזכירת חוג באוניברסיטה: "כמישהי שכמעט מדי סמסטר לומדת קורס רק להשכלה כללית אני יכולה להגיד שגם המרצים אשמים. הרמה ירדה והציונים עלו. כשלמדתי לפני יותר מעשור את התואר השני שלי צריך היה לעבוד קשה ולהבין על מנת לקבל ציון טוב. היום נראה שהמרצים מפחדים מביקורת הסטודנטים ומבקשים ל"פוצץ" את הקורסים שלהם במשתתפים ולכן מורידים את הרמה ונותנים ציונים מעולים על לא כלום...."

מרצה וותיקה: "בסקר ההוראה אני נתקלת פעמים רבות בטענה מסטודנטים, שהם שמעו שהבחינה שלי קשה. זו סיבה שבבילים לתת לי ציונים מאוד נמוכים על ההוראה בקורס."

סקר ההוראה כולל בין היתר דרוג של "הוראה ברורה", "הכנה לשיעור", "תשובות לשאלות הסטודנטים" ו"יחס לסטודנטים". כאשר בודקים מה הקריטריונים שמפעילים הסטודנטים לדירוג גבוה של המרצים בתחומים הללו עולה שמבחינתם, מרצה טוב הוא במקרים רבים בעיקר מרצה שמדבר בקצב איטי ("אוף אי אפשר להספיק לרשום את מה שאת אומרת"), שלועס עכורם את החומר, שלא מעמיס חומרי למידה ("גם זה לבחינה?"), שמקבל אותם למשרדו מחוץ לשעות הקבלה, נעתר לבקשות חריגות, כמו להמיר בחינה בעבודה ("אני לא טובה בבחינות. אפשר עבודה במקום בחינה?"), מתיר לכתוב עבודה במשותף ("יותר כייף להגיש ביחד"), אינו מקפיד על נוכחות בשיעורים ("אני חייבת לסיים את התואר השנה ואני מגיעה רק יום בשבוע לאוניברסיטה"), מאפשר להגיש עבודות באיחור ("לא הספקתי לסיים. באמת שהתאמצתי..."), מרעיף שפע מחמאות על רפרטים (גם כשהם רשלניים ושטחיים), מוסיף נקודות בונוס לציון ("כי השקעתי הרבה"), מוסיף שיעורי השלמה (לא לה שלא נכחו בשיעורים) והרשימה עוד ארוכה.¹¹¹

חשוב לסייג ולציין כי סטודנטים רבים מגיעים ללימודים במטרה להשכיל ולפתח כישורי למידה ומתוך מוטיבציה לעבוד קשה. אולם שיעורם בכלל אוכלוסיית הסטודנטים הולך וקטן עם הזמן.

כיוון שהמוסדות להשכלה גבוהה חוששים לאבד "לקוחות" והמרצים חוששים להתעמת איתם, הפך למעשה סקר ההוראה לכלי בידי הסטודנטים להרתעת מרצים ולעיתים אף לנקמה בהם. כאשר הנחמדות נעשית התכונה החשובה ביותר להוראה, הרמה יורדת והאקדמיה מאבדת ממעמדה ובוגדת בשליחותה.

סטודנט בן 26: "הסטודנטים חושבים שאם הם משלמים אז מגיע להם. יותר התחשבות. יותר תמיכה. יותר ציון. אם הם לא מקבלים את 'המוצר' שהם ציפו לו, אז הם מתלוננים ומאיימים כמו בסלולרי ב'ניתוק'...."

מרצה באחת המכללות: "סקרי הוראה לעתים משמשים להודיה ושבח על קורס מצוין ולהעלאת רעיונות וביקורות באופן ראוי ומכובד העשוי להשביח את מלאכת ההוראה. יחד עם זאת, "סקרי הוראה" משמשים לעיתים קרובות בידי תלמידים ככלי ניגוח וכאמצעי להתנקמות אכזרית ויעילה במרצה ופגיעה ממשית בפרנסתו. "סקרי הוראה", בחלק מהמקומות והחטיבות, אף כוללים מתן אפשרות נדיבה ומופקרת לסטודנטים להשתלח במרצים כאוות נפשם תוך שימוש בביטויים מנוולים כמו "קורס מחורטט" ואף נבלויות שוביניסטיות והומופוביות חסרות-תקנה שהחטיבות אינן טורחות לסלק טרם העברת תוצאות הסקר והתגובות המילוליות אל המרצים והממונים עליהם. הערה לחטיבות למיניהן על שרוב של השתלחויות נאלחות עלול לעלות ביוקר למרצה המתלונן. אין לשכוח שהחטיבות הממונות על "סקרי הוראה" אוגרות בידיהן כוח רב ועצום, המשפיע במישרין (ולא בעקיפין) על עצם ההעסקה או אי-ההעסקה של עמיתי הוראה, מורים מן החוץ וחברי סגל בכיר התלויים בהם לא-מעט בוועדות מינויים וקידומים (או אי-קידומים) למיניהם כאשר כוח זה עשוי לשמש למטרות חיוביות או ככוח להשחית. אף שמעתי על השלכת מרצים לרשימות מוקצים/"בעייתיים" המועברות לראשי-חוגים על-ידי אותן חטיבות כוחניות בכוונה ברורה להזיק לאותם מרצים שכבודם נקל בעיני חטיבה זו או אחרת. אדגיש כי "סקר הוראה" הוא בעיניי מכשיר חשוב שאין לוותר עליו, אך יש לשקוד על שמירת זכויות המרצים - ולא רק על זכויות התלמידים - כשמנסחים את השאלות, מטרותיהן, סולמות הדירוג, וקובעים את הפרופורציות של השפעת הסקרים על חיי המרצים, תעסוקתם, שיפורם, הישרדותם ושמירת כבודם האנושי."

פרופ' רות רונן, מרצה לפילוסופיה באוניברסיטת תל אביב במאמר בהארץ: "לפני לא מעט שנים פלש לתרבות ההוראה באוניברסיטה הנוהג של סקרי רמת ההוראה. נוהג זה הנו קרוב משפחה נאמן לשאלוני שביעות הרצון וחוות הדעת הנהוגים בארגוני עבודה שונים. סקרי רמת ההוראה הפכו באחת את הסטודנט לצרכן ואת המרצה-המורה לספק שירותים. [...] באוניברסיטה, אחת התופעות המעניינות שליוו מהלך זה היתה התוקפנות המילולית של מחווי הדעה האנונימיים (שכן הסקר נערך בחסות ההגנה של האנונימיות), שנקראו לתרום לא רק את הדירוג המספרי של שביעות רצונם מן המרצה ומן הקורס אלא גם את דעתם המילולית. אפשר להיתקל באותו אופן של תוקפנות בהשתלחויות של טוקבקיטים בחסותה של אותה אנונימיות שהפכה להיות שם נרדף לזכות לחופש הדיבור. אמנם ההשתלחות המילולית נטולת הרסן היא זו שמושלת בכיפה, אך לאמיתו של דבר לא נבדלת ממנה ההשתפכות "החיובית" הגורפת - שני הקצוות הקיצוניים הללו סימפטומטיים באותה מידה ביחס להתפרקות מעמד ההוראה ככל שמדובר באוניברסיטאות. [...]

בתגובה לשאלות כמו "האם המרצה שולט בחומר הנלמד?" או "האם החומר בשיעור מאורגן?" ניתנת לסטודנט אפשרות לומר למרצה כיצד עליו ללמד ומה לקוי בשיעור שלו, היכן הידע שלו חסר ומדוע אישיותו לא כובשת דיה ומהלך מחשבתו פגום [...] ההבדל בין מורה לתלמיד הוא שמתבטל במשאלים האנונימיים, מפני שהמשאל מבטל לא רק את הנבדלות של המורה, אלא גם את נבדלותו של התלמיד. במקום שבו ההבדל האנושי, זה שמחזיק את הייחודיות של כל אחד ואחד, נמחק, הופך האדם לשליח של דחף עיוור, הוא מגיב למחיקה הזאת של ההבדל בתוקפנות. זהו מצב פרדוקסלי שאפשר להיתקל בו ביתר שאת דווקא בעידן של המאבק על שוויון הזכויות [...]

בפקולטה שממנה אני באה, היכן שבקצה מסלול הלימוד לא ממתין שום תואר בהנדסה כלשהי ולא דלת לעולם היזמות העסקית, אירוע הלימוד דומה לעתים לפאוסה של התגברות על מכשלות. אין חובת נוכחות בשיעורים (כי זכותו של כל אדם להחליט אם להיות נוכח או לא), הכיתות מחוברות כמוכן למערכת התקשורת (כי זו שמרנות לחשוב שאפשר לנתק את האדם של העת הזאת מן המסך) והתלמידים יושבים מול מסכים ונאבקים, במקרה הטוב, בשאלה אם לגלוש או ללמוד, להקשיב לנאמר בכיתה או להמולת הרשת. זכור לי שיעור שהלכתי לשמוע אצל קולגה כאשר בספסלים לפני ישבו סטודנטים שבשיעור כולו היו טרודים בחיפוש דירה להשכרה, ברכישה של בגדים ברשת או שתיקשרו עם חבריהם בכיתות מקבילות. מדוע הם בכלל באו? זהו העניין, הסטודנטים רוצים ללמוד, אלא שמפאת ההגנה הנמרצת על זכותם לדרג, להיעדר, לגלוש או לנמנם, הופך עבורם הלימוד לכלתי אפשרי. [...] יש לבטל מיד ובאופן מוחלט את כל מה שהופך את ההוראה באוניברסיטה לתפורה על פי מידתן של תוכניות הריאליטי שבהן מדרגים הצופים את המועמדים בזמן אמת.¹¹²

באופן כללי "שיימינג" נעשה פופולרי בישראל (בעיקר בקרב צעירים) והוא מתורגם היום גם לתחום הלימודים. ב-2007 הוקם אתר "דרגו",¹¹³ בו סטודנטים מדרגים מרצים בכל המוסדות להשכלה גבוהה בישראל. זו מקבילה לאתרים דומים, שפועלים בארצות אחרות כמו RateMyProfessors.com בארה"ב.

יוסי מנדלוביץ, אחד ממקימי "דרגו", להארץ: "סטודנטים משלמים הרבה כסף על הלימודים שלהם, ויש מרצים שיכולים להיות חוקרים דגולים, אבל יש להם בעיה רצינית בהעברת החומר. מבחינת הסטודנט, פחות חשוב מה המרצה עושה בחדרי החדרים של המעבדות, ויותר חשוב איך הוא מעביר את החומר, ומה הסיכוי לקבל ציון טוב."¹¹⁴

לכאורה מטרה ראויה. בפועל לצד המחמאות (שלרוב מחולקות למרצים ידירותיים לסביבה ש"מכינים טוב למבחן", "באים לקראת התלמידים" או "רושמים באופן מסודר על הלוח") האתר כולל השתלחויות אנונימיות במרצים, ללא שום סינון או הקשר:

"המבחן הכי ארוך והכי קשה בתואר!! לא היה זמן כלל והמרצה לא התחשב בנו. המרצה גם שאל שאלות על דברים שהוא לא לימד. מרצה מנותק מהסטודנטים ואחד הגרועים שיש. מבחן הכי לא הוגן בעולם מבחינת לחץ זמן ואורך וניתוק מהחומר הנלמד."

"דרישותיה מופרכות ולא ברורות, כששואלים בפירוט היא עדיין נותנת תשובות לאקוניות אם בכלל. השמרו לנפשותיכם."

"קורס מיותר לא למדתי שומדבר ממנו, אין למה להגיע להרצאות. אין נוכחות חובה ויש עבודה בסיום הקורס. קורס שכונה."

המסר למרצים ברור: דרשת, לא התפשרת - נכתים אותך בפומבי (בעילום שם), ללא שום יכולת להתגונן. כשהסטודנט הוא במעמד של "לקוח מועדף" כוחו גדל ובמקרים רבים מנוצל גם לרעה. הסטודנטים התובעניים מטילים את אימתם בעיקר על מרצים ללא קביעות ועל "המרצים מהחויץ", ששיעורם בכוח ההוראה גדל. להערכתנו זו גם הסיבה לכך שדירוג המרצים בסקרי ההוראה יחסית גבוה - בעיקר במכללות. רבים מהמרצים (בעיקר הצעירים יותר והזמניים) פשוט למדו לתת את השירותים הנדרשים ללקוחותיהם. התהליך הזה משפיע גם על המצוינות האקדמית של חברי הסגל, שכן מרצים איכותיים, שהובילו בעבר את המערכת, מוצאים את עצמם היום עם כיתות ריקות מסטודנטים ועם ציוני משוב נמוכים, ומאבדים פופולריות ויוקרה חברתית וארגונית. רבים מהם חשים שעבודתם מאבדת משמעות וערך מוסרי, כאשר הם נאלצים (לעיתים קרובות גם בלח. של ראשי חוגים ודיקנים) לוותר על עקרונות מקצועיים כדי להשביע רצון. במסגרת מחקר זה פנינו לשמונה מרצים באקדמיה בעלי וותק של למעלה מעשרים שנה ועם רקורד של הצטיינות בהוראה ודרישות לימודיות גבוהות, ושאלנו אותם האם לתחושתם "הרייטינג" שלהם יורד עם השנים (כפי שזה בא לידי ביטוי בסקרים). כולם השיבו בחיוב. רובם גם טענו במרירות שחלק מהאיכויות שלהם כמרצים כריזמטיים מאבדות את משקלן עם השנים בעיני תלמידיהם, כיוון "שהלקוחות" בכיתה פחות מתעניינים בתוכן ובחווית קניית הדעת ויותר בשאלה "מה יופיע בבחינה". למעשה רבים מהסטודנטים מגיעים לקורס עם דעה קדומה, שכן המידע על קושי הבחינה עובר במהירות ברשתות החברתיות ומתייג מרצים וקורסים.

ד"ר יובל דרוור, ראש המסלול לתקשורת דיגיטלית בבית הספר לתקשורת של המכללה למינהל, כותב במאמר: "היחס שמקבלים הסטודנטים בבינתחומי נשמע מעט יותר הגיוני. הם שילמו סכום כסף של מחלקה ראשונה ולכן הדיילים (המרצים והסגל המנהלי) זמינים בכל רגע, הם מקבלים מענה לכל גחמה (מועד ג', מועד ד'), מעניקים להם חוויה (נטוורקינג, קלאבים, ימי כיף), נותנים להם יחס VIP. אחרי הכל - שילמנו, לא? מי שמתקומם לשמע ההשוואה או שסבור שמה שקורה בבינתחומי יישאר בבינתחומי, חי באשליה: כל המוסדות, מתוקצבים או לא מתוקצבים, אוניברסיטאות או מכללות, הולכים בעקבות הבינתחומי פשוט מכיוון שאין להם ברירה. הסיבה הראשונה קשורה בעניין בו כבר נגענו: ירידה בביקוש ועליה בהיצע. כאשר המוצר שלך דומה פחות או יותר למוצר של המתחרה, אין לך ברירה אלא להשקיע בחוויה, במוזיקה, בתפאורה. כולם מבינים שהסטודנט אומר לעצמו: [...] כולם רוצים אותי, כולם נלחמים עליי, אז קדימה, חייכו אליי!"¹¹⁵

חוקר בכיר בחינוך: "ההשכלה הפכה לסחורה, המשכיל למוזול, התלמיד לרוזן, ההורה לאלים והידע לכלום. ניצחון הסתמיות כאן גדול ולתוך הסדקים שיצר גם המצב הפוסט-מודרני הישראלי נכנסו כוחות אלימים ביותר."

שביעות רצון מהוראה במוסדות להשכלה גבוהה

שבעי רצון מרמת הקורסים.	80% מהסטודנטים
שבעי רצון מיחס המתרגלים לסטודנטים.	80% מהסטודנטים
שבעי רצון מאופן קביעת הציונים.	68% מהסטודנטים
שבעי רצון מתכנית הלימודים לתואר.	68% מהסטודנטים
שבעי רצון גם מהתנאים הפיסיים במוסד ומשרותי הספרייה בו (83%).	82% מהסטודנטים
היו ממליצים לחבריהם על לימודים במוסד שבו הם למדו.	81% מהסטודנטים
אומרים שהלימודים משפרים את הידע הכללי והמקצועי שלהם.	80% מהסטודנטים
אומרים שהלימודים שיפרו את החשיבה הביקורתית, מיומנויות הלמידה וההבעה בכתב ובעל פה.	70% מהסטודנטים
דיווחו על שיפור בכישורים: שליטה בשפה האנגלית, יצירתיות, מיומנות מחקר ומיומנות ארגון וניהול.	40% מהסטודנטים
נרשמה בלימודי משפטים (בפרט מרמת ההוראה של המרצים ומתכנית הלימודים לתואר).	שביעות רצון כללית מההוראה הגבוהה ביותר (80%)
נרשמה בלימודי הנדסה ואדריכלות (בפרט מרמת ההוראה של המרצים ומיחסם לסטודנטים).	שביעות רצון כללית מההוראה הנמוכה ביותר (70%)
נרשמה במדעי החברה.	שביעות הרצון הנמוכה ביותר מרמת הקורסים (77%) ומתכנית הלימודים לתואר (62%)

מקור: הוועדה לתכנון ותקצוב, מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014.

מחמאות בבקשה, לא ביקורות

כיוון שחוסנם הנפשי של ה-Y ניקים אינו איתן, כיוון שהם אינם מורגלים בביקורות וכיוון שהם ילדותיים מטבעם ורגישים לתגובות החברים לקבוצה, הם מצפים לקבל מהמרצים בעיקר שבחים ומחמאות. כתוצאה מכך נעשה קשה יותר ויותר למרצים להעיר לסטודנטים בפומבי, לתקן אותם (ביקורת בונה) ובוודאי להעמיד אותם על מקומם (למשל בשל התרשלות בהגשה). כל רפרט, גם החלש ביותר, זוכה למחיאיות כפיים סוערות של הסטודנטים העמיתים בכיתה, והמטרה לא רק לחזק את ידי חברים ולפרגן לו, אלא גם לאותת למרצה שזו הדרך הנכונה להגיב. כאשר המרצה "מעז" לבקר את המציג, גם באופן העדין והמרומז ביותר (מתוך מטרה ללמוד מטעויות), התגובה בכיתה תהיה מורת רוח. כל הרעיון של ביקורת אינטלקטואלית מחמירה, שנעשית במטרה לשפר את התוצר המדעי הסופי (מה שמכונה "פרקליטו של השטן") אינו אהוד על ה-Y ניקים. בשבילם כל ביקורת אישית היא "שטנית". כיוון שהם התרגלו לקבל בבית ובבית-הספר מחמאות ושבחים על כל צעד ושעל (גם כשהדבר לא היה מוצדק), הם נדהמים וכועסים כאשר מתברר להם שאינם כה מוצלחים וחכמים כפי "שהבטיחו להם".

גם לי יש מה לומר

העובדה שהסטודנטים לא אוהבים שמבקרים אותם באופן אישי לא מפריעה להם לבקר את המרצים שלהם ואפילו להטיח דברים. הם למדו מהתקשורת שצריך להיות אסרטיבי, דעתן ואפילו בוטה ומיישמים זאת גם בשיעורים.¹¹⁶ לא

נדיר שסטודנט חולק על המרצה בחוסר צניעות וביומרה חסרת כסוי, כאילו מדובר בויכוח פרטי בין ידידים ("אני לא פחות חכם וידען ממך"). לא נדיר שעל השיעורים משתלטים תלמידים פטפטנים וחסרי רגישות שדוחף להם להשמיע את דעתם שוב ושוב, כאילו מדובר בשיעור פרטי. התוצאה היא שקורסים רבים הופכים לכאוס וסטודנטים מוכשרים מדירים את רגליהם מהם.

לוח זמנים לא מחייב

מרבית המטלות במוסדות להשכלה גבוהה נקבעות מראש, יחד עם לוח זמנים מוגדר להגשה. הדבר נועד, בין היתר, לאפשר לסטודנטים להיערך מראש, לתכנן את הזמן ואת צרכי הלמידה שלהם ולאזן בין המטלות השונות בקורסים השונים. למרות זאת, סטודנטים רבים אינם מצליחים לעמוד בלוחות זמנים של הגשת המטלות, ובקשות לדחייה נעשו שכיחות מאוד (כמעט אוטומטיות). הסיבות לתופעה הזאת הן תכנון זמנים לקוי ונטייה כללית (גם בתחום התעסוקה) לדחות דברים לרגע אחרון, הידיעה שאינך חריג באיחור, האמונה (המוצדקת בעליל) שהמרצה "ילך לקראתם" וסדר היום העמוס (עבודות, אינטרנט, בילויים וכו') שבמסגרתו הלימודים אינם בסדר העדיפות העליונה. יתר על כן, בשל הזמינות בסמארטפון כולנו נתונים ב"מתקפה" של מטלות בלתי צפויות ולכן נאלצים לעבוד במתכונת של "כיבוי שריפות".

מכתב בקשת דחייה אופייני למרצה (במקרים רבים הם מגיעים לאחר תום מועד ההגשה או סמוך לו):

"שלום,
אתה בהחלט צודק שהיו מספר חודשים להגשת העבודות וכביכול בעיית זמן לא הייתה, יחד עם זאת, בסוף השנה ישנה הצטברות של עבודות מקורסים רבים ו"זנבות" מכל התואר במקרה שלי. בנוסף לכל זה, הלימודים אצלי מתרחשים אחרי שעות העבודה.
המטלות אצלך הן מורכבות בהרבה (עבורי) מאשר לשבת לקרוא חומר ולגשת למבחן, לכן, אני מתנצל, אך עם זאת מקווה למעט רגישות ואורך רוח."

מרואינת בת 26: "אני כבר לא עומדת בהצפה של לימודים ועבודה וחברים. מרוב עומס אני בוכה כל ערב. אי אפשר להתמודד עם זה יותר. אני קמה בבוקר בלחץ."

מרצה: "שלחתי לך מייל שלא ענית עליו. אם פרשת מהקורס אתה צריך לדווח לי."
סטודנט: "אני מתנצל שלקח לי זמן רב לענות למייל, הייתה לי הפקת יום הולדת לאשתי שהסתיימה אמש. שוב, מתנצל על העיכוב."

למידה שיתופית

הלימודים במוסדות להשכלה גבוהה היו מאז ומעולם זירה פורה להיכרויות וחברויות. אבל דומה שבקרב דור ה-Y החברותא האקדמית מודגשת וחשובה יותר מבדורות קודמים, משום שהם אינם עצמאיים מצד אחד ומאוד חברותיים מצד שני. הם רגילים לחיות בלהקות, לשתף, ליעץ, להעביר מידע ולהיעזר אחד בשני. יתר על כן, זה דור בלייני ולכן טבעי שהיכרויות באוניברסיטה מתורגמות גם למפגשי בילוי משותפים בברים, במסיבות, בבתי קפה ובמסעדות.

בלוגרית צעירה: "תכירו את החודש הראשון שלכם באוניברסיטה:

שבוע 1 - חברים לספסל הלימודים

שבוע 2 - חברים לפייס

שבוע 3 - חברים למכונת הצילום

שבוע 4 - חברים לחיים

הדבר הראשון שצריך לחפש בשבוע הראשון הוא חברים. [...] המטרה היא למצוא כמה שיותר אנשים שאפשר לדבר איתם, לצחוק איתם ובעיקר להעביר איתם את הזמן בסבבה. ברור שהמטרה הזו נמשכת לכל אורך השנה, אבל השבוע הראשון הוא יריית הפתיחה. [...]

עוד שנייה ועבר החודש הראשון של הסמסטר. הגיע הזמן לצאת לחגוג. קחו את החברים החדשים שלכם לספסל הלימודים, החברים החדשים בפייס ו... זהו בעצם, והפכו אותם לחברים לחיים. אל תשכחו לחגוג גם את זה.¹¹⁷

יתר על כן, בשנים האחרונות נוצרו ריכוזים של מוסדות להשכלה גבוהה, שבתוכם חיה ומבלה אוכלוסייה גדולה של סטודנטים. בירושלים, באזור באר שבע, בחיפה-קריות-עכו, בצפת-נצרת-עמק יזרעאל, וכמובן מעל לכל באזור תל אביב וערי הלווין שלה. בכל הארץ הוקמו בשנים האחרונות על ידי המוסדות להשכלה גבוהה קומפלקסים מודרניים של מעונות סטודנטים, שנותנים שירותים ברמה גבוהה ושמתקיימת בהם פעילות חברתית ענפה.

השיתופיות של הסטודנטים מדור ה-Y באה לידי ביטוי במספר מישורים: הם מתייעצים לגבי החוגים והקורסים שכדאי לקחת באתרי מידע ייעודיים ובאמצעות קבוצות שיח בפייסבוק; מרכזים סיכומי שיעורים בפייסבוק, וכן תקצירי מאמרים ופתרונות מבחנים של כל קורס (כל סטודנט נותן כתף ולעתים משתתף במימון התרגומים והסיכומים); ומגישים עבודות בזוגות ובשלישיות.

אגודת הסטודנטים עצמן נותנות חסויות רשמיות לפרסומים של תקצירים ואפילו מפרסמות בעצמן (באופן רשמי עם לוגו) תקצירים ותרגומים של מאמרים. כאשר מתקיימות בחירות לאגודות הסטודנטים, המועמדים ותאי הסטודנטים ("המפלגות") המתמודדים, מתפארים ומתגאים בכך שהם פעלו או יפעלו להוצאת תרגומים ותקצירים (ובמקרה של תאים שכבר כיהנו בקדנציה הקודמת, הם מציגים את שלל התקצירים והתרגומים שפרסמו כאחד מההישגים שלהם), ומשתמשים בזה כחלק מהמצע שלהם בבחירות.

צעירה מתייעצת בפורום תפוז: "אני סמסטר א, ויש לי 8 קורסים בסמסטר. יש 2 מקצועות שהם קשים לי
1 מקצוע קל אך המרצה לא מוכן ולא מבינה איך ללמוד למבחן.
1 מקצוע שאדרוש ללמוד אותו היטב תמושגים.
4-1 מקצועות צריכה לחזור על החומר וזהו-יש לי ידע קודם בהם.
השאלה היא ממה אני מתחילה??
מהקל או מהקשה??
איך מחלקים תזמן בלמידה? האם לכל 8 המקצועות או שמתמקדים בהכי קשים?"¹¹⁸

סטודנטית באוניברסיטת חיפה כותבת:
"שלום לכולם,

מקווה שהיה מבחן טוב,

מאחלת לכולכם בהצלחה!!

כדי שיהיו שאלות מדויקות ורבות יותר למחזור הבא של הקורס

אני אשמח אם תוכלו לשלוח לי את השאלות שאתם זוכרים

יהיה נחמד אם זה יהיה גם עם התשובות האפשריות.

בהצלחה בשאר המבחנים."¹¹⁹

התכתבות בין סטודנטים: "אח שלי, יש לך תקציר של ההרצאות? סבבה (:), ושלח גם את העבודה שקנית באתר"

מדור לימודים וסטודנטים באתר "שאל שאלה" מאפשר הצצה מעניינת הן לסיוע ההדדי של הצעירים בתחום המידע

"אני יכול להגיד לך שגם אני לא הבנתי את החומר כל הסמסטר וחשבתי כל הזמן שאני לא אגיע לשנה ב', אבל בסופו של דבר עברתי את כל הקורסים, ואל תתרגש ממועדי ב', ככה זה אצל כולם, במועד א' אתה עושה 'חימום' לקראת מועד ב', לא כולנו קולטים הכל בקלות והזמן ללמוד למבחן הוא לא ממש הגיוני אבל ככה זה בכל המוסדות. אם 'תתן בראש' ולא תוותר הכל יהיה בסדר, [...] ובתקופת מבחנים אתה מתיישב על מקצוע אחד כמו שצריך ומבין את מה שלא הבנת כל הסמסטר."¹²⁰

אני בן 22 משוחרר מהצבא, אחרי הצבא רק עבדתי, טיילתי ולא התעסקתי בלימודים, אין לי שמץ של מושג מה בא לי ללמוד! יש לי בגרות מלאה עם ממוצע 85 וזה לא כזה גבוה בכלל ממה ששמעתי מאנשים. אני ממש מודאג מהמצב, אני בן 22 ואין לי מושג מה לעשות עם זה...
אשמח לעזרה אני ממש מבולבל! תודה!!"

המוטיבציה שלהם היא לא בהכרח אלטרואיסטית, אלא קשורה יותר להרגל בשיח מצוקות ופתרונות משותף וברצון להיות מקובל ולקבל תשומת לב. ייתכן שיש בכך גם ביטוי לרצון לרכוש סמל סטאטוס של "מבין בעניין". כך למשל, בלוגרית כתבה בלוג ארוך, שבו פירטה "איך לבחור אוניברסיטה בחו"ל" וסיימה ב"מי שצריך עזרה - אני פה!"¹²¹

אחד המרואיינים נתן הסבר מעניין נוסף לתופעה של הבלוגריות. הוא טען שהחבר מביא ל-share. העבודה או הלימודים של הצעירים היום לא מספקים אותם, ולכן הם מחפשים כל הזמן אופציות חדשות. אחת מהן היא בניית נוכחות באינטרנט, שנעשית בזמן הפנוי ושיכולה במזל להוביל לעבודה בהמשך. הסטאטוס החברתי, שמסתמך על כמות החברים, הלייקים וה-shares, מחליף כיום את הסטאטוס הכלכלי של הדור הקודם. אם נוסף על כך את העובדה שה-Y ניקים מאמינים ש"כל מה שאני עושה, אני הכי טוב בו" אז אם למדתי בארה"ב, אז אני יודע הכי טוב כיצד ללמוד שם, ולכן אני אמליץ כיצד לעשות זאת. אם יהיו לי מספיק לייקים ושיתופים אז אולי "יגלו אותי", אגיע לתודעה הציבורית, והדבר יביא לי פרסום ועבודה טובה. המחשבה הזאת מתבססת גם על בוגרי תוכניות הריאליטי. אנשים אנונימיים שהלייקים, אשר להם זכו בתוכנית, מתורגמים לקבלת תוכניות בפריים טיים של הערוצים המסחריים, כלומר, לפרסום וכסף. נימוק נוסף שהוא נתן הוא שהכתיבה האינטרנטית היום היא שורה חשובה בקורות החיים. היא מעידה שיש לך אמירה, שזוכה לאהדה בתחום.

אגודות הסטודנטים, שמונהגות על ידי סטודנטים, העצימו מאד את כוחן הפוליטי והכלכלי בשנים האחרונות. הן נהנות מתקציבים גדולים ומרבות ליזום מסיבות ואירועי הפנינג שמחזקים את החברותא הסטודנטאית.¹²²

אחת הדוגמאות הבולטות היא הפסקה ארוכה פעם בשבוע, שכוללת הופעה של אומנים (או לפחות מוסיקה קצבית) ובירה. אם בימים עברו היה נהוג לקיים פעם בשנה "יום הסטודנט" בהיקפים צנועים, הרי שהיום זו הפקת ענק, שלא מביישת אף פסטיבל מקצועי. האירוע כולל הופעות של אומנים מהשורה הראשונה, מסיבות ריקודים, תחרויות, דוכני מזון ועוד. אבל שיא ההפקות השנתיות הוא ללא ספק פסטיבל פאנג'ויה - המסיבה השנתית הגדולה באילת.¹²³

כך מדווחים על האירוע באתר Eilat City: "מידי שנה, מארגנות אגודות הסטודנטים ברחבי הארץ את פסטיבל הפאנג'ויה - נופש סטודנטים פרוץ באילת. לאירועים מגיעים בכל שנה עשרות אלפי סטודנטים מרחבי הארץ. [...] במסגרת פסטיבל הפאנג'ויה, נהנים הסטודנטים מסוף שבוע עמוס במסיבות בריכה פרועות, הופעות חיות של טובי האמנים, מסיבות חוף של תקליטנים מובילים עד השעות הקטנות של הלילה, וכמובן - אלכוהול בשפע במחירי רצפה. הנופש מסובסד ע"י חברת 'פלס גרופ' (חברת הפקות בבעלות המכללה למינהל ואגודת הסטודנטים), וכך מתאפשר לסטודנטים נופש במחירים אטרקטיביים. בנוסף, רווחי פסטיבל פאנג'ויה מופנים לתמיכה במלגות סטודנטים ולהקמת מתקנים בקמפוסים."¹²⁴

" ארגנו לכם שלושה ימים בלתי נשכחים של מסיבות בריכה מפוצצות באלכוהול בצהריי היום, ובלילות המסיבות האגדיות של חוף הרקל עם הדיג'איים הכי מקפוצים בארץ. בקיצור ספרינג ברייק ישראלי במיטבו במקום ובזמן הכי טוב שיש. במהלך הסופשבוע יחולקו אינ סוף פינוקים והפתעות, האלכוהול יזרום כמו מים ובסופו של דבר אם יהיה דבר אחד שתזכרו מכל תקופת הלימודים זה יהיה זה... (במעורפל).¹²⁵"

מתוך דף הפייסבוק של הפסטיבל: "אגודת הסטודנטים אפקה יורדת לאילת לחופשה מטורפת / שלוש מסיבות בריכה!!! / פינוקי אלכוהול.. / מסיבות בחוף הרקל / dj תומר מייזנר / dj bliss / ולקינוח ****כנסיית השכל**** / הכינו את בגדי הים/ תקבעו תור לקוסמטיקאית - במיוחד אתם בניס/ תרשמו לחדר כושר/ תכינו את הכפכפים (בלי קרוקס בבקשה), הבוקסרים והשמלות/ תתאמנו על פוזות בבגדי ים/ תתקשרו לכל החברים שלכם!!!!!!!!!!!!!!!!!!!! ותכינו את הכבר שלכם כי הולך להיות מטורף."

כיוון שהלימודים לא עומדים בראש מעייניהם, רבים מהצעירים היום שופטים ומעריכים את המוסד ואת חוג הלימודים על פי רמת הפעילות החברתית שקיימת בו. כך למשל, כאשר שאלו סטודנטים קנדיים, מה בדיעבד היו שמחים לדעת על מוסד הלימודים, לפני שבחרו בו, רוב התשובות התייחסו להיבט החברתי והתעסוקתי: מה פרופיל הסטודנטים שלומדים במוסד, האם יכינו אותי היטב לשוק העבודה, ובאיזה אוניברסיטה יש את המסיבות הטובות ביותר.¹²⁶

סטודנטית בת 27 להנדסת מזון בטכניון: "הלימודים שלי די מבאסים. אנחנו בכלל לא מבליים. לא מארגנים כלום. רק יושבים כל היום ולומדים."

"עוד דבר חשוב שהפתיע אותי לא פחות הוא הכיתה שלי. שמעתי כל כך הרבה דברים לא חיוביים על ההווי באוניברסיטת תל אביב, שבאתי בלי ציפיות גבוהות. מהר מאוד נוכחתי לדעת שטעיתי, ואנחנו כיתה מדהימה שלא מספיקים להרים אירועים, מסיבות, על האש, טיולים ועוד כף כף... כלומר לימודים הם ממש לא כל הסיפור בתואר הזה באוניברסיטה."¹²⁷

עונת השופינג

כיוון שרבים מה-Yניקים תופסים את התואר האקדמי כאמצעי ולא כמטרה, הם זועמים על מרצים עם דרישות גבוהות מדי לטעמם. הזעם הזה מושתת בין השאר על התפישה שהם שילמו ממיטב כספם ולכן זכאים לשירות שהולם את ציפיותיהם.

כדי למנוע אכזבות ועימותים הם מבררים היטב לפני הקורס מה המטלות והציפיות של המרצה. כלומר הם "מתמחרים" את הקורסים ובחרים את "הזולים יותר" (זה נכון בעיקר במדעי הרוח והחברה). רבים מגיעים לשיעורים הראשונים רק כדי לשמוע ממקור ראשון מה יידרש מהם בקורס והאם זה "שווה להישאר" (זו תקופה שבה אפשר עדיין מבחינה מנהלית לבטל את ההרשמה). כך נוצר מצב שתחילת הסמסטר הופכת ל"עונת השופינג".

ציון מקסימאלי על השקעה מינימאלית

כיוון שהסטודנטים רואים את הלימודים לתואר האקדמי כמעין הסכם חליפין הם מוכוונים להתמקח במטרה להפחית את ה"מחיר" הנדרש ככל האפשר.

סטודנטית בת 28: "קורס בזול גדול: לא תהיה חובת קריאה, או חובת קריאה בעברית ולא באנגלית ורצוי בת ימינו. רצוי בלי תרגול. אם אפשר לשלב דברים שלא רק הרצאה - סרט קצר הפסקה. רצוי לא לטחון חומר. לא כמות גדולה. אין מצב שהיא קוראת אנגלית. רוב הסטודנטים קוראים תרגום מסוכם."

מרצה במכללה בתחום המדעים לדה-מרקר: "התחושה שלי היא שמשנה לשנה התלמידים יותר ויותר מפונקים. הם מתבכיינים כל הזמן שקשה להם, שיש יותר מדי חומר, שיש יותר מדי קורסים. אבל אין מה לעשות, זאת המשמעות של אקדמיה. הם מבקשים כל הזמן הקלות במבחנים ובעבודות. עוד מעט הם יתחילו לדרוש כריות כי לא נוח בכיסאות בחדר ההרצאות."¹²⁸

ההתמקחות השכיחה ביותר היא על מטלות הקריאה. שאלה כמו "כל המאמרים הם חובה לבחינה? גם אלה שבאנגלית?" היא שאלה שכיחה. הם מתחננים להקלות במגוון עשיר של טיעונים: "אנחנו נורא עמוסים עכשיו"; "קיבלנו תרגילים בכל הקורסים, זה מוגזם"; "מצטער אבל לא משחררים אותי בעבודה לסיור (הלימודי)"; "אל תשכחי שאני גם צריך להתפרנס" וכיוצא באלה.

מרצה באוניברסיטה (אחת מתוך עשרות תגובות דומות שקיבלנו ממרצים במוסדות וחוגים שונים):
ציוני התלמידים מטפסים. נתת 82, התלמיד/ה בטוחים שמגיע להם הרבה יותר. "רק 82"? ואני שב ומסביר שמעל 92 זה כבר מצוין, וכמה מצוין באמת אנו רואים? אינפלציית הציונים (כמו גם בהפלגת התארים בהמלצות הנכתבות) אינה נעצרת. לא אחד ולא שנים אמרו לי "בכל הקורסים קיבלתי לפחות 90". התלמיד מפעיל לחץ אישי להעלות לו ציון, ולפעמים בשני סבבים - כי הוא אינו מתבייש להגיע למשרד, לצלצל הביתה או לפנות במייל. וגם הדמוקרטיזציה הזו, העדר נימוס, הפנייה בשם הפרטי - הן תופעות שליליות ומכוערות. אם להישאר בענייני ציונים: בחינת גמר ובה הכוחן השני נתן ציון גבוה (95 למשל) - אתה מוצא עצמך מחשב חישובים שונים כדי לא לגרום לכך שתוריד לו את הממוצע בבחינה ובציון הסופי של התואר. בפרט שבשלב כזה אתם כבר ממש "סחבקים". ואם לא עשית זאת בעצמך, ונתת רק 85, חזקה עליך שהתלמיד בוא יבוא, בעיניו עצבון עולמי, עלבון ואומללות - "אתה מוריד לי את הממוצע". ובדידי הווה עובדא לפני שנה וחצי, תלמיד טוב ניגש אלי במסדרון ואמר שהציון שהענקתי לו בשנה הקודמת על הסמינר הוריד לו את הממוצע. לא ענית. אני מעדיף לתת בחינות בית. הם חושבים שזה קל יותר, למרות שאני מדגיש שאדרוש רמה גבוהה יותר. הרווח שלי כאן הוא בכך שאינני צריך להתעסק בפענוח כתבי יד שונים ומשונים, לעיתים איומים. הם חושבים שקל יותר לשבת בבית עם סיכומים וספרים ולמרוח משהו לאורך כמה עמודים. וכמובן, אתה מזהה פסקאות שהופיעו אצל שנים-שלושה אנשים, כמעט באותה לשון. כשלימדתי בת"א תפסתי עבודה שנקנתה באינטרנט. ראש החוג ביקש ממני לא לעשות דבר. התלמיד יצא בסוף כמעט בלא עונש - קיבל ציון 60 וזהו (אבל הודעתיו שאני יודע שהעתיק). אך התועלת מועטית - הצורה והסגנון איומים. אנשים לפעמים כותבים עמודים שלמים ללא סימני פיסוק, במשפטים ארוכים ומסורבלים. פסקאות וכותרות - מאן דכר שמה. אני שב ומוצא עצמי מתקן את הסגנון ואיני מסוגל להתייחס לתוכן הדברים (שלרוב אינו מזהיר). כשבאים ואומרים, אבל למה, ומדוע הורדתי - אני משיב שהעדר והבלגאן משקפים חוסר יכולת לנתח את החומר ולתת תשובה סדורה וברורה. הם פשוט שופכים את כל מה שהצליחו לדוג.

מייל למרצה באוניברסיטה:

"שוב שלום,

מבקשת שתישקלי שנית את בקשתי..

אני אמא לאורי, ילד מתוק ויונק בן שבעה חודשים. אני משתדלת להישאר כמה שאפשר בבית ומאוד יעזור לי אם אצליח לקחת את הקורס שלך מבלי להגיע עוד לאוניברסיטה.

בתודה מראש.. (גם בשם אורי)"

שאלה שחוזרת על עצמה במהלך השיעורים היא: "האם מה שאתה מלמד עכשיו הוא לבחינה?" - זאת כדי לוודא מה צריך לסכם ולזכור ומה לא (הם התרגלו כבר בתיכון שמה שחשוב ללמוד הוא רק "מה שיופיע בבגרות").

סטודנטית מהחוג לגיאוגרפיה באוניברסיטת תל אביב לדה-מרקר: "הסטודנטים מאוד קוטרם ומפונקים, והמרצים מתאימים את עצמם - מוותרים על מטלות, מקלים במבחן וכדומה. לעתים מתנהל משא ומתן של ממש על איך ייראה המבחן. אבל זה עדיין לא תירוץ ללמוד על תופעת הפרבור דרך צפייה בפרקים של 'עקרונות בית נואשות', נכון? יש דגש גבוה על הערכת ההוראה וחשוב למרצים שנקבל ציונים גבוהים ושנהיה מרוצים, ולכן הקורסים מכוונים לשם - ולא להעמקת הידע".¹²⁹

אחד האמצעים היעילים להפחית מהדרישות הוא להסביר למרצה עד כמה המטלות בקורס שלו כבדות בהשוואה לקורסים אחרים. כיוון שכל מרצה אוטונומי בדרישותיו (ולא מודע לדרישות של הקולגות שלו), הלחץ ליישר קו עם המרצים האחרים במקרים רבים מצליח.

מרצים ותיקים, עם אתיקה מקצועית, ביטחון עצמי ומעמד יציב באקדמיה נוטים פחות "לוותר" לסטודנטים שלהם. הפער בין המרצים מבלבל את הסטודנטים ומחזק אצלם את התחושה שאין היגיון בדרישות, אין גישה מערכתית והכל נתון למשא ומתן.

מרצה וותיקה: "ככל שהתקרב מועד ההגשה של יומן הקריאה גברה המחאה בכיתה על העומס הבלתי סביר שאני מטילה עליהם. הקריאה מייגעת, הם אמרו לי, ההנחיות לעבודה לא ברורות להם, ובכלל נראה להם ששכחתי שמדובר בקורס כללי בספרות, כי הם הבינו שכל מה שיירש מהם זה לשבת בכתה ולכהות בי, ובסוף השנה להקיא בצורה מרוכזת את כל מה שאמרת בחלוקה לתשובות ('המבחן אמריקאי?' 'בודאי', ענית- 'ויש סעיף של קווקוים שכל מה שצריך הוא רק לחבר את המספרים כדי לראות מה שם הספר המסתתר בתמונה')."

החל מהשיעור השלישי פתחתי כל הרצאה בהסבר על חשיבות הקריאה של הספרים לפני השיעורים עצמם בנושא הנלמד. לשם מה? נשאלתי-- כדי להגביר את העניין בשיעור, כדי שתבינו על מה אני מדברת, כדי שניתן יהיה ליצור דיון בכיתה וכן הלאה.

הסברתי ארוכות מה אני מצפה ביומן קריאה בן 5 עמודים: עברית תקנית, לא להעתיק מהאינטרנט, חשיבה מקורית וניסוח מעניין של תשובה. העבודות שהוגשו לי (והרבה מהן באיחור, למרות שניסיתי לעמוד על שלי- אבל אין לי אופי) היו ברובן בין בינוניות למביכות ממש. בדקתי ביסודיות כל משפט, תיקנתי כל שורה והחזרתי עם ציונים (בהתאם). אבל-- כדי שיצאו מהמטלה הזו עם תמורה, הצעתי למי שקיבל פחות מ-5 נק. (מסך 10 נק) שיחזיר לי עבודה מתוקנת בהתאם להערות שלי. בכיתה קמה צעקה גדולה, היו גם סצנות בכי קורע-לב ואפילו דרמה- אחת הסטודנטיות אמרה בקול חנוק מדמעות שהדרישות שלי לקורס בלתי אפשריות, היא תלמידה מצטיינת בסוציולוגיה ומעולם לא קיבלה פחות מ-90 על עבודה שהגישה. הבקשה שלי לא סבירה ואפילו בלתי אפשרית ליישום ויצאה מהכיתה בטריקת דלת. מאוחר יותר הבוכייה פרשה מהקורס ובמקביל שלחה לי מכתב התנצלות:

'שלום ר"ר

אני מקווה שלא פגעתי בכך בכך שאני רוצה לפרוש מהקורס, זה לא היה חס וחלילה ממקום אישי, פשוט מאד מאד חשוב לי לשמור על ממוצע הציונים הגבוה שיש לי. אני שואפת להיות מצטיינת ולהמשיך גם לתואר שני, ומעצם היותי פרפקציוניסטית היה קשה לי מאד לראות שנתת לי ציון 4 מתוך 10 על יומן הקריאה. מה גם שכבר יכולתי לחוות את העתיד ולראות שגם במבחן המסכם של הקורס אני לא אצליח 'לקלוע' לציפיותיך. כנראה שחומר הקורס פשוט לא מתאים לי באופן אישי... [...] ושוב, ממש סליחה אם פגעתי בכך. וכלי קשר, את באמת מרצה מעולה !!

התלמידים מצידם התנצלו בפניי מעומק הלב על העצלנות המובנית שלהם ושיבחו את מסירותי למקצוע- אבל לא, הם לא מעוניינים לטרוח. רק לסיים את התואר. ההנהלה הגבוהה באוניברסיטה נותנת רוח גבית למחשבה הזו כשהיא סוגרת תוכניות לימודים במדעי הרוח בזלזול. הסטודנטים מקבלים אישור למה שהם פיתחו כבר לאידיאולוגיה של ממש - מיומנות חשיבה וניסוח הם טרחה ומאמץ מיותרים. הרוב הרועש, וטורק הדלתות, לא רוצה להתאמץ. פרקטי. וציונים גבוהים. ושלא אבלל להם את המוח על חשיבה מקורית ויצירתיות."

באופן עקרוני הסטודנטים מבקשים לתאם ציפיות כבר בתחילת הקורס (לכן גם לוחצים לקבל מידע מדויק ומקיף על הבחינה) כדי לדעת מה בדיוק נדרש מהם, במה הם צריכים להשקיע את מירב המאמץ ובמה אפשר לעגל פינות ולחפף.

סטודנטית לתואר ראשון במדעי החברה: "למה אני לא מגיעה לשיעורים? בזבוז זמן! אני קוראת סיכומים ומסתדרת. המרצה מעניין? לא יודעת, זה לא פקטור. מה שחשוב זה אם אפשר פחות או יותר להצליח גם בלי להגיע..."

מטבע הדברים ה-Y ניקים מצפים שהציונים ישקפו את הציפיות שלהם ויחולקו בנדיבות. הבעיה שהציפיות לא

תואמות בהכרח את הנורמות האקדמיות. למשל, הורדת ניקוד על כתיבה שלא על פי הכללים המדעיים או העדר מראי מקום (עקרונות בסיסיים בכתיבה אקדמית) נראית לרבים מוזרה וחסרת פשר. גם הורדת ציון על משהו שהם פשוט "שכחו" נראית להם מופרזת. כיוון שהם הורגלו מהתיכון לציונים גבוהים, גם על עבודות בינוניות וחלשות, הם נוטים לראות בציונים הנמוכים שקיבלו באקדמיה מעשה קטנוני, מרושע ולא מוצדק. הם מרבים לערער על ציונים (גם כשאין שום סיבה לערעור, זולת אכזבתם מהציון) ולבקש פגישה אישית עם המרצה שנועדה להודות בחולשתם, להכות על חטא, לדבר אל לבו ולבקש רחמים (מגוון הסיפורים והתירוצים הוא אינסופי). ההנחה שלהם היא שקשה יהיה לסרב להם, ובדרך כלל הם צודקים.

אחד הנימוקים השגורים אצלם לשיפור הציון שקיבלו הוא "אבל השקעתי" או "נכחתי בכל השיעורים, וקראתי את כל המאמרים". רבים מחזיקים בתפיסה שהמדד העיקרי ובמקרים רבים היחיד לאיכות תוצר הלמידה הוא מידת המאמץ ולא התוצר התוכני הסופי. הטענה "אבל השקעתי" נובעת גם מתפישת החליפין. השקעה בלמידה למבחן או בהגשת עבודה אינה נתפסת כמובנת מאליה. אם השקעתי בלימודים פירוש הדבר ש"נתתי לכם משהו" ואני מצפה לקבל תמורה הולמת.

סטודנטית במייל למרצה בעקבות קבלת ציון נמוך בקורס מבוא: "שלום. שמי ברצוני לשתף אותך בהרגשתי עקב קבלת הציון במועד א' בקורס....קודם כל אם יורשה לי, אתן לך מעט רקע על עצמי. ראשית, אני בשנה שלישית באוניברסיטה, אני מתנדבת כבר שנתיים בפרויקט ההוצאה לפועל של הל"ב והשנה אני גם רכזת. בנוסף בשנה שעברה הייתי רכזת של פרויקט "אחד על אחד" של הפקולטה. בתיכון למדתי ספרות מוגברת - 5 יחידות לימוד - כך שמאד התחברתי לתכנים שהעברת בקורס וכן מאד נהניתי משיטת ההוראה הייחודית שלך. היום פתחתי את המחשב ולתדהמתי הרבה ראיתי את הציון 53 (!!!) מופיע ליד מספר תעודת הזהות שלי. ועל אף שאני יודעת שזה לפני התקנון אינני סבורה כי מגיע לי ציון כזה, שכך אין הוא משקף את ידיעותיי. ממוצע ציוני לא יורד מ- 80 ומעולם לא קבלתי ציון כה נמוך. אין לי דרך אחרת לומר זאת - הציון הזה פשוט העליב אותי ותו לא."

עיריית לינור: "אני רוצה להשיב את כבודך האבוד של שתי תכונות אופי מעולות שהתדרדרו בימינו אל סף כינויי הגנאי: נחמד וחרוץ [...] חרוץ - אפילו מורות בבית ספר יסודי כבר לא ישבחו תלמיד על חריצותו, מרוב שהחריצות נשמעת משעממת. מהמילה "חרוץ" משתמע שחריצות חריצות, אבל הילד קצת טיפש. ואילו אני זועקת: הבו לנו הרבה יותר אנשים נחמדים וחרוצים, והרבה פחות אנשים מקסימים ומבריקים"¹³⁰.

בשנים האחרונות, כאשר יותר ויותר סטודנטים קולטים שהציונים בתואר אינם מהווים מפתח כה חשוב לעתידם בעולם התעסוקה, ירדו במקצת הציפיות לציונים גבוהים. צעירים רבים עושים היום חישוב של עלות מול תועלת ובאים לאקדמיה רק כדי לרכוש תעודה. אחד המרצים הגדיר זאת בהומור עצוב: "ההוראה זה השירות היחיד שהצעירים המשלמים עבורו ישמחו לא לקבל."

סטודנטית בת 29: "קבלנו בקורס אפשרות לעשות מטלת רשות ולזכות בנקודות בונוס. יש לי שותף שאנחנו עושים עבודות יחד. אמרתי לו שזה לא מתאים לי. במבחן כבר נסתדר. הוא לחץ שנעשה. הסכמתי לעשות את העבודה במוד 80. בשביל מה להעמיס עוד בעולם שהוא עמוס גם כן."

תוספת זמן (יש לי חיים) / רפאל בן ארי¹³¹
 "כל הסמסטר אני לא לומד
 (אני לא)
 לא מתאמץ, אני לא עובד
 כל יום יוצאים -
 יש לי חיים
 יש לי תוספת זמן! [...]"

ככה זה עם תוספת זמן
 לא צריך ללמוד לאף מבחן
 קשה לי להחליט על הבוקר
 אם הולכים לים או למכון כושר."

במבחנים שבהם קיבלת ציון נמוך מכפי שציפית, מה בדרך כלל הייתה הסיבה העיקרית לכך?

אחוז	שכיחות	
35.3%	107	לוח הזמנים הצפוף שלי לא אפשר לי להתכונן
27.1%	82	הציונים עונים בדרך כלל על הציפיות שלי
13.9%	42	חשבתי שאצליח גם אם לא אשקיע
12.9%	39	הדרישות של המרצה בקורס היו מוגזמות
10.9%	33	המבחן היה לא הוגן
100%	303	סך הכל

מקור: הסקר בוצע עבור מחקר דור ה-Y על ידי מכון המחקר פאנלס ב: 4-למרץ 2013, באמצעות פאנל המשיבים האינטרנטי Panel4all (טעות הדגימה המרבית: ±5.7%). תוצאות הסקר הוצגו בכנס Me&Y - האתגרים וההתמודדות במפגש עם דור ה-Y, במכללה האקדמית תל אביב-יפו, ב-11 למרץ 2013.

הערות: 303 סטודנטים יהודים חילונים/ מסורתיים (על פי הגדרה עצמית), גיל 21-32, מחצית נשים ומחצית גברים. מצב לימודים: לומדים בשנה השנייה או השלישית ללימודי התואר הראשון: כ-40%; סיימו בשנה האחרונה לימודים: כ-40%; לומדים כרגע לתואר השני: כ-20%. מוסד לימודים: אוניברסיטה: כ-65%; מכללה: כ-35% (כ-20% במכללה ציבורית וכ-15% במכללה פרטית). מקום מגורים: כ-60% בתל אביב והמרכז, כ-20% בחיפה והצפון וכ-20% בירושלים, יו"ש והדרום.

העתק הדבק

אחת המשימות הבסיסיות באקדמיה היא לשרטט תופעות באמצעות תחקיר יסודי של מקורות, שנוגעים בתופעה מזוויות שונות ומהיבטים שונים ומביאים מידע מגוון. המחקר הביבליוגרפי ("סקר ספרות") הוא תשתית המחקר האקדמי ומטרתו לסקור מה נעשה ונכתב עד היום בשדה. זה גם כלי חשוב לספק לקוראי העבודה חומר להמשך העמקה ומחקר. לכן המרצים דורשים מתלמידיהם להגיש סקר ספרות איכותי בעבודות.

אבל למרבה הצער, פחות ופחות מרצים מקפידים על הדרישה האקדמית הזאת ופחות ופחות סטודנטים ממלאים אותה. הם מסתפקים במה שזמין בגוגל, לא טורחים לסרוק בסבלנות מאגרי מידע מדעיים, ומגישים עבודות סמינר עם רשימה ביבליוגרפית דלה. כיוון שהם עושים מחקר ביבליוגרפי שטחי, עבודות הסמינר שהם מגישים נראות בהתאם.

תגובה של סטודנט למרצה שביקשה רשימה של 10 פריטים ביבליוגרפיים והוא הגיש רק 5 פריטים: "התאמצתי מאוד. זה לא היה פשוט למצוא את המאמרים. אני באמת לא מבין למה להתעקש על 10 פריטים. כדי להתחיל לחקור את הנושא לדעתי זה מספיק."

הנטיה של ה-Y ניקים לעשות את המינימום בלבד (לסמן V) ולקצר תהליכים משתקפת גם בתוכן העבודות. רבות מהן נראות כרצף פסקאות של "העתק הדבק", לאו דווקא בגלל שהם מרמים במודע, אלא פשוט משום שכך הורגלו בבית הספר. זה קשור גם לתפישה שלהם שאם רוצים להבין משהו או לכתוב עליו צריך פשוט לדוג ברשת את הטקסט הנכון, או לראיין את המומחה המתאים, שישעה בשבילם את העבודה.¹³²

תלמיד י"א בהודעת SMS לפרופסור ידוע: "שלום ... [שם פרטי של הפרופסור] שמעתי שאתה יודע הרבה על ... ראיתי אותך גם אתמול בטלוויזיה: רציתי לפגוש אותך לדבר על הנושא ... כי אני צריך להכין עבודה לבית הספר והבנתי שאתה תוכל לעזור לי. תתקשר אלי. תודה צחי"

לכבוד דוקטור.....
 " [...] השאלה שעולה דורשת תשובה של מומחה וזאת תעשיר לי את העבודה, ואני יותר מאשמה אם תוכל לענות לי עליה. השאלה שלי היא ... כמו כן, כל דבר שתמצא להוסיף שעלול לעניין. תודה רבה רבה מראש, והלוואי שתהיה לך תשובה בנושא."

"אהלן ד"ר
 שמעתי את אחת מהרצאותיך בכנס.....
 אני סטודנט בשנה האחרונה לתואר וכעת עליי לבחור נושא לטובת הסמינריון שעוסק ב..... אני מאוד רוצה לעשות עבודה על יש לך רעיון יותר ממוקד בשבילי?
 תודה מראש"

"פרופ' שלום,
 הפרוייקט שלי עוסק בנושא.....
 אשמח לשתף אותך בפרוייקט שלי ולשמוע את חוות דעתך,
 ובנוסף לקבל מידע על הנושא באופן כללי כדי שאוכל לחקור את הנושא לעומק.
 האם יש אפשרות ליצור איתך קשר?
 תודה מראש"

הוראה בכפית

בדיון על יחסי עובדים-מעסיקים הצגנו את הציפייה של הצעירים לקבל "הוראות הפעלה" לכל דרישה מהמעסיק (להרחבה בנושא זה ראו: העבודה היא חייכם - אבל לא חיינו). תופעה דומה, שמתרחשת מסיבות זהות, אותרה על ידנו בתחום ההעדפות שלהם לגבי ההוראה באקדמיה.

הם זקוקים ומצפים להנחיות ברורות וספציפיות מהמרצים ומהמתרגלים שלהם, כולל דוגמאות, לכל דרישה - היקף העבודה, מבנה העבודה, כמה להקדיש לכל סעיף ועוד - בין השאר כדי שיוכלו למלא את הדרישות האלה, ורק אותן, לשביעות רצון המרצה. אבל לא הנחיות בכתב, כי אותם הם לא קוראים או קוראים באופן חלקי (ולכן גם מגישים מטלות חלקיות). לדוגמא, כשהמרצה יבקש "תארו שלושה קשיים" הם יתארו רק שניים וכשיבקש "קשיים ופתרונות" הם יכתבו על קשיים בלבד.

לעיתים קרובות הם מבקשים תמיכה והנחיה צמודות, כמו ילד חסר ביטחון. אחת המרצות הותיקות סיפרה לנו על סטודנטים - נשואה כבת 30 - שהתחננה שתכתוב לה את תכנון הזמנים של כתיבת העבודה, כלומר כמה זמן

מרצה לספרות: "הסטודנטים החדשים הולכים ומשתנים לנגד עיניי. כדי להפיג חרדות (זה יהיה בבחינה?) אני נוהגת לפרסם כבר בשבוע השני ללימודים סדר הרצאות+סילבוס רשימת קריאה מסודרים לשני הסמסטרים (הקורס שנתי). בהשוואה לעומס שהייתי נתונה בו כסטודנטית, הרי שהרשימה היא טיול בפארק, וגם התכנים, חלילה לא מורכבים יתר על המידה - מהקצר ביותר (דף אחד) ועד לארוך ביותר."

סטודנטית: "אני מנסה להיכנס למס' תכנים באתר הקורס אך זה כותב לי הודעה:
"אין לך הרשאת צפייה בדף זה."

האם ההודעה אמורה להתקבל או עליי לפנות למרכז מחשוב?
אודה לתשובתך.

יום נפלא"

מרצה: "לא אמורה להיות בעיה. היה מסייע לבדיקה, אם היית מציינת באיזה קורס את לומדת..." סטודנטית: "סליחה, הייתה לי בעיה גם בקורס אחר ונתבקשתי לפנות למחלקת מחשוב.. תודה בכל מקרה..."

מתוך משוכים של סטודנטים לתואר ראשון בסיום קורס מקוון:

"כזה אני בכל הקשור ללמידה מקוונת- אני מסוגל לעשות זאת, אבל אני צריך לעתים הסברים אישיים, תזכורות, שכנוע עצמי גבוה, וברוב המקרים אני מחכה עד הרגע האחרון בשביל לסיים מטלות."

"אני דווקא חושבת שקורס מתוקשב עשוי להיות טוב לאותם הסטודנטים שנוטים לבקש הארכות זמן מהמרצה - אולי דווקא בשל היעדר ההיכרות האישית עם המרצה הם ירגישו פחות בנוח לפנות אליו (הרבה פעמים מרצה מסכים לכך עקב היכרות עם "האדם" שמאחורי הסטודנט, סיפורו האישי וכו')."

"מצד אחד, נוה לי לשבת בבית וללמוד בזמן החופשי שלי, אך מצד שני, אני לא אוהב כל כך לתקשר עם המחשב ולעתים אני מעדיף קשר אישי עם המרצה ולקבל עזרה והנחיות בשעת הצורך."

למידה במשרה חלקית

בסקרים שונים שנערכו בשנים האחרונות נמצא שסטודנטים רבים עובדים במהלך תקופת הלימודים שעות ארוכות.¹³³ כך למשל, בסקרים שנערכו עם פתיחת שנת הלימודים 2013 נמצא שרוב הסטודנטים (78%) עובדים במהלך תקופת הלימודים¹³⁴ ושמספר השעות הממוצע שהם עבדו בחודש עמד על 76 שעות.¹³⁵

גם בדורות הקודמים סטודנטים עבדו במהלך לימודיהם האקדמיים, הן כדי לממן את שכר הלימוד והן כדי לממן הוצאות מחיה, כגון שכר דירה ומזון. אולם עיקר עיסוקם היה הלימודים. לאחרונה ניכרת מגמה של שינוי המאזן לטובת העבודה (שהיא לרוב עבודה זמנית).¹³⁶ כתוצאה מכך, גם חשיבותם או מרכזיותם של הלימודים בחיי הסטודנטים פוחתת.

תופעה זו אינה ייחודית לישראל, ומאפיינת סטודנטים גם במקומות אחרים בעולם המערבי.¹³⁷

תעסוקה במהלך הלימודים

עובדים	78% מהסטודנטים
עובדים במהלך כל השנה	67% מהסטודנטים
עובדים בחופשות בלבד	14% מהסטודנטים
אינם עובדים כלל	22% מהסטודנטים
עובדים עד 100 שעות בחודש	77% מהסטודנטים
עובדים מעל 100 שעות בחודש	23% מהסטודנטים
יחסית לסקר 2012 חלה ירידה של תשע שעה עבודה בממוצע לחודש (מ-85 ל-76 שעות עבודה לחודש)	
מרוויחים במהלך הלימודים בין 1,001-3,000 ₪ בממוצע לחודש	48% מהסטודנטים
מרוויחים במהלך הלימודים עד 1,000 ₪ בממוצע לחודש	20% מהסטודנטים
מרוויחים במהלך הלימודים בין 3,000-5,000 ₪ בממוצע לחודש	19% מהסטודנטים
מרוויחים במהלך הלימודים מעל 5,000 ₪ בממוצע לחודש	13% מהסטודנטים
השכר הממוצע לחודש במהלך הלימודים הוא 2,872 ₪ (נמוך ב-358 ₪ מסקר 2012)	
לא שקלו לעזוב את לימודיהם בשל היקף המימון הנדרש בתקופת הלימודים	60% מהסטודנטים
קיבלו מלגה במהלך שנת הלימודים הנוכחית	49% מהסטודנטים
גובהן עד 5000 ₪ בשנה	37% ממקבלי המלגות
גובהן בסך 5,000-10,000 ₪ בשנה	38% ממקבלי המלגות
גובהן מעל 10,000 ₪ בשנה	25% ממקבלי המלגות
גובה המלגה הממוצעת לשנה הנו 10,754 ₪, ירידה של 2,066 יחסית לסקר 2012	

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.

הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

כמה שעות אתה עובד בחודש?

שעות עבודה חודשיות	סטודנטים עובדים (2013)
עד 50	47%
51-100	30%
101-150	12%
151-180	6%
181 ויותר	5%
ממוצע שעות עבודה בחודש	76 שעות

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.

הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

מהן הסיבות לתופעה הזאת ?

תואר במינימום מאמץ

עבור צעירים רבים הלימודים הם רק אמצעי (כרטיס כניסה לעולם העבודה) ולא מטרה (עניין, השכלה וכו'), לכן הם לא נוטים להתמסר ללימודים ולהשקיע בהם את כל מרצם. יתרה מכך, רבים רואים בתואר האקדמי תעודה כללית בלבד, שטוב שתהיה בכיסם. הם לא בהכרח מתכננים לעבוד בתחום אותו למדו (הדבר בולט למשל בתחום המשפטים). לכן אין להם אינטרס להצטיין בלימודים.

קבלה לעבודה לפני סיום הלימודים

בתחומים מסויימים מקובל לגייס צעירים מוכשרים כבר בשלב לימודיהם, הן כדי לדוג את בעלי הפוטנציאל לפני המתחרים, והן כדי ליצור מעין סטאג'. התוצאה היא שלא להשתקבל לעבודה היוקרתית נחלש האינטרס להשקיע בלימודים, שהרי מבוקשם ניתן להם. הם גם נוכחו שהעבודה מקנה ידע ומיומנויות רבים יותר ורלוונטיים יותר לפרקטיקה מאשר בלימודים התיאורטיים. לכן שווה להם להשקיע בחברה שבו הם גם נחשפים יותר, גם לומדים יותר גם מתבלטים אצל המעסיק הפוטנציאלי העתידי שלהם.

אבל בשנים האחרונות, דפוס הגיוס הזה נעשה פחות שכיח. אחת הדוגמאות היא תחום עריכת הדין. עד לפני מספר שנים היה מקובל שמשרדי עורכי דין גדולים היו מציעים כבר בשלבי לימוד מוקדמים של הסטודנטים (שנה א') לאלה שנראו מבטיחים חוזה התמחות (סטאז'). הבעיה שמשלהבטח עתיד ההתמחות לסטודנט, לא היה לו אינטרס להשקיע מעבר למינימום במטלות הלימודיות ("מספיק לי לעבור, לא צריך יותר"). ביוזמת לשכת עורכי הדין תוקן הנהל לאחרונה.¹³⁸

הוזלת התואר

בשל "אינפלציית התארים" הולכת ופוחתת חשיבותו ויוקרתו של התואר האקדמי. במילים אחרות, התואר נעשה כבר פחות הון מבדל ומסנן אנשים. צעירים רבים מבינים, שהמפתח לקבלתם לעבודה ולהתקדמותם לא יהיה בהכרח הציון בתואר אלא ניסיון מקצועי ותכונות אישיות שירשימו את מעסיקיהם. כתוצאה מכך פוחתת המוטיבציה שלהם להשקיע בלימודים בכדי להשיג ממוצע ציונים גבוה. כאשר ניסיון תעסוקתי הופך לתנאי חשוב לכניסה לשוק העבודה,¹³⁹ גובר הרצון לנסות ולהשיג אותו כבר במהלך הלימודים.¹⁴⁰ גם על חשבון הלימודים עצמם.

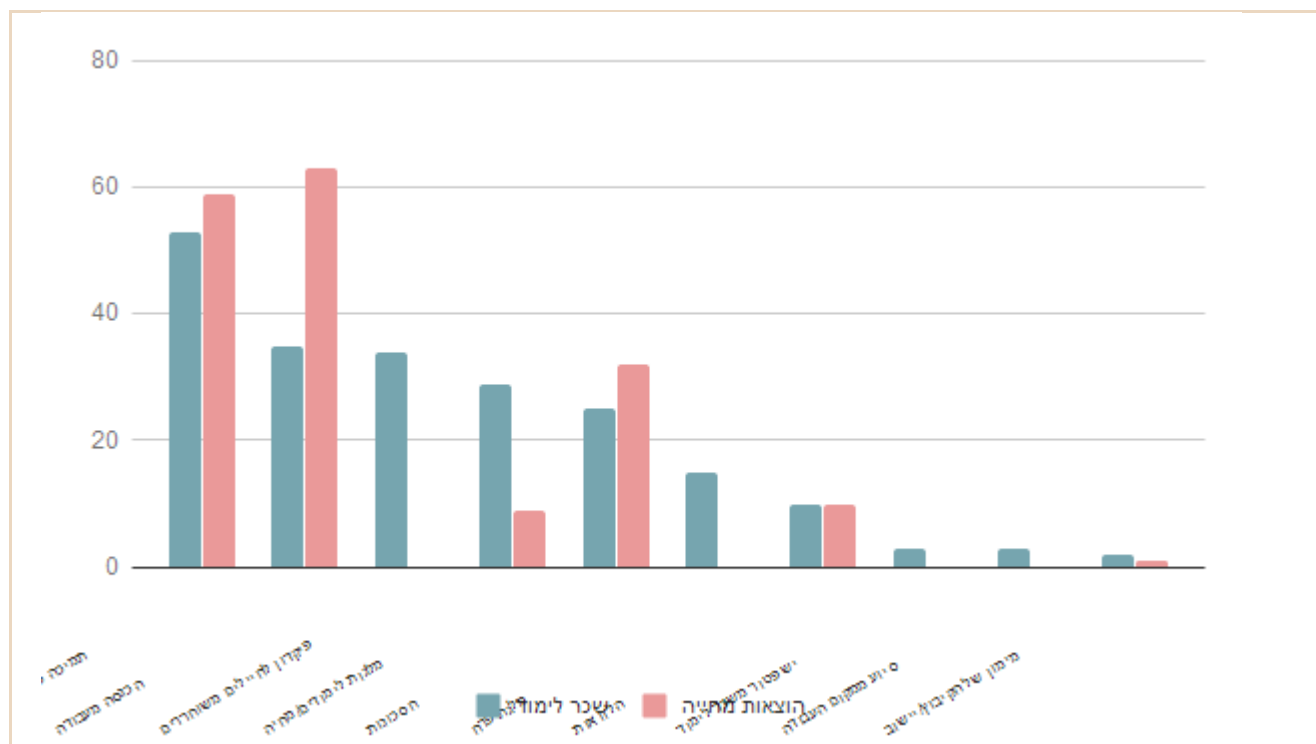
גם בדורות קודמים הגיע הצעיר הישראלי לאקדמיה מאוחר יותר מחברו במדינות המערביות בשל השירות הצבאי. בדור ה-Y העיכוב גדל, בעיקר התארכות רשימה ה-"must do" לפני הלימודים הגבוהים (בעיקר טיולים בחו"ל). סיבה נוספת לעיכוב היא ההתלבטות הממושכת שמאפיינת את ה-Y ניקים והקושי שלהם לקבל החלטות, בין היתר ההחלטה מה ללמוד (להרחבה בנושא זה: ראו: תואר בכל מחיר - הדור הכי "משכיל"). ואכן, הסטודנט הישראלי הממוצע מסיים את לימודי התואר הראשון בגיל 29. זאת לעומת ממוצע מדינות ה-OECD העומד על 27 שנים.¹⁴¹ בגיל מתקדם יותר יש דרישות כלכליות רבות יותר.

יוקר המחיה

עלויות המחיה, ובעיקר שכר הדירה, התייקרו מאוד בשנים באחרונות.¹⁴² זאת ועוד, להוצאות המסורתיות של סטודנטים נוספו היום גם עלויות גבוהות של תקשורת: סמארטפון, ספק אינטרנט, תשתית טלוויזיה רב ערוצית.

גם צרכי הסטודנטים בתחום הפנאי והטכנולוגיה עלו והם זקוקים לממון רב יותר מבעבר. אם דור ההורים יצא לבילויים כדי לטעון מצברים ולחזור רעננים ללימודים, בניהם ובנותיהם משלבים את הבילויים כחלק משגרת היומיום.

מקורות המימון של הסטודנטים לשכר הלימוד ולהוצאות המחיה

מקור: הוועדה לתכנון ותקצוב, מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014.

ההורים מתקשים לסייע

חלק לא מבוטל מהצעירים מגיע ממשפחות מרקע סוציו-אקונומי לא גבוה. ידן של משפחות אלה אינה תמיד משגת לסייע לילדיהם במהלך הלימודים (בשכר לימוד ובתנאי מחיה). ואכן, במחקר של בנק ישראל והלמ"ס נמצא, שבמכללות הציבוריות הסטודנטים עובדים יותר מאשר אלה שבאוניברסיטאות.¹⁴³ אפשר לשער שהדבר נובע מההבדלים בפרופיל הדמוגרפי הממוצע של תלמידי המכללות בהשוואה לאלה מהאוניברסיטאות (מעמד סוציו-אקונומי נמוך יותר).

סיוע כלכלי מההורים במהלך הלימודים

הכנסת ההורים	
בעלי הכנסה ממוצעת לחודש נמוכה (עד 10,000 ₪)	49%
בעלי הכנסה ממוצעת לחודש בינונית (בין 10,000 ל-20,000 ₪)	37%
בעלי הכנסה ממוצעת לחודש גבוהה (מעל 20,000 ₪)	14%
השכלת ההורים	
בעלי השכלה גבוהה (הורה אחד לפחות), כאשר ל-39% זוג הורים עם השכלה אקדמית	67%
בעלי השכלה בינונית (זוג ההורים עם השכלה תיכונית או הורה עם השכלה תיכונית והשני עם יסודית)	28%
בעלי השכלה נמוכה (זוג הורים עם השכלה יסודית)	5%
סיוע כלכלי מההורים	
מקבלים סיוע כלכלי כלשהו מהוריהם במהלך הלימודים	כמחצית
מקבלים עד 9,000 ₪ לשנה	41%
מקבלים בין 9,000-12,000 ₪ לשנה	18%
מקבלים מעל 12,000 ₪ לשנה	41%
15,280 ₪ . והוא עלה יחסית לסקר 2012 (+925 ₪)	גובה הסיוע הכלכלי השנתי הממוצע

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.

הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

האקדמיה אמנם מציעה מגוון מלגות לסטודנטים, גם על רקע סוציו-אקונומי נמוך, אבל ההיקף מצומצם, הסכומים אינם גבוהים והקריטריונים לעיתים נוקשים (להרחבה בנושא זה ראו: **תואר בכל מחיר - הדור הכי "משכיל"**) לעבודה במהלך הלימודים השלכות רבות הן על הסטודנטים והן על מוסדות הלימוד. להלן נמנה כמה עיקריות:

ירידה במידת ההשקעה של הסטודנטים בלימודים
הדבר משתקף הן בנוכחות דלילה בשיעורים, הן בירידה בהיקפי הקריאה של מאמרים וספרים (הסתייעות בתקצירים), הן בלמידה פחות דקדקנית למבחנים והן בכתיבת עבודות שטחיות יותר.

מרוויין בן 27: אנחנו דור של קומבינטורים. אם יש סיכומים בעברית אז למה להתאמץ לקרוא את המאמר באנגלית? אנחנו עושים את זה כי אנחנו רק מתחילים ללמוד כמה ימים (או מעט יותר במקרה הטוב) לפני המבחן. במהלך השנה אנחנו כמעט לא קוראים (בטח בתואר הראשון), ואז עקב חוסר הזמן אנחנו מוצאים קומבינות (סיכומים, תקצירים, תרגומים, מבחנים משנים קודמות). אגב הם לדעתי המנבא הטוב ביותר לציון. ככל שעשית יותר שאלות משנים קודמות כך הציון של יגבר וזה יותר חשוב מכל מאמר או סיכום שתקרא). אנחנו עובדים על פונקציית יעילות של עלות תועלת. וכן, אנחנו מוכנים להוריד יחידות תועלת אם ניתן להוריד יחידות רבות של עלות "שיחסכו" לנו מאמץ. אנחנו לא קוראים במהלך השנה גם כי אנחנו בדרך כלל עובדים או שסתם לא נראה לנו מספיק חשוב לקרוא איזה מאמר.

לפני בחינה רוב החברים שלי:

אחוז	שכיחות	
16.5%	50	קוראים את רוב המאמרים כמלואם (לא תקצירים)
63.0%	191	קוראים את רוב המאמרים בתקצירים
11.9%	36	לא קוראים את המאמרים אלא רק את האבסטרקטים
8.6%	26	לא קוראים את המאמרים בכלל
100%	303	סך הכל

מקור: הסקר בוצע עבור מחקר דור ה-Y על ידי מכון המחקר פאנלס ב: 4-למרץ 2013, באמצעות פאנל המשיבים האינטרנטי Panel4all (טעות הדגימה המרבית: $\pm 5.7\%$). תוצאות הסקר הוצגו בכנס Me&Y - האתגרים וההתמודדות במפגש עם דור ה-Y, במכללה האקדמית תל אביב-יפו, ב-11 למרץ 2013.

הערות: 303 סטודנטים יהודים חילונים/ מסורתיים (על פי הגדרה עצמית), גיל 21-32, מחצית נשים ומחצית גברים. מצב לימודים: לומדים בשנה השנייה או השלישית ללימודי התואר הראשון: כ-40%; סיימו בשנה האחרונה לימודים: כ-40%; לומדים כרגע לתואר השני: כ-20%. מוסד לימודים: אוניברסיטה: כ-65%; מכללה: כ-35% (כ-20% במכללה ציבורית וכ-15% במכללה פרטית). מקום מגורים: כ-60% בתל אביב והמרכז, כ-20% בחיפה והצפון וכ-20% בירושלים, יו"ש והדרום.

סטודנטים מותשים ולא מרוכזים

הם מרבים לאחר לשיעורים, מפקקים מול המרצה, ולעיתים גם נרדמים בישיבה. אין זה מפתיע אפוא שבבתי קפה רבים ברחבי הקמפוסים מוכרים מלבד קפה גם פחיות של משקאות אנרגיה דוגמת רד-בול.

מהבלוג של דנה שנקר באתר "מה וזה", 13.3.2013: "אני לא יוצאת דופן משאר בני גילי ויכול להיות שאחרים חווים יותר עומס ממני, אבל אני עדיין מרגישה שאני רוצה לזעוק - "די! תנו לי קצת לנוח!". מצד שני, אין זמן - יש מטלות ללימודים, צריך לעבוד ולהתפרנס, צריך גם להשקיע ביחסים עם החברים שחושבים שאני מזניחה אותם (ואולי גם קצת צודקים) וזוגיות? תזכירו לי?"

עדיפות ללימודים במרכז

למערכת השיקולים בבחירת המוסד האקדמי נכנס יותר ויותר השיקול של נגישות לעבודות מזדמנות. זאת אחת הסיבות שמוסדות הלימוד באזור המרכז מקבלים עדיפות על פני הפריפריה.

בחירת קורסים בהתאם לאילוצי העבודה

שעות העבודה המרובות מחייבות את ה-Y ניקים לבנות את מערכת השיעורים של הסמסטר על פי שיקולי תועלת, קרי: דרישות קלות, מרצים חייכנים ושעות נוחות, שאינן מתנגשות עם העבודה.

ימי לימוד מרוכזים

כדי להתאים את עצמם לסגנון החיים של ה-Y ניקים החלו המוסדות להשכלה גבוהה לרכז את הקורסים למספר מצומצם של ימי לימוד (עד כדי יום אחד בלבד בשבוע!).

פרופ' ישראל דויד מהמחלקה למתמטיקה וחקר ביצועים באוניברסיטת בן גוריון, מתאר את ההשלכות של המצב שבו "פרנסי המחלקות להנדסת תעשייה מצקצקים בשפתייהם כי 'ניסיון עבודה חשוב לרמת הבוגרים ולרמת המחלקה' (רמת המחלקה) מתחלפת להם, מדעת או שלא מדעת, במוניטין השיווקי של המחלקה כמאפשרת לתלמידיה השתכרות בזמן הלימודים).¹⁴⁴ הוא גם מביא תיאור מטלטל של ההשלכות של העבודה הקשה של הסטודנטים לא רק על הלמידה שלהם אלא גם על ניהול הכיתה ועל הוראה של המרצים.

"מערכת שעות צפופה בין תשע בבוקר לשמונה בערב היא הדוחפת את כיתתי להיראות כאתר הסעדה. והמערכת הזאת, מצידה, למה היא צפופה כל כך באותו יום? - כמוכן, בשביל לפנות את משנהו כולו עבור ה'עבודה'. וכשאר האדם זקוק הסטודנט גם לשינה ומנוחה, ולכן במקרים שהמערכת הנ"ל אינה גורמת לסטודנט לפהק או לישון ממש בשיעורי, היא גורמת לו לחוסר ריכוז, והוא בהמשך מעודד רעש ודיבורים. כללו של דבר, יש כאן שרשרת שלמה של רעות, הנגרמות פשוט מטבע עקירתה של לבנה בסיסית בבניין הנקרא לימודים אקדמיים. הסטודנטים נעשים נרגנים מן הרגיל, וכחנים ועומדים על המקח לנוכח כל תביעה לימודית. חלקם יגישו לך גיבוב חומרים מן האינטרנט בתור מטלה לימודית או פרויקט, שלא לדבר על פלגיאט ממש - תופעה שלא נולדה כמוכן בדור הזה, אך היא מקבלת רוח גבית מן ה'עבודה'.¹⁴⁵

עם עזרה "קטנה" של חברים

רמאויות של תלמידים במסגרת הלימודים אינה תופעה חדשה בכתי-הספר ובאקדמיה, אבל מאז שההשכלה הגבוהה נעשתה שלב טבעי במסלול ההתבגרות של רוב הצעירים בארצות המערב, שכוחות התופעה הולכת ועולה.¹⁴⁶ מחקרים מראים שכ-70 אחוז מהסטודנטים מודים בסוג מסוים של רמאות,¹⁴⁷ ויש שכבר הגדירו זאת כמגפה המאיימת לכרות את הענף כולו.¹⁴⁸

להלן הרמאויות השכיחות בקרב סטודנטים:¹⁴⁹ העתקת עבודות סמינר (מחברים ללימודים או ממקורות אחרים); העתקה של רעיונות וציטוטים ללא הפניה למקור; הגשת עבודה זהה בכמה קורסים; רכישה או השגה מראש של שאלות המבחן; שימוש בחומר אסור בשעת הבחינה; העברה מידע לסטודנט שכן בזמן הבחינה; שימוש בכדורי ריטלין כדי להגביר את הריכוז (על ידי סטודנטים שלא זקוקים ולא מורשים לצרוך אותם);¹⁵⁰ הגשת עבודה תחת מספר שמות, שעה שבפועל רק אחד מהשותפים כתב אותה ("תפיסת טרמפ"); פברוק נתונים וראיות בעבודת מחקר אמפירית; זיוף מקורות לרשימה הביבליוגרפית; מסירת מידע שקרי למרצה כדי לקבל הקלה (כגון סיבה לא נכונה להיעדרות ממבחן או לאי-הגשת עבודה בזמן); גניבת חומרי קריאה שמורים בספרייה, או קריעה של דפים מתוך ספרים ומאמרים.

במחקרים שנערכו בארצות-הברית נמצא כי סטודנטים מתרצים את הרמאות שלהם בעזרת מגוון נימוקים טיפוסיים:¹⁵¹

חשש מכישלון

אם לא ארמה, אכשל בלימודים או לא אצליח לקבל ציונים גבוהים, שנחוצים לי (הלחץ גדל כשההורים מממנים את שכר הלימוד).

לחץ היצוני שלא הותיר ברירה

עומס מטלות גדול מדי בקורס; אחרים בקורס מרמים וזה יגרום לי להצליח פחות ביחס להם; היו יותר מדי מבחנים בתקופה קצרה; אני עובד במשרה מלאה ונשאר לי רק זמן מועט להקדיש ללימודים; הייתי חולה ולא נשאר לי מספיק זמן להשלים את החסר; התמיכה הכספית שאני מקבל עבור הלימודים תלויה בציונים שלי; אני זקוק לציונים טובים כדי להתקבל למשרה מבוקשת או להמשך לימודים.

מרצה שאינו הוגן

הקורס הזה קשה מדי; הקריטריונים של המרצה למתן ציונים קשוחים מדי; המבחנים של המרצה אינם הוגנים ומיועדים להכשיל סטודנטים; עומס העבודות בקורס הוא מוגזם, ובלתי-אפשרי לעמוד בו.

פְּרָצָה קוראת לגנב

קל לקרוא את המבחנים של הסטודנטים שיושבים לידי; המרצה עזב את החדר בזמן המבחן.

אני מרמה רק בקורסים קשים; אני בדרך כלל ישר, אבל לפעמים אין ברירה, וחייבים לרמות; אם חברים זקוקים לעזרה, אז אין לי ברירה.

רבים מהסטודנטים מרשים לעצמם לרמות משום שהם חשים שההסתכנות מזערית. באופן כללי הם לא מייחסים להעתקות ממד מוסרי ותופסים את העתקה כמעשה של חוסר ברירה או חולשה רגעית. אבל מעל לכל: הם עושים זאת משום שזה הפך לנורמה רווחת: כולם מרמים, אז למה לא אני?

Y ניקים רבים מגיעים ללימודים האקדמיים כשמאחוריהם ניסיון עשיר מהתיכון בהעתקה בבחינות ובעבודות. זה מתחיל בדרך כלל בהעתקת תרגילים ועבודות בית קטנות או בשיתופי פעולה אחרים בין סטודנטים, ומתפתח עם הזמן לדברים מתוחכמים ומרחיקי לכת יותר. האינטרנט והסלולרי מגדילים את טווח האפשרויות.

מתוך כתבה על הברלים בין סטודנטים של היום ופעם: "החוויה שנקראת כתיבת סמינר לא השאירה לאף סטודנט תירוץ. בקשות חוזרות ונשנות מהמרצים לא הועילו ובסוף הסמינר היה מחכה שתכתוב אותו. היום סטודנטים חרוצים במיוחד יודעים: הסמינר כבר נכתב, הסטודנט רק צריך למצוא אותו ברשת ולהתמקח על התשלום."¹⁵²

למעשה, רבים כלל לא תופסים את ההעתקה כמשהו פסול משום שמוריהם הרגילו אותם לחשוב שהתהליך המחקרי והלימודי מתמצא בעיקר במציאות חומרים ולא בעיבודם. הם אומרים לעצמם: אני לא צריך להשיב את התשובה הנכונה, אלא פשוט למצוא מי שעשה זאת לפני.

מרצה במכללה:

"אני נוהג כמעשה שיגרה לערוך מבחני חומר פתוח. אני מודיע לסטודנטים (כבר בתחילת הקורס) כי למבחנים שלי יוכלו להביא כל חומר שירצו (ספרים, מחברות וכו') - אולם המבחן ידרוש הבנה ממשית, ולא סתם שינון. בשנה שעברה, במסגרת הקורס "כדור הארץ והיקום", שאלו סטודנטים לקראת המבחן האם יוכלו להביא מחשבים ניידים כחלק מהחומר הפתוח המותר במבחן. שקלתי את הבקשה, ולא ראיתי סיבה שלא להיענות לה (לכולם היה מחשב נייד). לאחר בדיקת המבחנים ופרסום הציונים, הגיע אלי ערעור של סטודנטית על ציונה במבחן. מסתבר כי באחת השאלות (הסבר הסיבות למופעי הירח) הורדתי לסטודנטית חלק מנקודות השאלה בנימוק של "הסבר לקוי". הסטודנטית טענה בעירעור "ההסבר לקוח מויקיפדיה לכן לא נראה לי הגיוני שהוא לקוי".

מחקר שבדק את ההיקף והאופי של מעשי מרמה באקדמיה הישראלית מצא שרק שני אחוזים מהסטודנטים טענו שלא השתמשו מעולם בטכניקת רמייה כלשהי בלימודיהם האקדמיים. סטודנטים חלשים דיווחו על יותר רמאויות מסטודנטים מצטיינים, וסטודנטים במכללות דיווחו על יותר התנהגויות פסולות מאשר סטודנטים באוניברסיטאות. עוד נמצא במחקר שככל שהסטודנט ותיק יותר בלימודיו האקדמיים, הוא משתמש ביותר דרכי רמייה ולומד מניסיונו ומניסיונם של חבריו לספסל הלימודים כיצד לא להיתפס בפעילות אסורה.

בלוגרית צעירה: "בשבוע השלישי ללימודים כנראה כבר תבינו לאילו שיעורים כדאי לכם להיכנס, על מה אפשר לוותר ואילו שיעורי בית אפשר פשוט... איך להגיד את זה? 'לעשות ביחד'."¹⁵³

מעשי מרמה באקדמיה הישראלית

היקף ואופי מעשי המרמה לפי מוסד, וותק והצלחה בלימודים
רק 2% מהסטודנטים טענו שלא השתמשו מעולם בטכניקת רמייה כלשהי בלימודיהם האקדמיים.
סטודנטים חלשים דיווחו על יותר רמאויות מסטודנטים מצטיינים.
סטודנטים במכללות דיווחו על יותר התנהגויות פסולות מאשר סטודנטים באוניברסיטה.
שלוש ההתנהגויות השכיחות, שנמצאו היו: "נעזרתי בטכנולוגיה לגישה למידע במהלך מבחן"; "אפשרתי להעתיק ממני במבחן"; "השגתי שאלות ממבחן קודם".
ככול שהסטודנט ותיק יותר בלימודיו האקדמיים, הוא משתמש ביותר דרכי רמייה.
התנהגות פסולה "עדכנית": "העתיקתי חלק מהעבודה מרשת האינטרנט".

עשת, יובב ואלבז, ערבה. 14.10.2009. יושרה אקדמית - התנהגויות מרמה בקרב סטודנטים בעידן המידע. הכנס השנתי ה-7 של מיט"ל, מכון ויצמן.

נתונים: המחקר נעשה על מדגם מזדמן של 320 סטודנטים מאוניברסיטה ומשתי מכללות אקדמיות בצפון הארץ. על פי דיווח עצמי, ממוצע ההישגים בקורסים האקדמיים של כלל המדגם היה 83 מתוך 100.

במחקר מאוחר יותר, שכלל סטודנטים מארה"ב ומישראל, נמצא שככול שהסטודנט צעיר יותר, כך הוא נוטה יותר לנהוג באי יושרה אקדמית.¹⁵⁴ הדבר מראה שחל שינוי בנורמה, כלומר, נעשה היום מקובל יותר לרמות.

הרמאות החמורה והמטרידה ביותר היא כמובן קניית עבודות סמינר ואפילו תזות. המשמעות שלה מרחיקת לכת לא רק משום שמדובר בעבירה פלילית ובתעשייה שלמה, אלא משום שעבודות סמינר ותזות הן המדד החשוב ביותר לאיכות הסטודנט.

שנים רבות הוכחה בעיית ההעתקה והקנייה של העבודות באקדמיה האמריקאית. מחקרים הראו שלמרות שהרוב הגדול של המרצים מתנסה מדי שנה במקרים של אי-יושר אקדמי, רק מעטים מביניהם מפנים את המקרים הללו לטיפול הגופים במוסד המיועדים לכך. את הסיבות להתעלמות תלו החוקרים הן בתמימות (רבים לא שיערו עד כמה זה נפוץ, ורבים עוד יותר הניחו שזו חולשה רגעית שמוטב להסב את הראש ממנה) והן בנוחות (למה להתעמת עם הסטודנט ועם רשויות המשמעת?), והיו לזה גם סיבות כלכליות (החשש לאבד סטודנטים שמשלמים שכר לימוד גבוה ולפגוע בקידום המוסד האקדמי) ואנוכיות (החשש להיחשב כמרצה "רע").

אבל ככל שהבעיה נעשתה נפוצה וחמורה יותר, כך נעשה קשה יותר להתעלם ממנה. בנובמבר 2012 פורסם בכתב עת פופולארי, שרבים מבין אנשי הסגל האקדמי בארצות הברית נמנים על קוראיו, מאמר מטלטל. המאמר נכתב בעילום שם בידי אדם שתחום עיסוקו הוא כתיבה בתשלום של עבודות מדעיות, שניתנו לסטודנטים כמטלות של קורסים, ושל חיבורים מדעיים לתארים מתקדמים. הדברים, שנחשפו שם, לא מותירים מקום לפרשנות, זולת הכרה שמשוהו גדול ומטריד מתרחש מתחת לאפם של המרצים המכחישים. להלן קטעים מתוך המאמר הזה:¹⁵⁵

"עד כה כתבתי בערך 5,000 עמודים של עבודות אקדמיות, בדרך כלל עם מועדי הגשה קצרים ביותר. כתבתי עבודות לתואר שני בפסיכולוגיה קוגניטיבית ובמדעי המדינה ולתואר שלישי בסוציולוגיה. כתבתי עבודות רבות לתואר ראשון בנושאים של ניהול עסקים, חשבונאות, היסטוריה, יחסי עבודה, רוקחות, שיווק, פסיכולוגיה, אתיקה, אדריכלות פוסט-מודרנית, אנתרופולוגיה, ספרות ועוד. כתבתי עבור 30-40 אוניברסיטאות מקוונות ולאוניברסיטאות או מכללות "רגילות", בחלקן אפילו אוניברסיטאות העילית. כתבתי עבודות סמינריוניות לאיך-ספור ו-12 תזות לתואר שני, כשכל אחת מהן היא בהיקף של 50 עמודים או יותר. תחום התוכן (כל זמן שאינו דורש ידע במתמטיקה), רמת התואר, מוסד הלימודים, כל אלו אינם רלוונטיים עבורי.

למרות תפוקה משמעותית זו, מעולם לא שמעתם עלי, אם כי ייתכן שקראתם כמה מעבודותי. אני שכיר חרב, דוקטור לכל נושא, סוחר אקדמי. הלכות שלי הם הסטודנטים שלכם. קרוב לוודאי שאינכם יודעים שהשירות שלי קיים, וללא ספק לא גיליתם שאני כתבתי עבודות שהוגשו לכם. אף אחד מלקוחותי לא התלונן אף פעם שסילקו אותו מהמוסד האקדמי, שמישהו חקר אותו על המקור של עבודתו או שננקט כנגדו צעד משמעותי כלשהו. ככל הידוע לי, אף אחד מלקוחותי לא נתפס.

אני עובד בחברה אינטרנטית, המרוויחה עשרות אלפי דולרים בחודש עבור כתיבת מאמרים מקוריים המבוססים על הוראות מדויקות של הלקוחות, הווי אומר סטודנטים, במטרה לרמות את הפרופסורים שלהם. הסטודנטים מספקים לא רק את ההנחיות של הפרופסור, אלא גם את שם המשתמש ואת הסיסמה, המקנים לי גישה למסמכי מפתח החיוניים להכנת העבודה ולמבחנים מקוונים. בכמה מקרים אפילו השתתפתי בדיון מקוון עם סטודנטים אחרים באותו קורס.

אני עובד בחברה משנת 2004, ובכל יום של שנת הלימודים האקדמית אני עובד על לפחות 20 משימות כתיבה. חברה זו מעסיקה באורח קבע 50 כותבים, ובכל זאת בתקופות "בווערות" במיוחד, כשצריך להגיש עבודות של אמצע סמסטר וסוף סמסטר, החברה לא מצליחה לספק את הדרישה. התשלום לכתיבת עבודה סטנדרטית, כשהדרישה לכתיבה אינה בדחופות מהמעלה הראשונה, הוא 2,000 דולר. אני מקבל מחצית מסכום זה. המחיר נקבע עבור עמוד של כתיבה ומבוסס על משך הזמן שניתן לי לעמוד במשימה.

מאז שהתחלתי בעבודה זו לא ביקרתי בספרייה מדעית אפילו לא פעם אחת. חברת Amazon נדיבה מאוד במתן דוגמאות חינם. אם אני מוצא אפילו עמוד יחיד מטקסט מסוים, אני משלב אותו בעבודה שאני מכין ומסיק את הלא ידוע לי מביקורות של קוראי המאמר ומתקצירים של המוציא לאור. מקור מצוין נוסף הוא Google Scholar, שמספק תקציר לכמעט כל מאמר בכתב עת. בנוסף לאלו, קיימת כמוכר וויקיפדיה, שבדרך כלל מהווה מקור החיפוש הראשון שלי בנושאים בלתי-מוכרים.

לאחר איסוף המקורות אני מוציא מהם ציטוטים שימושיים ומפזר אותם בחלקים השונים של העבודה. במשך השנים פיתחתי דרכים "למתיחת" המאמרים. אני מסוגל לכתוב משפט בן ארבע מילים ב-40 מילים, ואני מסוגל לכתוב בעשרה עמודים את שאחרים כותבים בפסקה אחת ארוכה.

מהי האיכות של התוצרים שאני כותב בשיטה זו? האיכות תלויה במצב הרוח שלי בזמן הכתיבה, במספר העבודות שאני כותב בו-זמנית, בהנחיות ובציפיות של הלקוח, בדרגה שמשמיה כלשהי חורגת מיכולותיו של הלקוח ועוד. רוב הלקוחות שלי אינם מסוגלים להעריך את איכות עבודתי, מה שמעיד שעבודתי טובה במידה ניכרת ממה שהם היו מסוגלים לכתוב. קראתי עד כה מספיק חומרים אקדמיים כדי לדעת שאינני היחיד שהוא אמן של דברי הבל בשטח הזה.

אני מאמין שאין לכם מושג לגבי הנחשלות בכתיבה של הסטודנטים שלכם. הם לא מסוגלים לכתוב באופן מסודר אפילו רשימת קניות למכולת, ועם זאת הם לומדים לתארים מתקדמים. הם באמת זקוקים לעזרה - בלמידה ובכתיבה - כדי לסיים את הקורסים שאליהם הם רשומים, והם אינם מקבלים עזרה שכזאת. אני מתפרנס מהיאושו, מהמסכנות ומהנחשלות שמערכת החינוך שלכם יצרה. השנה ארוויח 66,000 דולר בעבודתי זו. זה אמנם לא אוצר, אבל זו הכנסה שאנשי חינוך רבים אינם מצליחים להגיע אליה.

אני סמוך ובטוח שאתם יודעים שיש סטודנטים שמרמים, אבל אין לכם מושג עד כמה עמוק חדרה הרמאות לתוך המערכת האקדמית, ובוודאי שאינכם יודעים איך למנוע אותה. בקיץ האחרון דיווח הניו יורק טיימס על תוצאות סקר שהראו ש-61% מהסטודנטים לתואר ראשון הודו בצורה כלשהי של רמאות בעבודות ובמבחנים שהם מגישים. על סמך ניסיוני, יש שלוש קבוצות שפונות לחברה שבה אני עובד לקבלת עזרה בכתיבת העבודה: סטודנטים שאנגלית אינה שפת אימם, סטודנטים עם חוסרי למידה קשים כל כך עד שאינם בני-תיקון וילדים עשירים עצלנים. עבור הקבוצה האחרונה המכללות והאוניברסיטאות הם שדות טיפוח מצוינים, מוסדות אלו בנויים לתגמל עשירים ולסלוח לעצלנות שלהם. ילדי עשירים אלו הגילים לחיים שבהם הם משלמים לאחרים ואומרים להם מה לעשות עבורם, והלימודים במוסד האקדמי מאפשרים להם לטפח סגנון חיים כזה."

בישראל המצב לא יותר טוב ויש הגורסים אף יותר גרוע.

בעל חברה לכתובת עבודות, נותן לכך הסבר: "יש סטודנטים שמבקשים עזרה מקרוב משפחה, מחברה או אה, ויש כאלה שזה לא זמין עבורם אז הם פונים אלינו. באוניברסיטאות זה פחות נפוץ כי שם לסטודנטים יש יכולת גבוהה יותר, ואם הם פונים אלינו, זה בשביל לקבל עזרה בחלקים מסוימים ולא בכתיבה של העבודה. במכללות פונים אלינו בהיקפים גדולים יותר."¹⁵⁶

לצד אתרים שמציעים כתיבת עבודות על פי דרישה, קיימים בשוק גם כאלה שמוכרים עבודות אקדמיות שכבר הוגשו בעבר (עבודות "מיד ראשונה" נמכרות במחיר גבוה יותר). מתוך מטרה להגדיל את ההיצע האתרים הללו מעודדים סטודנטים למכור עבודות שהם כתבו. על כל מכירה מקבל הסטודנט אחוזים. עמלות נוספות משולמות לסטודנטים שמביאים את חבריהם לרכוש עבודות באתר.

הליך אספקת השירות המפוקפק הזה קל להדהים, וגלוי לאור היום. הסטודנט פונה, שולחים לו הצעת מחיר, הוא שולח מקדמה והעסקה נסגרת. כך למשל, בדף הבית של אתר Ubank, נכתב: "Ubank - בנק העבודות הגדול בישראל, סמינריוניות, מחקרים איכותניים, מחקרים כמותיים, פרו-סמינריונית ועבודות מחקר. 8 שנים, 7500 כותרים, מאות כותבים ואלפי רוכשים". עוד מפורט למוכרים ולקונים:¹⁵⁷

"לקנות רק ב-Ubank!:

מאגר עבודות איכותי

המאגר הגדול בישראל

קבלת העבודה מייד לאחר ביצוע התשלום

פרטים אודות כל עבודה טרם הרכישה

שרות לקוחות 24 שעות ביממה

למכור רק ב-Ubank:

מכור עבודה שכתבת, וקבל 50% מארבע המכירות הראשונות ובנוסף ברוטו מדי של 40 שקלים.

הרשם עכשיו ותן לעבודות לעבוד בשבילך!

חדש ב-Ubank:

תוכנית "חבר מביא חבר": פרסם אותנו וקבל 20 ש"ח עבור כל מפרסם חדש + 20% מכל רכישה שיבצעו חברך באתר."

תשובה שקיבלה סטודנטית לתואר שני, שענתה למודעה של "משרת חוקר /ת אקדמי /ת במדעי החברה" באתר AllJobs: "הודעה זו נשלחה מחברת Write2Me המפרסמת את משרת חוקר /ת אקדמי /ת במדעי החברה אליה שלחת קורות חיים:

שלום רב, נשמח להסביר בקצרה על מהותה של המשרה. אנחנו חברה שמספקת שירותי כתיבה אקדמיים ובעיקר עזרה בכתיבת עבודות לסטודנטים, כתיבת הצעות מחקר, מטלות שוטפות, ניתוחים סטטיסטיים וכדומה. מדובר על עבודה מהבית כעצמאי והתשלום הוא לפי עבודה. התשלום משתנה בהתאם להיקף העבודה וניתן להגיע גם לתגמול של אלפי שקלים בחודש כהכנסה צדדית או כהכנסה עיקרית. ניתן להתרשם ולהבין קצת יותר על אופי הפעילות באתר שלנו: <http://www.write2me.co.il>. תנאי סף עבור סטודנטים לתואר ראשון הוא ממוצע לימודים של 88 ומעלה וסיום שנה ב' במוסד האקדמי בו הם לומדים. במידה ועבודה מסוג זה מתאימה לך, נודה למענה למייל hr.write2me@gmail.com

דוגמה נוספת היא "אתר עבודות אקדמיות" בו נכתב בדף הבית: "מאגר 'בוטיק' בו כל העבודות האקדמיות הן מהשנים 2013-2014 עם ביבליוגרפיה מעודכנת. הורדת עבודת הסמינריון היא אנונימית לחלוטין. מאגר העבודות היחידי שלא דורש בכלל שם, ת"ז וטלפון! מאגר סמינריונים יחיד במינו הנותן טלפון נייד ומייל של כותב העבודה האקדמית הספציפית איתו ניתן להתייעץ באופן ישיר לפני הרכישה ולקבל מידע נוסף. העבודות הסמינריוניות לא ממוסחרות בצורה מוגזמת כמו במאגרים אחרים. חלק מעבודות הסמינר בחינם וחלק בעלות של כ-90-290 ש"ח. העבודות האקדמיות להורדה מיידית בפורמט וורד פתוח ומוכן לשימוש ועריכה."¹⁵⁸

מה שמדהים זה שהיום לא מעט נותני השירותים (חלק יושבים בתחום האפור) מצהירים בגלוי שזו פרנסתם - עם שם

"לצערי לא הייתי בהפגנה אתמול. הסיבה שלא הייתי אתמול בהפגנה היא שהייתי עסוק בכתיבת עבודה סמינריונית. העבודה הסמינריונית היא לא שלי. היא עבור גברת צעירה, אם לילדים, שלומדת לתואר שני ואין לה זמן לטפל בילדים ולעשות עבודות סמינריוניות באותו הזמן, אז היא משלמת לי כדי שאכין אותן עבורה. כן, אני כותב עבודות סמינריוניות לאנשים. אני לא עושה את זה להנאתי במהלך סוף השבוע הפנוי שלי, אלא כי אין לי כסף לגמור את החודש. [...] אנחנו דור שנדפק, ואנחנו מחליטים, כאן ועכשיו, שנמאס לנו."¹⁵⁹

מתוך האתר האישי של שחר פלד, שמפרט תחת הכותרת "סופר צללים לשירותכם" את מרכולתו האינטלקטואלית: "אני עוסק במספר תחומים של כתיבת צללים: כתיבה אקדמית: יש לי ניסיון רב בכתיבת עבודות אקדמיות. בתהליך אינטראקטיבי הדרגתי אני עוזר לכם לכתוב את העבודה האקדמית שלכם מרמת הסמינריון ועד לדוקטורט. כתיבה מחקרית: בכתיבת צללים של ספרות מחקרית אני עורך עבורכם את המחקר וכותב עליו. במהלך סידרת פגישות אנו מגבשים יחד את כיווני המחקר, עוברים על הממצאים, בונים השערות חדשות, ומחפשים עובדות חדשות. לעיתים יש צורך לצאת לשטח עם שאלונים וראיונות, ולעיתים העבודה כרוכה בסקר ספרות מעמיק. ספרי 'מגרסת הזהויות' הוא דוגמה לסוג זה של מחקר...." צרו קשר.

דוגמה אחרת, כוללת יותר, היא ההפניה מאתר "עבודות אקדמיות" לכותבי העבודות, כולל מספר סלולרי וכתובת מייל, ש"מסגירה" את שמו המלא של מוכר העבודה.

"סמינריון דת ומדינה - חרדים וחינוך - חוק מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים 30 עמ'. עבודה אקדמית מס' 1022 צור קשר ישיר עם אריק, כותב עבודה אקדמית ספציפית זאת בנייד: 052-8690210 או במייל עם בקשה לקבל חלק מעבודת הסמינריון: [מצורף המייל לפיו ניתן לדעת את שמו המלא של המוכר]. עבודת סמינריון חדישה לגמרי, לא נמכרה מעולם במאגר העבודות האקדמיות. עבודה אקדמית עם מקורות ביבליוגרפיים עדכניים ותקניים. עבודת הסמינריון נבדקה ועברה הגהה... מחיר העבודה: 290 שקלים."¹⁶⁰

אתרים שונים גם מציעים לסטודנטים קיצורי דרך בלמידה שמתאימים לקורסים שונים מכל המוסדות האקדמיים בארץ: מבחנים חסויים משוחזרים - כולל פתרונות, מצגות של רפרטים, דוחות מעבדה מוכנים ועוד. כך למשל, אתר "פרופסור" שכולל קרוב ל-30,000 "מוצרים" כאלה שממוינים לפי נושאים ומוסד הלימוד.¹⁶¹

גם על לוחות המודעות במוסדות להשכלה גבוהה מתפרסמות הצעות של שירותים כאלה במחירים שווים לכל נפש.

ב-2013 פרסם דה-מרקר כתבה שסקרה את התופעה בהרחבה. סטודנטית לתואר שני במנהל עסקים אמרה בראיון לכתבה: "כל סטודנט בשנה א' מכיר את החברות האלה. יש להן נוכחות חזקה באינטרנט, והפיתוי להשתמש בשירותים שהן מציעות גדול." סטודנט אחר אמר: "חשבתי שאת הזמן שבו ייקח לי לכתוב סמינריון אני יכול להשקיע בעבודה ולהרוויח כסף, בלי לשבור את הראש ולהתענות. פניתי במייל לכל החברות שהופיעו בגוגל, וכולן חזרו אלי. היו כאלה שדיברו אתי בטלפון, ואפילו לא ממספר חסוי. הם לא מפחדים שיתפסו אותם. בסופו של דבר שילמתי 3,500 שקל והעבודה זכתה לציון 95, מבלי שעוררה את חשד המרצים."

סטודנטית, שכותבת עבודות כאלה בתשלום עבור סטודנטים אחרים, אמרה: "יש הרבה קורסים שאנשים צריכים לעשות כדי לקבל קידום בעבודה או העלאה בשכר אז לא אכפת להם מהציון. יכול להיות שזו עבודה שקל לכתוב אותה, אבל הם מעדיפים לשלם כסף. כתבתי גם כמה הצעות מחקר לתזונה. אני אפילו לא יודעת מה זה אומר, אבל מבחינת התוכן זה דומה לכתיבת מיני סמינריון. אין לי שום הכשרה לסוג העבודה הזו אבל יש לי את היכולת להרטיט."¹⁶²

ואכן, היעדר ההכשרה אינה מפריעה ל"קריירה החדשה" של כותבי הצללים, כפי שמעיד טוקבקיסט לכתבה:

"המאמר הוא מדהים בעיני, משום שגם אני עסקתי בעבודה כזו במשך שנה אחת, ואני יכול להעיד שכל מה שהמחבר כותב הוא אמת לאמיתה!!! אוסיף עוד הערה מדהימה - כשעסקתי בעבודה זו הייתי סטודנט לתואר ראשון, אבל כתבתי עבודות לסטודנטים במסגרת לימודי התואר השלישי שלהם..."¹⁶³

מחירי השירותים שמציעות חברות המספקות עבודות אקדמיות

מחיר בשקלים	השירות
5,000-10,000	סיוע בכתיבת עבודת תזה
4,800-2,200	כתיבת עבודת סמינר לפי הזמנה
3,000-1500	כתיבת הצעת מחקר
1,200	ביצוע ניתוחים סטטיסטיים
1,500-700	עבודת איסוף חומרים/ כתיבת סקירת ספרות
800	בניית מצגת

מקור: דטל, ליאור. 26.12.2013. תואר ברמאות: כך מתנהלת תעשיית השקר של מכירת עבודות אקדמיות.

עבודות מוכנות לפי תחומים - דוגמאות ומחירים

מחיר בשקלים	תחום ודוגמא
320	גיאוגרפיה: "השריפה בכרמל"
309	כלכלה: "הפרטת חברות ממשלתיות בישראל"
299	רפואה: "מנגנון הפעולה המולקולרי של ציקלוספורין"
260	פסיכולוגיה: "חלימה בקרב ילדים"
209	השבונאות: "היתרונות של הרישום החוץ-מאזני בדו"חות כספיים"
200	היסטוריה: "הגשמת הרעיון הציוני"
180	מינהל עסקים: "עלייתו ונפילתו של נוחי דנקנר"
89	משפטים: "פרשת אייל גולן והקטינות"

מקור: דטל, ליאור. 26.12.2013. תואר ברמאות: כך מתנהלת תעשיית השקר של מכירת עבודות אקדמיות. דה-מרקר.

לבעיית חוסר היושרה באקדמיה השלכות לא רק על עולם ההשכלה אלא על עולם העבודה. כיוון שנמצא מתאם חיובי בין חוסר יושרה אקדמית לבין התנהגות לא אתית במקום העבודה,¹⁶⁴ אפשר לשער, שהתופעה תלך ותחמיר גם בשוק התעסוקה.¹⁶⁵

ואכן, מרצה בבית ספר לרפואה סיפרה לנו שהיא מוטרדת מאוד מהרמאויות השכיחות של הסטודנטים שלה. זה מזעזע במיוחד על רקע העובדה, שעבודתו של רופא מחייבת אמינות ויושר מוחלטים. לדבריה: "כאשר הם מרמים במהלך הלימודים, מדוע שלא ירמו גם במהלך עבודתם? והרי חיינו תלויים בכל אחד ואחת מהם!"

וכיצד מגיבים המרצים? רבים מהם מכירים את התופעה ומעדיפים לעבור עליה לסדר היום, "כי זה המצב. מה אני יכול לעשות?" "היום מקבלים סטודנטים ברמה נמוכה, שלא היינו אמורים לקבל ללימודים אצלנו". האידיאליסטים יותר (יש שיטענו תמימים) מנסים לגשר על פערי הידע שאיתם מגיעים הסטודנטים מהתיכון על ידי הסבת חלקים

מרצה למדעי החברה: "היום סטודנטים מסיימים תיכון בלי ידע בסיסי באנגלית. אז צמצמנו את הקריאה באנגלית. הבעיה היא שהם מגיעים גם בלי ידע בסיסי בעברית! הם לא יודעים לנסח משפט אחד תקני. אז איך הם יכתבו עבודה אקדמית? ואני עוד לא מדברת על הצורך גם לחשוב. ולבד, בלי עזרה! מתי הם נדרשו לכך? למה בעצם אנחנו מופתעים כל פעם מחדש כשנחשפות רמאויות? אנחנו דורשים מהם דברים שהם לא מסוגלים לבצע!!"

חלק מהמרצים טוענים שהם לא "בלשים". גם אם הם חושדים בהעתקה, לא תמיד יש להם יכולת, שלא לדבר על זמן ואנרגיה, להוכיח זאת.

מרצה מבקשת סיוע בפורום של מרצים: "מחפשת לברר האם מי מכם משתמש או מתמצא ומכיר תוכנה בשם: turnitin.com לחיפוש מאמרים זהים והעתקות של עבודות, או כל תוכנה אחרת? האם לאוניברסיטה יש תוכנה שכזו?"

חלק אחר מאשים את הפיכת הציונים בקורסים לחזות הלמידה האקדמית. כאשר הציונים הם המטרה של הלמידה ולא רכישת השכלה, אין להתפלא שהסטודנטים משיגים אותם "בכל מחיר".¹⁶⁶

מרצים רבים תולים את הבעיה בהגדלת מספר הסטודנטים בכיתות, דבר שמקשה עליהם להכיר לעומק את תלמידיהם ואת היכולות שלהם. זה גם גורם להם לדרוש עבודות שבלונות ולא יצירתיות (שקל יותר להעתיק), וגם מקשה עליהם להשקיע בבדיקת עבודות ומתן משובים מפורטים ומלמדים.

אחת המרואיינות שלנו, סטודנטית מצטיינת, ציינה שזו אחת הסיבות המרכזיות לשכיחות הגבוהה של רכישת העבודות. כאשר הסטודנטים חשים שהמרצים מרפרפים ולא מעמיקים בבדיקת העבודה, אין להם סיבה אמיתית לטרוח:

"קיים שיעור גבוה שקונים עבודות סמינר גם מהחברים שלהם (בעיקר מתלמידים מצטיינים). 200-300 ₪. הציגו לי מספר פעמים שאעשה לאחרים עבודה בשביל כסף. מכינים את הכל מאפס. זה הרבה יותר מקובל ממה שמניחים. וזה גם לא נחשב לבלתי מוסרי. רבים לא רואים בזה פגם. התחושה של הסטודנטים שבמילא לא קוראים את זה בעיון. כך שיש איזה חליפין משני הצדדים. אין משוב אמיתי מהמרצים."

קברניטי האוניברסיטאות והמכללות מודעים לתופעה אבל נוטים להכחיש את ממדיה ומתקשים להתמודד איתה.¹⁶⁷ מדי פעם מועלים סטודנטים לוועדת משמעת, ובמקרים רבים יוצאים עם עונשים קלים יחסית, אם בכלל (במקרים רבים קשה להוכיח את העבירות הללו).¹⁶⁸

מרצים ומתרגלים אינם ששים להגיש תביעה כנגד סטודנטים שנתפסו בקלקלתם, בשל התחושה שהמוסד (ובמקרים רבים גם הקולגות הרחמנים) לא יעניק להם גיבוי. הרתיעה נובעת גם בשל העובדה שההופעה בוועדות המשמעת אינה חוויה נעימה למרצה וכרוכה בכיורוקרטיה מייגעת ובמקרים רבים גם בהתבזות מול עורכי דין מיליטנטיים.¹⁶⁹ המרצים אומרים לעצמם: "מה אני צריך את זה" (לא אחת המרצים והמתרגלים שתפסו סטודנטים מעתיקים נהפכים לנאשמים במקום הסטודנטים).¹⁷⁰

קיים גורם נוסף לרתיעה של מרצים מלהעלות סטודנטים לוועדת המשמעת. התחושה שלהם היא שהם מעמידים לדין לא את הסטודנט/ית שהעתיק או שרימה, אלא את הסטודנט חסר המזל שנתפס בהעתקה (הענישה מתפרשת כך גם על ידי הסטודנטים). רבים יודעים היטב שעל כל אחד שנתפס יש עשרות שלא נתפסו, ולמעשה כמעט כל חבריו לספסל הלימודים של העבריין לא נענשו. התחושה היא שאין כאן עשיית צדק ולא טיפול בתופעה.

פרופ' אסא כשר, מומחה לאתיקה סיפר במאמר: "אני זוכר את היום שבו הגיעה למשרד שלי תלמידה כדי לשאול אותי אם אני רוצה לראות במו עיני אדם המכין עבודות עבור תלמידים. התלמידה הייתה מוכרת לי היטב,

גם כמשתתפת פעילה בשיעורים וגם כעוזרת מחקר אחראית ויעילה. הלכתי איתה אל החלון הגדול במסדרון המרכזי של הקומה שבה נמצא משרדי, ממנו נשקף מראה הקפיטריה של בניין גילמן. התלמידה הצביעה על אדם מסוים, וסיפרה לי שהוא מוכר לכולם בתור כתבן עבודות, המגיש לתלמידים שירות המאפשר להם להגיש עבודות שלא טרחו בעצמם על הכנתן. למרות היכרותי עם התופעה, נדהמתי מן ההעזה, מחוסר הבושה.

שאלתי את התלמידה אם היא מוכנה לעזור לתפוס את הכתבן הזה בקלקלתו. היא הייתה מוכנה להעמיד פנים שהיא מזמינה אצלו עבודה כדי להגיש אותה, אבל ביקשה חסינות, כדי שאף אחד באוניברסיטה לא יבוא אליה בטענה על כך שהזמינה עבודה במקום לטרוח על כתיבתה. לתומי חשבתי שלא יהיה קשה להשיג עבודה חסינות כזו, כמבוקש וכראוי, שכן כמה ימים קודם לכן שמעו רבים נאום של הרקטור שבו נכלל גינוי חריף של התופעה. הלכתי אפוא אל הרקטור לבקש חסינות עבור התלמידה. הצגתי את העובדות, את הרעיון, את הצורך בחסינות, את התרומה הצפויה למאבק בתופעה הקלוקלת. התגובה ששמעתי מן הרקטור הפתיעה אותי: "אני לא רוצה לדעת על זה שום דבר". לא חסינות, אף לא עידוד, סירוב מוחלט, התחמקות מוחלטת.¹⁷¹

"גמרתי ללמוד ועכשיו מה?" - משבר רבע החיים

צעירים בישראל
דוברות אוניברסיטת חיפה

המונח "משבר רבע החיים" (Quarter Life Crisis), שמתאר תופעה חדשה רחבה, נטבע על ידי שתי צעירות אמריקאיות בשם אבי וילנר ואלכסנדרה רובינס.¹⁷² הן פירסמו ב-2001 ספר בשם הזה, שעורר עניין רב, והוליד ספרי הדרכה וייעוץ בנושא.¹⁷³

מדובר בתופעה פסיכולוגית שמתרחשת בדרך כלל אחרי סיום הלימודים הגבוהים. מאפייניה הם תחושה של מבוי סתום וחנק, לחץ להשיג עבודה, להינשא ולהוליד ילדים, אכזבה, חרטה, בלבול ותסכול, חוסר שביעות רצון מהחיים, כדירות, דיכאון, רגשי אשמה, התלבטות וחרדה לגבי העתיד. צעירים רבים מדווחים גם על תחושה של מעין הזדקנות מוקדמת ובלתי צפויה ועייפות.¹⁷⁴ הם ידעו שיהיה קשה לאחר

סיום הלימודים, אך לא ידעו עד כמה, והם מוטרדים מכך שאינם מסוגלים להשיב לעצמם על השאלה "מה אני רוצה מהחיים שלי".

אחרי שסיימו את המסלול המקובל לבני גילם, ה-Y ניקים מבינים שהם צריכים להתחיל לקבל החלטות לבד, והם לא רגילים לכך. הם אובדי עצות ומתקשים "לצאת לעולם" ולקחת אחריות על חייהם הבוגרים.

בלוגרית ישראלית בשם נטע זר תמצתה את הסימפטומים של התופעה: "תחושה שאתם לא מצליחים למצוא עבודה או עיסוק שנותנים ביטוי לכישורים האינטלקטואליים והיצירתיים שלכם; משבר זהות; חוסר ודאות בנוגע לעתיד הקרוב; רגשי נחיתות ותחושה שמה שאתם לא עושים - 'זה לא מספיק טוב'; שעמום מאינטראקציות חברתיות ו-שימו לב - רצון עז להביא ילדים לעולם. באופן כללי, הסימפטום המרכזי של 'משבר רבע החיים הוא התחושה שמישהו, איכשהו, יותר מצליח ממך'.¹⁷⁵"

משבר רבע החיים בעולם

בשנת 2008 הופקה בארה"ב סדרת טלוויזיה אינטרנטית שעוסקת במשברים בחיים של חבורת אמנים צעירים, בני עשרים ומשהו. היא נקראה "רבע החיים" (Quarterlife). את הסדרה הפיקו מרשל הרשקוביץ ואד זוויק, היוצרים של הסדרות "שלושים ומשהו" ו"אלו הם חיי".
בשנת 2014 עלתה סדרת המשך בשם "משבר רבע החיים" (Quarter Life Crisis). הסדרה עסקה בארבעה צעירים, שמחפשים "בעולם האמיתי" סוג של קהילה בדומה לזו שהייתה להם בקולג'. יוצריה הם בוגרי מולנברג (Muhlenberg College) - קולג' פרטי בפנסילבניה. הפרומו לסדרה נוסח כך: "סיימת קולג'. כל חיך לפניך. אז מדוע אתה מרגיש ככה בלגן?"
בשנת 2011 הוצג בכנס השנתי של האגודה הפסיכולוגית הבריטית (בגלזגו) סקר שנערך באוניברסיטת גרינוויץ' בלונדון בקרב 1100 צעירים. רוב הנשאלים (86%) דיווחו, שהם חשים לחץ להשיג עבודה, רווחה כלכלית וזוגיות לפני גיל 30. 32% ציינו גם לחץ להינשא ולהוליד ילדים. 40% סבלו מחרדות כלכליות עמוקות יותר, ו-21% קיוו לשינוי גדול בקריירה שלהם. בתוך: Hill, 5.5.2011.
בשנת 2012 יזם אתר החדשות "האפינגטון פוסט" פרויקט "משבר רבע החיים", שבו הוזמנו הגולשים הצעירים לשתף את הקוראים בחוויותיהם. רבים התוודו שהם ידעו שהתקופה שלאחר סיום הלימודים תהיה קשה, אבל להעריכו עד כמה. הם דיווחו על חוסר שביעות רצון קבוע מהחיים שלהם ועל בלבול ותסכול. הם בעיקר היו מוטרים מכך שהם אינם מסוגלים לענות על השאלה "מה אני רוצה מהחיים שלי". McGuinness, 7.3.2012.

References:

- Hill, Amelia. 5.5.2011. The Quarterlife Crisis: Young, Insecure and Depressed. The Guardian.
 McGuinness, William. 7.3.2012. The Quarter Life Crisis Project. Huffington Post College.

המסלול המקובל לצעירים בישראל ארוך יותר בהשוואה לארה"ב ואירופה: צבא - עבודה למימון הטיול - הטיול הגדול - לימודים. לכן, הם מגיעים לשלב חיפוש העבודה בתום הלימודים מבוגרים יותר. גם הלחץ להתחתן ולהוליד ילדים בישראל גדול יותר.

ד"ר ישראל קריגר, מנהל מרפאת הדיכאון במרכז לבריאות הנפש שלוותה: "אנחנו יודעים שיש עלייה מתמדת בשיעורי הדיכאון באוכלוסייה הכללית. בעשר השנים האחרונות אנחנו עדים לירידה בגיל שבו אנשים מתחילים לסבול מדיכאון - בעבר זה היה בשנות ה-40 וה-50 לחייהם, והיום זה בגילאי 20-30". ¹⁷⁶
חיים קפלן - פסיכולוג קליני שעומד בראש המדור הקליני של מרכז ברמן לייעוץ פסיכולוגי באוניברסיטת חיפה (מטפל ב-270 סטודנטים בשבוע): "בזמן האחרון אחוז הפונים מבין הסטודנטים גדל והמצוקה שלהם בהחלט גדלה. אנחנו רואים אנשים שמסיימים את התואר עם חשש גדול לצאת החוצה ונשארים לעשות עוד תואר ועוד תואר". ¹⁷⁷
צעיר בן 28: "גם אני וגם החברים שלנו הגענו לנקודת הכרעה. עד עכשיו פשוט סימנו V על כל המחויבויות: בגרויות, צבא, לימודים. עכשיו אנחנו בחופש אינסופי וצריכים לקבל החלטות. זה בכלל לא פשוט".

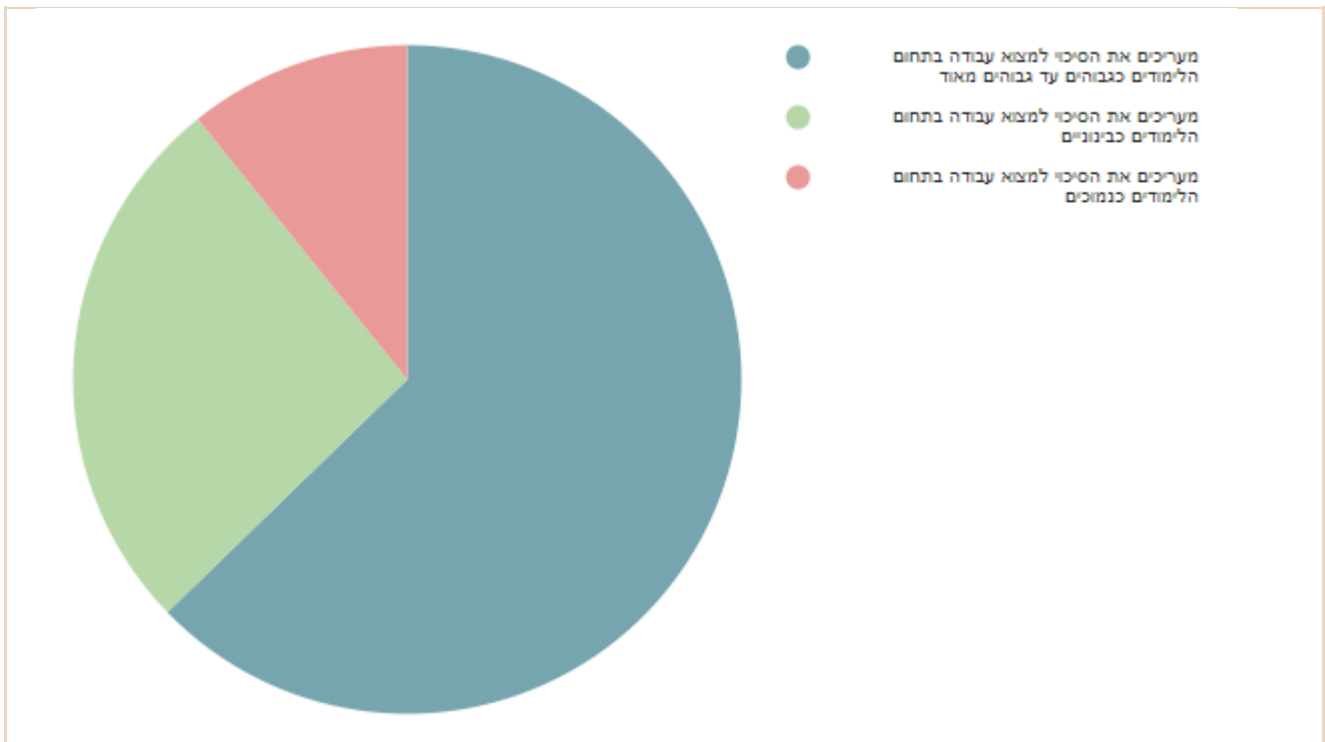
יש כאן למעשה אכזבה כפולה. ראשית, מסתבר להם שאיש לא פורש עבורם את השטיח האדום. במקרים רבים התואר האקדמי לא רק שאינו מקנה יתרון בשוק העבודה, אלא שלמרבה ההפתעה עלול להיות לו אפילו חיסרון, כאשר אנשים מעדיפים בעלי ניסיון על פני בעלי תואר.

האכזבה השנייה היא מרמת השכר. במשך שנים רבות התקיים מתאם חיובי בין רמת ההשכלה לבין רמת השכר. אולם משהו במתאם הזה השתבש בשנים האחרונות - תוספת השכר שמביאה ההשכלה (הדלתא) אינה כה גבוהה, בעיקר

בשנים הראשונות שלאחר סיום התואר.¹⁷⁸ ואם זה לא מדכא מספיק, ככל שאתה מתקדם בתארים האקדמיים, ההשפעה של התואר על תוספת השכר פוחתת.

אילן הייטנר, חוכמת הבייגלה (עמ' 77): "הרי לפני 20 שנה מישהו האמין שיישבו עשרות אלפי נערים ונערות בני 21 במשך שלושה חודשים יומם ולילה בקורס כדי ללמוד מילים שלעולם לא שמעו ולא ישמעו בחייהם, כדי שאם יזכרו את המילים הללו בעל פה יצליחו לפתור 100 שאלות אידיוטיות במתמטיקה ב-10 דקות יותר טוב מחבריהם, הם יזכו לשלם חמישים אלף שקל בשלוש שנים שבסיומם יפקסו נייר מלא שקרים בעקבותיו אולי יזכו בראיון שאולי יקנה להם את הזכות לשבת 8 שעות לצד פסיכולוג משועמם שיבחן כמה טוב הם יודעים לשקר ואיך הם מרכיבים לגו בקבוצה, כדי שיזכו להגיע לראיון עבודה השני, כדי להגיד שהחיסרון שלהם הוא עודף מוטיבציה, וכל זאת כדי להיות סוכן מכירות מסריח בבזק בינלאומי! מה קורה כאן?"

מהו לדעתך הסיכוי למצוא עבודה בתחום הלימודים?

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.
 הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

תעסוקה בסיום התואר

יותר מ-40% מבוגרי התואר הראשון בישראל לא מצאו עבודה בתחום הלימודים שלהם. ההליך של רוב אלה שמצאו עבודה היה מתסכל וארך לעיתים אפילו שנתיים.
72% מבוגרי מדעי החברה לא מצאו עבודה או לא עובדים בתחום שלמדו באוניברסיטה
56% מבוגרי מדעי הרוח לא מצאו עבודה או לא עובדים בתחום שלמדו באוניברסיטה
54% מבוגרי רפואה ופארמה לא מצאו עבודה או לא עובדים בתחום שלמדו באוניברסיטה
47% מבוגרי משפטים לא מצאו עבודה או לא עובדים בתחום שלמדו באוניברסיטה
25% מבוגרי עבודה סוציאלית מצאו עבודה בתחום בתוך פחות משנה מסיום לימודיהם

מקור: ליפשיץ-קליגר, איריס. 26.10.2014. חור בהשכלה. ידיעות אחרונות.
נתונים: מתוך סקר מקיף של Alljobs שנערך בקרב 500 בוגרי תואר ראשון, בשלוש השנים שלאחר התואר.

האם אתה עוסק בתחום שלמדת בתואר?

אחוז	שכיחות	
51.6%	98	כן
31.6%	60	לא
16.8%	32	עוסק בתחום קרוב
100%	190	סך הכל

מקור: הסקר בוצע עבור מחקר דור ה-Y על ידי מכון המחקר פאנלס ב: 4-למרץ 2013, באמצעות פאנל המשיבים האינטרנטי Panel4all (טעות הדגימה המרבית: $\pm 5.7\%$). תוצאות הסקר הוצגו בכנס Me&Y - האתגרים וההתמודדות במפגש עם דור ה-Y, במכללה האקדמית תל אביב-יפו, ב-11 למרץ 2013.
הערות: 190 צעירים יהודים חילונים/ מסורתיים (על פי הגדרה עצמית), גיל 21-32, מחצית נשים ומחצית גברים. כשני שלישי סיימו בשנה האחרונה לימודים, כשליש לומדים כרגע לתואר השני. מקום מגורים: כ-60% בתל אביב והמרכז, כ-20% בחיפה והצפון וכ-20% בירושלים, יו"ש והדרום.

רכישת מקצוע ללא תואר אקדמי*

אחוז	שכיחות	
42.6%	129	ללמוד תואר אקדמי בכל מקרה
34.0%	103	ללמוד באופן מקצועי ולהשיג תעסוקה וודאית
14.9%	45	אהיה מוכן לשקול לימוד מקצועי, רק כאשר האלטרנטיבה תהפוך לפופולארית
8.6%	26	קשה לי עדיין להחליט
100%	303	סך הכל

מקור: הסקר בוצע עבור מחקר דור ה-Y על ידי מכון המחקר פאנלס ב: 4-למרץ 2013, באמצעות פאנל המשיבים האינטרנטי Panel4all (טעות הדגימה המרבית: $\pm 5.7\%$). תוצאות הסקר הוצגו בכנס Me&Y - האתגרים וההתמודדות במפגש עם דור ה-Y, במכללה האקדמית תל אביב-יפו, ב-11 למרץ 2013.

הערות: 303 סטודנטים יהודים חילונים/ מסורתיים (על פי הגדרה עצמית), גיל 21-32, מחצית נשים ומחצית גברים. מצב לימודים: לומדים בשנה השנייה או השלישית ללימודי התואר הראשון: כ-40%; סיימו בשנה האחרונה לימודים: כ-40%; לומדים כרגע לתואר השני: כ-20%. מוסד לימודים: אוניברסיטה: כ-65%; מכללה: כ-35% (כ-20% במכללה ציבורית וכ-15% במכללה פרטית). מקום מגורים: כ-60% בתל אביב והמרכז, כ-20% בחיפה והצפון וכ-20% בירושלים, יו"ש והדרום. * בסקר השאלה נוסחה כך: "אם היה ניתן ללמוד את התחום שמעניין אותך באופן מקצועי ללא תואר אקדמי, אבל הייתה מובטחת לך תעסוקה וודאית בתחום, מה היית מעדיף/ה?"

מהן אפוא הסיבות למשבר הזה? להלן כמה אפשרויות:

החשש לצאת לעצמאות

משבר רבע החיים הוא למעשה משבר התבגרות נמשך. רבים מהצעירים היום הם ילדים בנפשם, שמתקשים להסתגל ל"חיים של גדולים" וחסרים את הכלים להתמודד איתם. כיוון שהם הורגלו כל חייהם ללכת עם הזרם ולקבל "הוראות הפעלה", העצמאות מרתיעה אותם. "בא להם למות" מהידיעה שקרב היום שבו יאלצו להכריע הכרעות גורליות ("מה אני רוצה לעשות כשאהיה גדול") ובעיקר לא יוכלו להמשיך ב"חיי החופש" ולהספיק עוד המון דברים. הם מבוועתים מהרעיון שעל צווארם ייפול בקרוב עול הנישואים, הילדים, הפרנסה והמשכנתא.¹⁷⁹

מראיין: תאר לי את מסלול החיים שלך
 מרואיין (בן 24): אני לא מתכנן אני מתנהל.
 מראיין: למה אתה מתכוון?
 מרואיין: עושים את המסלול שכולם עושים. כולם באותו גל. אנחנו הולכים לפי אותו גל.
 מראיין: תן דוגמא
 מרואיין: הגל העולה והגל היורד בדרום אמריקה. בדיוק אותו מסלול של טיול אחרי צבא.
 מראיין: אז אתם די עדרים
 מרואיין: אנחנו עדרים חד משמעית. החברים שלי עושים צבא טיול גדול ואחר כך אוניברסיטה. וכשהמסלול המוכתב הזה מסתיים הם מאבדים את עצמם. לא יודעים מה לעשות עם עצמם.

סטודנטית בת 25 בסוף התואר הראשון: "מכינים אותנו לצבא, לאוניברסיטה, אפילו לכיתה א'. רק לחיים לא מכינים אותנו. אלוהים שישמור מה יקרה כשהתואר השני ייגמר."

בלוגרית צעירה: "אף אחד לא באמת מכין אותך למשבר רבע החיים, מסבירים לך את המסלול אבל לא את הלכטים שמגיעים עם האופציות הרבות. גם שכחו לדבר על זוגיות, קבלה של המראה החיצוני שלך, העובדה שפגשת כל כך הרבה אנשים ועכשיו את צריכה להחליט 'מי האנשים שלך'".¹⁸⁰

צעיר בן 26: "סיימתי את הלימודים לתואר. עכשיו מתחילים החיים האמיתיים. אי אפשר לבלות ולהבריז מהעבודה כמו שהברזתי מהשיעורים. נגמרו החיים הטובים. איזה באסה."

סטודנטית בת 28: "אם התרגלת שלועסים עבורך, קשה לנהל את הרברים באופן עצמאי. לא אימנו אותנו ללמוד לבד וגם לא לקבל החלטות לבד. אין לנו משמעת עצמית. זה מפיח להתחיל את החיים של הגדולים."

תדמית מנופחת

התדמית העצמית של הצעירים, שטופחה על ידי ההורים והמורים, יוצרת במקרים רבים גם מערכת ציפיות לא ריאלית מהחיים. כאשר המציאות טופחת על הפנים מגיעים האכזבה, היאוש והדיכאון. גם כאשר ה-Yניקים מבינים שכדאי להנמיך ציפיות, הם לא תמיד מוכנים לשלם את המחיר.

צעיר כותב במאקו: "אתה כבר מתחיל לפקפק בחלומות שלך ומתחיל לשאול את עצמך: מי אני בכלל. כי גם אם בסביבתך בטוחים שאתה נורא מוכשר ו'אתה? אתה עוד תגיע רחוק' - זה לא ממש קורה, ובטח שלא בקצב שחשבת שזה יקרה. [...] כל מי שנמצא אי שם בשנות העשרים שלו צריך להחליט האם להפסיק לדרוף אחרי החלומות הגדולים כי 'התבגרנו'. כי מכניסים לנו לראש, או שאנחנו מכניסים לעצמנו, שכולנו בני אדם ממוצעים. כי תמיד יש משהו לעשות, והתוצאה היא שאנחנו אומרים לעצמנו שנשלים את החלומות אחר כך".¹⁸¹

בלוגרית צעירה: "שיחות המסדרון עם שותפיי גרמו לי להבין שאני חלק מדור שיש לו ציפיות מטורפות מעצמו ושום דבר כבר לא מספק אותו. האמביציות הפכה לאובססיה, וככזו היא משתקת. ובמקרה הזה צרת רבים היא לא חצי נחמה. מרוב רצון להצליח אנחנו מייצרים עוד ועוד, מקווים שהכמות תפצה על האיכות. עוד פוסט ועוד תסריט למגירה ועוד יצירה שהקדימה את זמנה. ובסוף היום, כש'המוזה' נעלמת ואנחנו עומדים מול "היצירה" רובנו מרגישים ריקנות גמורה. זהו? זה המקסימום שאני יכול/ה להוציא מעצמי? זה מה שישנה את התרבות הישראלית / הדרך שבה חושבים על תרבות / העולם כולו?"¹⁸²

ליאור דיין: "עוד פחות מחצי שנה אהיה בן 30. נדמה לי שפעם, כשהייתי קטן יותר, האמנתי שבגיל הזה אהיה במצב יותר טוב. לאחרונה קראתי כל מיני מאמרים בנושא 'משבר רבע החיים' וגיליתי שרבים אחרים גם חשים כמוני. הרגשתי טוב יותר כשנודע לי שלא רק אני חש כך, אבל זה לא שחרר אותי מהדכדוך הקיומי. ממה שקראתי והבנתי, המומחים לנושא אומרים שהפתרון הוא להנמיך ציפיות. אני לא יודע למה, אבל נראה לי שלהנמיך ציפיות זה לא פתרון.

כלומר, הנמכת ציפיות מהחיים זה משהו שאתה עושה כשאתה נכנס למאסר עולם בכלא, לא כשאתה אמור לחיות את שנות חיך הטובות ביותר. אולי אגיד זאת בצורה אחרת: אני ואשתי מתכננים להביא ילד לעולם בקרוב ולא הייתי רוצה לגדל אותו אל תוך עולם שהדרישה שלו היא להנמיך ציפיות. לא הייתי רוצה להיות אבא שמלמד את הבן שלו להנמיך ציפיות. אני חושב שזה פשוט לא נכון. האם אני טועה? האם יש פתרון טוב יותר?"¹⁸³

הזמן עובר והם עדיין ללא בן/ת זוג

אין ספק שהבלבול סביב הזוגיות, שמאפיין את הצעירים היום, תורם למשבר רבע החיים. ככל שנוקפות השנים הם חוששים שהחלום למצוא את "האחד/ת והיחיד/ה" ואולי בן/בת זוג בכלל הולך ומתרחק. זה מלחיץ בעיקר את הנשים שאצלן השעון הביולוגי מתקתק והמשפחה לוחצת יותר.¹⁸⁴ לפתע עולה התהיה: אולי אני לא משיגה בן זוג ראוי כי משהו בחיים שלי נתקע.¹⁸⁵

כתבה ב-Ynet: "אף אחד לא מלחיץ אותי אבל אני לחוצה בעצמי... יש לי בן זוג אבל כשמסכיב כולם מתגרשים ואני רואה חברות שאכן 'וויתרו על עצמן' זה רק מקשה על ההחלטות. פתאום נראה שאיך שהיה עד היום ואיך שמקובל לא תופס להיום... צריך לקפוץ למים ולקוות שהם לא יתעכרו..."¹⁸⁶

בלוגרית צעירה: "זה רק מקשה יותר את הבחירה. כי את אוהבת הרבה דברים ואת גם טובה ברוכב אבל את לא סגורה על אף אחד מהם. לא סגורה שהוא האחד. האחד והיחיד שתסגרי איתו מעגל. אולי לא? למדתי בבית-חומי תואר ראשון בממשל, התמחיתי במנע"ס ובתקשורת, נסעתי למשלחות בחו"ל, סמסטר קצרצר בניו יורק, התנדבתי ויזמתי, עשיתי רישיון תיווך נדל"ן (שיהיה, למה לא?), תואר שני בבר אילן במשפטים אבל אני לא באמת עו"ד כי יש עוד חלק לא מבוטל להשלמה המלאה. עבדתי בניהול אירועים, בתחום התקשורת, השיווק וכמתבקש גם במכירות. אז בעצם מה אני מחפשת עכשיו? אולי אם הייתי יודעת טוב יותר מה אני מחפשת היה לי קל יותר למצוא."¹⁸⁷

"עמדנו בחוזה"

בעיני ה-Y ניקים מרגע שהם הסכימו ללמוד והתאמצו לסיים את התואר, הם "עמדו בחוזה" החברתי. כעת הם מצפים שהחברה תתגמל אותם בהתאם (עבודה מתאימה ושכר מתאים). יכול להיות שיש פה גם הד לתפיסה הצרכנית שהוטבעה בהם, כלומר: אם שילמתי על מוצר (תואר), אני זכאי לקבל את מה שכתוב על העטיפה.

הלימה בין תחום הלימודים לבין תעסוקה

שיעור המועסקים לאחר סיום התואר	גבוה יותר (91%) בין בוגרי מכללות אקדמיות בהשוואה לבוגרי אוניברסיטאות (86%)
כמצצית מהמועסקים	דיווחו על הלימה גבוהה בין תחום הלימודים של התואר האחרון לבין עבודה
שיעור הלימה הגבוה ביותר (76%)	במקצוע הרפואה ובמקצועות עזר רפואיים
שיעור הלימה הנמוך ביותר (35%)	במקצועות מדעי הרוח והחברה

מקור: מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014. ירושלים: הוועדה לתכנון ותקצוב, המועצה להשכלה גבוהה.

יתר על כן, כיוון שאין להם אוריינטציה עתידית, תכנון ארוך טווח ונשימה הארוכה, הם נוטים להתאכזב מהר מדי - כלומר אם הציפיות לא מתממשות באופן מידי. הם אינם מפנימים שהחיים הם מאבק סיזיפי בלתי פוסק ולא תוכנית בהזמנה.

סדרה שפורסמה על "הדור האבוד" ב-Ynet (החל מספטמבר 2013) עוסקת בסוגיה שהתחדדה מאוד בשנה-שנתיים האחרונות - האכזבה שנגרמת כיום לבוגרי האקדמיה בעקבות סיום התואר. הצעירים חשים, שהם התאמצו לעשות כל מה שנדרש מהם במסלול ארוך ומפרך, אבל המציאות שאותה הם פוגשים לא תואמת את ציפיותיהם. המוטיב שחוזר על עצמו הוא "הבטחתם ולא קיימתם".

למשל, דוקטורנטית שעומדת לסיים דוקטור בנוירוביולוגיה, ומתלוננת שלא צפויה לה עבודה בתחום ובכל מקרה השכר נמוך, לא מעלה במאמרה את האפשרות שאפשר ואפילו רצוי לעשות שינוי כיוון לתחום מבוקש יותר בתוך השדה בו התמחתה.¹⁸⁸ יתרה מכך, יש משהו בדבריה שחושף עוד סממן דורי והוא המבט הצר וחוסר ההתעניינות שלהם בדברים שמעבר ל"אני הפרטי". הרי אם אותה דוקטורנטית הייתה באמת קוראת ומתעניינת, היא הייתה יודעת שהאוניברסיטאות נמצאות מזה זמן רב במשבר תקציבי ומדעי ושהן מתקשות לא רק לגייס סגל חדש אלא אפילו שחקני רכש ומדענים מוכשרים מחו"ל. יתרה מזאת, בשוק קיימים לא מעט בעלי דוקטור בתחומי הביולוגיה, ורבים מהם כבר נאלצו לעשות הסבה, למשל להוראה או לתכנות. לכן לא היה מקום להפתעה ולאכזבה הנלווית לה.

ואכן, בכמה מהמאמרים שהופיעו בסדרת "הדור האבוד" הן הכותבים והן המגיבים לועגים לכיינות של המלינים.

מערכת ההשכלה הגבוהה מנצלת את התמימות של הצעירים ומשפחותיהם כדי לנהל את מלחמת ההישרדות שלה. השכלה גבוהה היא ערך חשוב ואפילו מקודש בחברה נאורה, אבל המוסדות מנצלים את תמימותם של הצעירים ונוטעים בהם ציפיות מופרכות. יתרה מזאת, ראשי האקדמיה בגיבוי הממשלה מנעו באופן ישיר ועקיף יצירת חלופות ריאליות להשכלה האקדמית, כמו למשל הקמת בתי-ספר מקצועיים על-תיכוניים ברמה גבוהה, מתוך מגמה לשמור על המונופול. כתוצאה מכך רבים מסיימים תואר מבלי שיש להם מקצוע ביד ולמעשה חוזרים לנקודת המוצא.

בוגר תואר ראשון בן 27: "רק בסוף התואר הראשון אתה מגלה כמה שאתה כלומניק. מה אני אבוא לתואר ראשון ואני אתרגש? לכולם כבר יש כמו לי, זה כבר לא מרגש. אתה מגלה שלכולם יש את זה אז זה מאבד ערך."

צעירה שעובדת עם נוער בסיכון במסגרות שונות, עברה משבר אחרי סיום התואר הראשון: "חיפשתי עבודה במשך שמונה-תשעה חודשים, עד שהבנתי שאני לא מוצאת. ברגע אחד הכל התפוצץ לי בפנים. מאוד-מאוד כעסתי על עצמי שהלכתי ללמוד סוציולוגיה. אמרתי לעצמי, למה לא למדתי כלכלה? הייתי בת 27. אני באה ממעמד נמוך, וכשאמא שלי הייתה בגילי לא הייתה לה השכלה, אבל כבר היה לה בית. היום אפילו זה מאבק."¹⁸⁹

אשליית החיים המאושרים והקלים

סדרות צעירים, שנעשו מאד פופולאריות בשנים האחרונות, העבירו את המסר שהעולם הוא שמח וזוהר. החלום האמריקאי בהתגלמותו. וגם אם יש תקלות חלילה והעסק חורק, תמיד תגיע הישועה ממקום כזה או אחר. צריך רק לחכות בסבלנות. הדברים בסוף יסתדרו. הרשת החברתית שמלאה בסיפורים ותמונות של הצלחות, אושר ובילויים מעצימה את התחושה הזאת. כאשר מסתבר שמה שרואים על המסכים רחוק מהמציאות, מגיעה ההתרסקות.

בלוגר צעיר: "ההרגשה שמאפיינת את רוב המשוחררים הטריים וכן את בוגרי האוניברסיטאות והמכללות היא שהנה אני הולך להשתלט על העולם. למצוא עבודה עם מינימום שעות ועם משכורת בת של אמא של זונה. בערבים להשתולל, להחליף בחורה או בחור כל ערב ופשוט לחיות. אז ממש לא. זה לא החיים, זה מה שאנחנו חושבים שהם החיים מצפייה בפלורנטין, בוורלי הילס, הפוך, מסודרים ועוד אלפי סדרות שמתארים את חייהם המדהימים של בני 20 פלוס.

החיים הם הרבה יותר מורכבים מזה והם ממש לא דומים למשהו שהבטיחו לי. למצוא עבודה זה לא פשוט, להתמודד בפוליטיקה המשרדית בצורה יום יומית זה לא פשוט. לצאת זה גם כבר לא פשוט ושאני לא אתחיל אפילו לדבר על הדייטים (כי יש על זה פוסט שלם). בסופו של דבר אתה מוצא את עצמך כמו בשיר של חברים (רק שהם נהנים הרבה יותר וגרים בפאקינג מנהטן), 'לפעמים נראה כאילו אתה תקוע בהילוך שני, העבודה שלך בריחה, אתה מרושש וחיי האהבה שלך מתים'. כלומר, מה אני עושה עם עצמי? מה אנחנו עושים עם עצמנו? השאלה שאני שואל את עצמי עכשיו היא לאן מכאן? לאן אני ממשיך מכאן? האם אמשיך לרוץ במירוץ העכברים אחרי הגבינה? האם אמשיך לחיות חיים בורגניים משעממים ולא לחוות את החיים כפי שראיתי בסרטים, בשירים ובספרים? [...]

מה שבטוח שאני צריך שינוי, או מחשכתי או פיזי, שינוי כלשהו שיגרום לצאת מהאפרוריות של החיים ולהתקדם הלאה לקראת משבר אמצע החיים.¹⁹⁰

צעיר כותב במאקו: "עם הזמן אתה מבין את הפער שבין החלומות שלך למציאות, בין מה שחשבת פעם למה שלמדת להפנים מתקופת הדמיון הפורה של התיכון והשנים שקדמו לו. בכלל, אתה מבין כל מיני דברים. אתה מבין שאם אתה מוכשר - ישנם אין ספור מוכשרים אחרים. [...] אז מגיע גם הכישלון הראשון שלך, במשהו, לא משנה במה, ואתה מבין שאתה לא חסין מכישלונות."¹⁹¹

בלוגרית צעירה: "במילה אחת - הרבנה. [...] אני עובדת באותה עבודה מיום שחרורי בצה"ל, עדיין גרה אצל ההורים בעיר שכוחת אל, מתחילה ללמוד בגיל מאוחר ובכלל לא בטוחה שזאת הדרך הנכונה להצלחה, שקועה עמוק בחלומות אבל חסרת תקווה לחלוטין. אם ניפצתי כמה אשליות שאולי עלו בעקבות כל מיני תמונות ממסיבות או מטיולים - עימכם הסליחה. המציאות כך נדמה, היא לא בדיוק מה שקורה בפייסבוק."¹⁹²

מיתוס ההצלחה המהירה

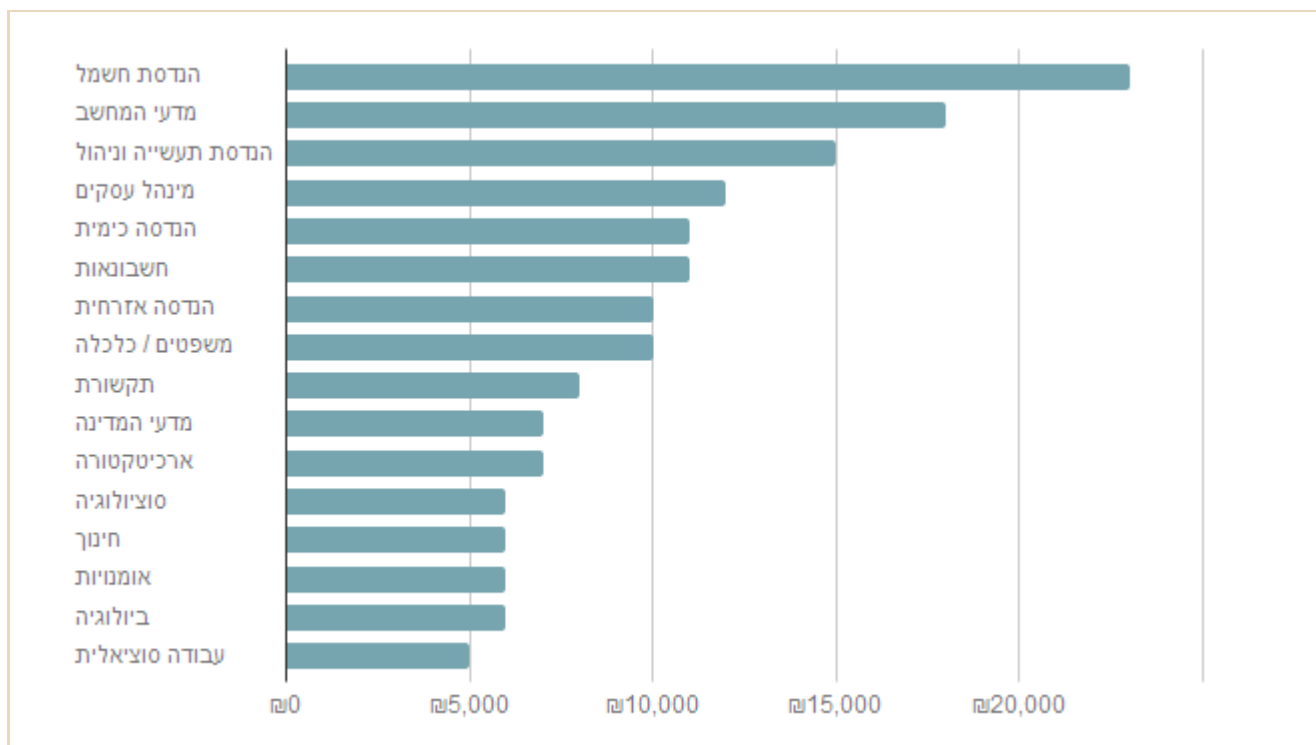
התקשורת סוגרת למצליחים הצעירים, ובזאת מאותתת לצעירים האחרים שעליהם למהר, כיוון שהם אוטוטו מאחרים את רכבת ההצלחה. מה עם הבשלות וניסיון החיים? הם מחוץ למיתוס.¹⁹³

צעירה כותבת ב-Ynet: "כשהייתי בת 20 רציתי להיות כבר בת 30. רציתי ששלל המשימות שעומדות בפני יוותרו בהצלחה, או לפחות יהיו מאחוריי: תואר, קריירה, בן זוג, ילד ראשון. במילים אחרות: מעט שנים, המון דברים להספיק. במילה אחת: לחץ."¹⁹⁴

המשבר הכלכלי

צעירים רבים מגלים מאוחר מדי שעצמאות כלכלית כרוכה בויתורים כואבים. צריך פחות לבלות ויותר לעבוד. זה מכניס אותם לשוק ודכדוך. למזלם הרע הם נכנסים לשוק העבודה בתקופה משברית. הם היו אמורים ליהנות מאפשרויות בלתי מוגבלות בעידן הגלובליזציה והאינטרנט, ומצאו את עצמם עמוק בתוך האטה כלכלית גלובלית, שאינה מאפשרת להם לצמוח בקצב שבו צמחו הוריהם. מקצועות שאיפשרו בעבר פרנסה סבירה וחיים רגועים, כמו חינוך, תקשורת, עבודה סוציאלית וכדומה, נשחקים ונכחדים בזה אחר זה. המציאות הזאת יוצרת תחושה מעיקה של התפוררות ומגדילה את הפאסימיות.

כמה מרוויחים בממוצע בוגרי תואר ראשון בישראל, 4 שנים מסיום הלימודים

מקור: ידיעות אחרונות, 26.8.2012. מדעי הכסף: כמה מרוויחים האקדמאים בישראל
נתונים: צוות בין-משרדי, בראשות הפרופ' יוג'ין קנדל, ראש המועצה הלאומית לכלכלה הגיש ב-2012 נתונים על גובה המשכורות החודשיות שמשלשלים לכיסיהם האקדמאים הצעירים בישראל.
הערה: הנתונים מתייחסים לתואר הנלמד ולא בהכרח לתחום העיסוק של הבוגר.

כמה מרוויחים בשנים הראשונות לאחר סיום התואר הראשון? (אלפי ₪ לחודש)

שכר התחלתי	תחום לימוד
11-15	רואה חשבון
7-11	עורך דין
5-8	כלכלן
7-8	רכז משאבי אנוש
7-8	עובד סוציאלי
15-19	מהנדס חשמל ואלקטרוניקה
6-8	תמיכה טכנית במחשבים
10-11	הנדסת מכונות
8-9	הנדסה כימית
6-9	כימאי או ביולוג
6-8	מנהל עסקים/ שיווק
6-7	תקשורת - יחסי ציבור

מקור: מנלה, מעין. 9.8.2014. כמה שווה התואר שלכם? כלכליסט. נתונים: יחידת המחקר של קבוצת נישה המתמחה בהשמה להייטק, ביומד ופיננסים.

בלוגרית צעירה: "מה שהרבה מבוגרים מאיתנו חושבים עלינו - שאנחנו עצלנים ומפונקים ובגלל זה לא מצליחים - זה זיון שכל אחד גדול. העולם השתנה. המצב הכלכלי מסריח, כמעט לא משנה באיזו נקודה גיאוגרפית נתפוס אותך. יש מקומות שיותר ויש מקומות שפחות. אבל בגדול רע. וזאת אחת הסיבות שבגללן מישהי כמוני, שעובדת כבר חמש פאקינג שנים בעבודה שנחשבת טובה על אחוזי משרה גבוהים, שגרה אצל ההורים בגילה המופלג כדי לחסוך, שכל רצונה הוא להיות חיים שלווים עם ביטחון כלכלי ולא להיות עשירה - לא מסוגלת להתקדם לשומקום. וזה כבר נושא לעוס ומאוס, ואפילו לי אין עצבים כבר לשמוע את עצמי מדברת על הנושא הזה. אבל בכל זאת. כמעט כל מי שנמצא בשכבת הגיל שלי סובל מזה ברמות, שלא לומר דיכאוני מהמצב, אז נראה לי רק לגיטימי לא להצליח להפסיק לדבר על זה. במילים אחרות, מה שאני מנסה להגיד פה... זה שהעולם של היום נמצא במצב די מעפן לאנשים בגילינו. אבל אני עדיין לא חושבת שמישהו מאיתנו מעדיף למות. אז אני מעדיפה לנסות להבין איך אפשר לעשות שיהיה לנו טוב, שנחיה באמת ולא רק נשרוד."¹⁹⁵

צעירה לידיעות אחרונות: "אני מרגישה שהרבה אנשים סביבי פסימיים מאוד. הם מסכימים על זה שהם מין חיים - מתים כאלה. אלה לא באמת חיים. את רק עובדת. בשביל מה? בשביל להתקיים? בסדר, קיימים, נו ו-? כולם חיים עם הדיכאון הזה בשקט. הם מרגישים שהם לא בסדר, למה הם לא למדו כלכלה."¹⁹⁶

בוגרת מדעי החברה, שעובדת בחברת מחקרי שוק: "ציפיתי שגם אעבוד במקצוע שלי וגם יהיה לי זמן לחברים וחוגים. לא חשבתי שאצטרך לעבוד כל כך הרבה שעות. אני חוזרת הרוגה. לא מספיקה כלום חוץ מעבודה. לא יודעת כמה זמן אוכל להחזיק מעמד ככה."

בוגרת אמנות בכית ברל לידיעות אחרונות: "אני מתמודדת עם ההבנה שכאדם בוגר אין לי סיכוי לעבוד במשהו שמעניין ומספק אותי, עם ההבנה שמעכשיו כל חיי הבוגרים יהיו מאבק. הקשיים האלה גם יוצרים מתח במערכות היחסים - כי כשאת לחוצה על כסף את מתחילה לריב על כל שטות, וכשעסוקים בעבודה אין זמן לשבת לדבר. את חוזרת הביתה מימי עבודה ולימודים מאוד ארוכים עם כל המתחים שלך, את כל הזמן בדיכאון ובלחץ. כל הדברים שאתה אמור לחשוב עליהם כשאתה צעיר - משפחה, ילדים ובית, אינם בני השגה. אין לי פנטזיות שיום אחד אני אקנה בית, זה לא במחשבות בכלל. אנחנו דור שנאלץ מראש להכיר בעובדה שהפנטזיות שלו מופרכות."¹⁹⁷

צעיר כותב ב-Ynet: "הדור שלי מצפה שתהיה לו את היכולת לגור בכל מקום, שיוכל לטוס לחו"ל פעם בשנה, לשבת בבתי קפה ולרכוש אייפונים ואייפדים. עד כאן הכול נכון, אבל פרט אחד קטן וקריטי חסר בשביל להבין את התמונה המלאה: הפנטזיות האלה לא ניתנו לנו בחסד - שילמנו עליהן מחיר כבד, כחלק מעסקה מפוקפקת שנכפתה עלינו. הפנטזיות של הדור שלי נולדו מתוך הבטחות הכלכלה החדשה שקבעה: אתם תותרו על הזכויות שלכם, על שירותי המדינה ועל סולידריות, ובתמורה תיהנו מהגביע הקרוש של הקפיטליזם: עושר ובחירה חופשית. [...] זה נשמע כמו עסקה טובה - מי מפחד מעבודה קשה, כשבסוף הדרך נוכל להיות בעולם בו אנו חופשיים להגשים כל חלום? הרי אם ההורים שלנו עבדו והצליחו, תארו לכם לאיזו הצלחה נוכל אנו להגיע, באותה עבודה קשה, כשהשוק 'חופשי' ומוגבל רק בשאפתנות האישית שלנו. [...] אם בכלכלה ה'מפגרת' לפני חצי מאה, מהגרים עניים יכלו להפוך לאמידים תוך דור, אנו חייבים לשאול מה הרוויחו בני דורי מהתמורות הכלכליות של שלושים השנים האחרונות. גם היום הכלכלה במשבר וגם היום אנו עובדים שעות ארוכות ללא רווחה וללא חופש בחירה. [...] שילמנו את המחיר של השוק החופשי, אבל אחרים קצרו את הרווחים. איש מהם הוא לא בן דורי, שמתעורר היום לתוך משבר אישי ומפתח חרדות ורגשות אשמה."¹⁹⁸

שתי צעירות לידיעות אחרונות: משבר רבע החיים מופיע אצל צעירים משכילים, שעשו הכל 'כמו שצריך'. הם מימשו את ציפיות ההורים והלכו 'ללמוד מקצוע': נכון, לא כלכלה, גם לא מדעי המחשב. המשבר משקף את מחיקתם של שורה שלמה של מקצועות שמעולם לא הבטיחו עושר, אבל אפשרו לאנשים לקיים משפחות ולחיות חיים סבירים, והפכו למקצועות בשכר נמוך מאוד - חינוך, תקשורת, עבודה סוציאלית, מחקר אקדמי ואפילו אדריכלות. שורה אחרת של מקצועות, כמו משפטים, רפואה ופסיכולוגיה קלינית, מצריכים תקופת הכשרה ארוכה מאוד בשכר נמוך כל כך, עד שרבים מהסטודנטים לא יכולים להרשות לעצמם לסיים את המסלול, או נקלעים למשבר במהלכו. מרואיינת אחרת הוסיפה: "אין יותר אפשרויות ביניים. אנחנו לא יכולים להחליט שאנחנו מעוניינים להתפרנס נחמד ולא להתעשר. זו אחת החירויות הכי בסיסיות שנשללו מאיתנו בעשור האחרון: האפשרות לבחור באיזו רמת חיים לחיות. עכשיו נשארה רק הבחירה בין להיות עני מרוד, לבין למכור את כל זמנך לעבודה ולהקדיש את חיך לעשיית כסף."¹⁹⁹

סטודנט שנה שלישית לחשבונאות וכלכלה באוניברסיטת תל אביב: "תואר בשפות, מדעי המדינה או היסטוריה - כל האפשרויות הללו קרצו לי. עם זאת, ידעתי שאם אבחר ללכת בדרך זו, אגזור על עצמי חיים ללא ביטחון תעסוקתי ושכר נמוך. מסיבה זו החלטתי בסוף ללכת לכיוון פרקטי יותר ונרשמתי ללימודי חשבונאות וכלכלה באוניברסיטת תל אביב. [...] אני לא אוהב את המשפט הכה נדוש 'לך ללמוד את מה שאתה אוהב'. אני חושב שהמשפט הזה גורם לאנשים להקל ראש בהחלטה החשובה ביותר שיקבלו במהלך חייהם בנוגע לפרנסה שלהם. לפני שרצים ללמוד תואר שייספק 'מזון לנשמה', אולי כדאי לדאוג לתואר שיבטיח מזון אמיתי ורצוי גם קורת גג ראויה."²⁰⁰

החרדה מפני ההתמסדות מביאה צניקים רבים להמשיך לתארים מתקדמים - כדי לקנות לעצם פסק זמן נוסף במעמד של "סטודנטים צעירים". אבל "דחיית הקץ" אינה מהווה פתרון ולעיתים רק מחריפה את הבעיה.

סטודנטית בשנה השלישית לתואר הראשון בתקשורת, אוניברסיטת תל אביב: "למה נרשמתי לתואר שני? קשה למצוא עבודה בתחום שלי (תקשורת). מקווה שאחרי התואר השני יהיה קל יותר."

המשך לימודים לאחר תואר ראשון

55%	בוגרי אוניברסיטאות שהמשיכו לתואר שני
32%	בוגרי מכללות שהמשיכו לתואר שני
עסקים ומדעי הניהול (34% בקרב בוגרי האוניברסיטאות ו-55% בקרב בוגרי המכללות האקדמיות)	תחום הלימודים המבוקש ביותר בקרב הבוגרים שהמשיכו ללמוד לתואר שני וסיימו

מקור: ות"ת - המועצה להשכלה גבוהה. אוקטובר 2013. הודעה לעיתונות - לקט נתונים לקראת פתיחת שנת הלימודים האקדמית תשע"ד - 2013/2014.

דומה כי "משבר רבע החיים" אינו רק משבר מעבר חיכוכי, בדומה למשבר "גיל המעבר". זהו משבר של התפכחות קשה שמשתקת דור שלם. אבל המשמעות שלה אינה רק דורית. היא מאותתת לחברה כולה שהמודל המסורתי של לימודים גבוהים חייב להשתנות ולהתאים עצמו לרוח הזמן.

ביבליוגרפיה

לרשימה הביבליוגרפית של המחקר כולו.

מילות מפתח

אוניברסיטה | מכללה | קריירה | לימודים-אקדמיים | על-תיכוני | סמכות | היררכיה | מרצה | סטודנט | תואר-ראשון | תואר-שני | פרופסיה | מקצוע | תואר-שלישי | מאסטר | דוקטורט | הרצאה

הערות שוליים

- מימדי הנשירה במהלך התואר הראשון נמצאים במגמת עלייה בד בבד עם התרחבות מערכות ההשכלה הגבוהה. קבוצות מגוונות יותר עומדות בתנאי הקבלה, אך רבים מהסטודנטים נושרים לפני סיום התואר האקדמי. שיעור הנשירה הממוצע במדינות החברות ב-OECD עמד ב-2008 על 31%. בארצות הברית השיעור הגבוה ביותר (מעל 50%). בישראל עומד שיעור הנשירה על 38%. יפן, קוריאה ודנמרק הן בעלות שיעור הנשירה הנמוך ביותר, וגם בשלושתן הוא מעל 10%. גופן, 19.6.2013.
- אתר 'שאל שאלה', 30.12.2013.
- ב-2003 עמדה פרופ' יאירה אמית, מהחוג ללימודי התרבות העברית ובית הספר לחינוך באוניברסיטת תל-אביב, בראש ועדה, שגיבשה תוכנית לימודים חדשה בתנ"ך. התוכנית הייתה אמורה לשלב גם רלוונטיות והעמקה. בפועל בחינת הבגרות לא השתנתה, והמשיכה להתבסס על שינון. 'רוב השאלות', אמרה אמית בראיון, 'הן ברמה של הבנת הנקרא, לא יותר מכך. השינוי בתוכנית הלימודים יצר קרקע לעיסוק בטקסטים מרתקים, לבירור תכנים ורעיונות, להתייחסות לתנ"ך כספרות אוניברסאלית שיכולה לגעת בכל אדם ובכל מקום, אבל אין כמעט בשאלות הבחינה ציפייה למחשבה כלשהי. כל הפרקים לקוחים למעשה מתוכנית הלימודים בחטיבת הביניים. כנראה שמפחדים לתת לתלמידים פרק שיהיה זר לגמרי. ההנחה המובלעת היא שהתלמידים יתקשו להתמודד עם טקסט חדש. המסר הוא שאין ציפיות גבוהות מדי'. בתוך: קשתי, 30.7.2007.
- שליזנגר, 15.7.2013.
- און, 27.2.2013.
- כך למשל, בבחינות המיצ"ב שקיים משרד החינוך ב-2007 הציון הממוצע שהשיגו תלמידי חטיבות הביניים באותה השנה עמד על 63. טרבליס-חדד, 19.8.2007.
- www.maskil.co.il

8. את המקום הראשון בעולם החזיקה בשנת 2011 קטלוגיה (קהילה אוטונומית בצפון מזרח ספרד אשר מעודדת תרגום של ספרים לשפה הקטלוגית, כחלק ממדיניות ההתבדלות מספרד). בשנת 2011 נרשמו 6,876 כותרים חדשים שיצאו לאור בישראל. מהם 6,302 ספרים, 240 כותרים שאינם ספרים כגון סרטים ותקליטורים, ו-334 כותרים חדשים של כתבי עת ועיתונים. באותה שנה התקבלו למעלה מ-20,000 גיליונות כתבי עת, עיתונים ועלונים. כן התקבלו בספריה באיזו ספרייה? 1,359 עבודות גמר לתואר שני, ו-1,074 עבודות גמר לתואר שלישי.
- החלק הארי של הספרים שיצאו לאור בישראל הוא כמובן בעברית: 5,451 כותרים. השפות הנפוצות הבאות הן אנגלית, ערבית ורוסית. הספרים שיוצאים לאור הם מגוונים: פרוזה, שירה, ספרים לילדים ונוער, ספרי לימוד, ספרות תורנית, ביוגרפיות, ספרי זיכרונות, ספרי זיכרון, מודעות, פנאי, בריאות, טיולים ובישול.
- כמחצית מהכותרים (53%) הוצאו לאור על ידי הוצאות מסחריות, כרבע (22%) בהוצאה עצמית של המחבר, 16% יצאו לאור על ידי גופים שונים, כמו: עמותות, אגודות, מכונים, מוזיאונים, מתנ"סים וכדומה, 5% על ידי זרועות השלטון ו-4% על ידי מוסדות חינוך. מכלל הכותרים שנרשמו ב-2011, 28% במגזר החרדי והדתי.
- ב-2011 היו 3,385 עיתונים, עלונים, מגזינים וכתבי עת ישראליים פעילים שרשומים בספרייה הלאומית. כמה עשרות מהם יוצאים במהדורה אינטרנטית בלבד. כרבע מהם במגזר הדתי והחרדי. אתר ספרים סופרים ומה שביניהם, 30.5.2012. הז'אנרים המועדפים על הישראלים הם ספרות יפה וספרי מתח, ואחריהם ז'אנר הספרות המקצועית. ספרים גם מהווים עדיין מתנה פופולארית מאוד בישראל. ועוד נתון פיקנטי: כל ישראלי חמישי נוהג לכתוב שירים או סיפורים או שניהם. בקרב הקבוצות בולטת קבוצת ההתיישבות הלא עירונית, שיותר מרבע מחבריה נוהגים לכתוב להנאתם. ראו: לינדר-גנץ, 13.6.2007.
9. שנת 2008 הייתה השנה הראשונה שבה ההוצאה הלאומית בישראל על ספרות ודברי דפוס הייתה נמוכה (ב-250 מיליון שקלים) מההוצאה על אינטרנט ומחשוב - נתון שמסמן את הכיוון הכללי.
10. מחקרים על התפתחות ההון האנושי מתארים תהליך היסטורי, שבו הפך העם היהודי לעם מצליח ומשפיע בין שאר העמים בזכות היותו 'עם הספר'. היהודים היו משכילים מקדמת דנא, כלומר ידעו קרוא וכתוב בשיעורים גבוהים, ובעיקר פיתחו תרבות דתית של פלפול, שבמרכזה ניתוח טקסטים מודפסים. יש הגורסים כי משבר הקריאה בישראל מסכן את עתיד העם היהודי, לא פחות משסיכנה אותו שואת יהודי אירופה. ארלוזורוב, 1.5.2008.
11. Darnton, 2010. חברת 'אמאזון' הודיעה כבר בשנת 2011 כי מכרה יותר ספרים דיגיטליים מאשר מודפסים.
12. זאת באמצעות אתרי אינטרנט המיועדים לכך (אתרי מימון המונים), כמו קיקסטארטר (kickstarter) האמריקני או הדסטארט (headstart), מימונה (mimoona) וג'אמפסטארטר (jumpstarter) הישראליים.
13. התפתחותה של רשת חנויות הספרים סטימצקי שינתה את פני ענף מכירת הספרים בישראל, משוק הטרוגני של חנויות עצמאיות קטנות לשוק ריכוזי, שעיקרו רשתות שיווק חזקות. מול רשת 'סטימצקי' קמו בהמשך רשתות מתחרות כמו 'ליריק', 'כתר', 'ברונפמן' 'מודן' ועוד, אך מרביתן התפרקו תוך שנים מעטות, או מוזגו לתוך סטימצקי. הרשת הפכה למזוהה ביותר עם מכירת ספרים בישראל, עד להופעת מתחרתה הגדולה 'צומת ספרים' ב-2002. בשנים האחרונות צברה 'סטימצקי' הפסדים כבדים, הן בשל סיבות כלכליות והן בשל המשבר המתמשך בענף הספרים בארץ ובעולם. על הרשת והשפעתה ראו: בן-שמחון, 2006.
14. בתוך: בן-שמחון, 12.2007.
15. קזין, 19.12.2007.
16. מחקרים הראו שאנשים קוראים פחות מ-30% אחוז מהטקסט של הכתבות באינטרנט. הסטטיסטיקה גם מלמדת שאנשים צופים רק ב-17% מהדפים ברשת ליותר מארבע שניות, ומבלים יותר מעשר דקות רק ב-4% מהדפים. פרנק, 17.7.2008.
17. פרנק, 17.7.2008.
18. Birkerts, 2006.
19. בשנת 2007 יצאה הפסיכולוגית מריאן וולף (Maryanne Wolf) להגנה על תרבות הקריאה והדפוס בספרה 'Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain'.
20. Keen, 2007.
21. במהלך הקריירה שלו, שימש קאר כעורך אחראי ועורך בפועל של כתב העת Harvard Business Review. קאר כתב במספר כתבי עת חשובים, בהם The Atlantic Monthly, The New York Times Magazine, Wired, The Financial Times, Die Ziet, The Futurist, The Guardian and The Industry Standard. הוא כיהן גם כחבר במערכת היועצים של אנציקלופדיית בריטניקה. הבלוג שלו Rough Type נחשב לאחד הבלוגים הפופולאריים בעולם בתחום טכנולוגיית המידע.
22. Carr, July 2008.
23. שגיאת הכתיב המכוונת במילה 'סטופיד' בכותרת המאמר, רמזה לכך שכבר איננו יודעים לאיית.
24. בדיונים על מאמרו של קאר נטלו חלק כמה מהוגי הדעות המובילים בתחום הטכנולוגיה, התקשורת והחינוך וכן חוקרי מוח ולמידה: ביל תומפסון, קווין קלי, סטיוון ג'ונסון, קליי שירקי, דני היליס, אנדרו קין ואחרים. הבלוג של אנציקלופדיית בריטניקה והמגזין המדעי המקוון של המו'ל ג'ון ברוקמן 'Edge' פתחו מוקדי דיון מיוחדים שהוקדשו

לנושא. גם בישראל התפתח דיון ער בעיתונות ובבלוגוספירה בנוגע למאמר של קאר. ראו למשל: גרימלנד, 2011.8.18;

הרטוגוזן, 2009.1.6; זיו, 2013.8.14.

25. Carr, 2011.

26. במאמר ובספר ההמשך מובאות דוגמאות מבלוגרים, שחו חוויות דומות עם הרגלי הקריאה שלהם, וכן של מומחי מדע שונים, שמצאו כי הרגלי הקריאה נעשו שטחיים ומרפרפים יותר.

27. המחקר, שנערך ב- 2008 על ידי המרכז לחקר ההזדקנות של אוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס (UCLA), בדק שתי קבוצות של אנשים בגילאי 55-76, שאחת מהן מנתה משתמשי אינטרנט מנוסים. פעילותם המוחית נסרקה על ידי MRI בעודם עוסקים בקריאת ספרים או בביצוע משימות חיפוש באינטרנט. נמצא כי הן פעילות קריאה והן פעילות חיפוש באינטרנט משתמשות באותם אזורים המוח האחראים על השפה, הקריאה, הוויזואליה והזיכרון. עם זאת, אלו שעסקו בחיפוש באינטרנט גירו אזורים נוספים במוח האחראים על חשיבה מורכבת וקבלת החלטות, וזאת פי שניים בהשוואה לגולשים לא מנוסים. Champeau, 14.10.2008.

28. בתוך: שירות הארץ, 2009.12.12.

29. פישלר, 2008.5.23.

30. זה נכון לגבי ארה"ב: 'מחקר שנערך בארה"ב מצא כי חמישית מהאמריקאים משתמשים בקוראי ספרים אלקטרוניים (נכון לשלהי 2011). 43% מהאמריקאים בגיל 16 ויותר אמרו כי הם קראו ספר, מגזין או עיתון בקורא אלקטרוני או באמצעי דיגיטלי אחר, כמו מחשב, טאבלט או מכשיר סוללרי. עוד עלה כי 88% ממי שהשתמש בקורא ספרים אלקטרוני קראו בשנה האחרונה גם ספר מודפס. באופן כללי המחקר הדגיש כי המשתמשים בקוראים אלקטרוניים נוהגים לקרוא יותר. לפי המחקר, המשתמשים בקוראים דיגיטליים קראו בממוצע 24 ספרים בשנה האחרונה, לעומת ממוצע של 15 ספרים בקרב מי שאינו קורא באמצעים דיגיטליים.' פישלר, 2012.4.5.

ישראל מפגרת אחרי ארה"ב בתחום הקריאה הדיגיטלית של ספרים בין השאר בשל הכניסה המאוחרת של טבלטים לשוק, הקושי עם פונטים בעברית והפופולאריות של שימוש בתכנים דיגיטליים ללא תשלום. בסקר מיוחד ליום העצמאות של 2014 של Ynet ורפי סמית, בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת, נמצא ש-72% מהישראלים קוראים ספרים, אך רק 5% קוראים אותם בפורמט אלקטרוני על גבי קורא ספרים או בטאבלט ובטלפון הנייד. 10% אמרו כי הם קוראים ספרים בשתי השיטות (דיגיטלית ומודפסת). בפילוח עד גיל 34 המספרים גבוהים במקצת: 6%-1 ו-13% בהתאמה. דרוקמן, 2014.5.5.

31. בסקר שנערך בהודו 2013, שבו השתתפו 17.5 אלף בני נוער, אמרו 75% כי הם מעדיפים לשלוח הודעת טקסט מאשר לנהל שיחת טלפון. ליותר מ-90% מבני הנוער יש ווטסאפ ופייסבוק. בתוך: פישלר, 2013.9.26.

32. Wallis, 19.3.2006. לינדה סטון כינתה את התופעה 'חלוקת קשב תמידית' (Continuous Partial Attention - Stone, Linda. continuous partial attention). כלומר, חלוקה המאפשרת לפעול במישורים רבים בו זמנית אך בצורה חלקית בלבד.

33. תוחלת תשומת הלב (Attention span) זה הזמן שבו האדם מרוכז במשימה מבלי שדעתו מוסחת. מוסכם על רוב אנשי החינוך והפסיכולוגים שהיכולת להתמקד במשימה היא חיונית להשגת מטרות. Carr, 24.5.2010.

34. Bauerlein, 2009. בספרה "העידן האמריקאי של חוסר הרצינות" מייחסת סוזן ג'ייקובי (Jacoby) את הטיפשות (ולמעשה הבורות) גם להורים, מערכת החינוך שדועכת והתקשורת שקובעת סטנדרטים של רדידות. ג'ייקובי טוענת שהדור הצעיר איבד את התשוקה לידע ואת הרצון להשכיל. Jacoby, 2009.

35. הספר היה רב-מכר, מכר חצי מיליון עותקים, וכיכב בראש רשימת רבי-המכר של הניו יורק טיימס' בקטגוריה של ספרי עיון במשך ארבעה חודשים. לימים גם תורגם לשפות רבות, ובכללן עברית (על ידי בת-שבע שפירא). בלום, 1989.

36. הלך הרוח שבו לידע, להשכלה ולחכמה, נעשה מאד שכיח בתוכניות טלוויזיה שמיועדות לצעירים. באחת הביקורת שנכתבו על סדרת הדוקו ריאליטי 'TLV' עושים את תל אביב, שעסקה בעלילותיהם של ארבעה צעירים שעוברים לגור בתל אביב בדירה משותפת במטרה להשתלב בעולם הבידור, כתב איתי סגל: 'TLV' מחנחנת לנו את הבורות. היא מציגה את סילבר, כמו שלושת הדמויות האחרות בסדרה, כדמות קלוקסית. כמי שלא מרגישה שום צורך להתנצל על טיפשותה או חוסר מודעותה. בכך היא מבססת את התפיסה הרווחת בישראל בת זמננו: כדי להתקדם בחיים לא צריך כלום חוץ משאפתנות מסוימת, גזרה נכונה ופנים יפות.' (מבקר הטלוויזיה איתי סגל, על מור סילבר מהסדרה 'TLV' עושים את תל אביב, 2011.9.20).

בביקורת אחרת, על ערוץ 24, נכתב: 'טלוויזיית האס-אם-אסים הפכה לשיקוף מוח של התודעה הכלל-ישראלית. עילגת, חסרת עידון, מרוצה מעצמה. האווירה מזכירה מנגל על אי תנועה: כולם רואים אותך מחטט בין השיניים, ולאף אחד לא אכפת. אולי זה לא מקרי שהמון הודעות קשורות באוכל. מבחר אקראי: לשושי השניצלים היו נהדרים. פנינה תפגיזי בקוסקוס. מי עשה את הבקלאווה? רוברט התותח וגליה. ישראל מה אתה רוצה לאכול (בלי סימן שאלה, כי סימני פיסוק זה ללוזרים). [...] אני לא יודעת למה טוענים שישראלים כבר לא מקשיבים זה לזה, לא מתעניינים במה שקורה סביבם ושהם הפסיקו לקרוא. מקשיבים, מתעניינים וקוראים ועוד איד, כל עוד זה 100 תווים בערך. הכותרת הרצה היא אולי המקום היעיל האחרון שנותר לתפוס בו את תשומת לבם של הצופים.' קופרבריים, 2009.7.24.

37. [36] לדין בנושא, על היבטיו השונים, ראו למשל: Benton, 1.8.2008; Bowman, 2008; Zimmer, 15.1.2009.
38. Stansbury, 15.10.2008; Kelly, 21.11.2008; Rosen, 2008.
39. שתי דוגמאות ידועות ופופולאריות במיוחד הן ספרה של מרים רות (איורים של אורה איל) 'מעשה בחמישה בלונים' (יצא לאור בשנת 1974) וספרו של אריק היל 'איפה פינוקי' (יצא לאור בתרגום עברי ב-1983).
40. ראו: לב-ארי, 18.8.2003.
41. בסקר שנערך בידי מכון גיאוקרטוגרפיה על מדגם של בני נוער דוברי עברית נמצאה ב-1996 (כאשר בני דור ה-Y היו עוד בני נוער) מגמה של ירידה בשיעור בני הנוער שקוראים עיתונים. ב-1996 כחמישית (18.5%) מהם הצהירו שהם אינם קוראים עיתון יומי לעומת 12.7% שנה קודם. בסופי שבוע נמנעו מקריאת עיתונים 12.7% מבני הנוער לעומת 6.75% בסקר הקודם. מערכת העין השביעית, 1.3.1996.
42. הסקר נערך בקרב מדגם מייצג של תלמידי י"ב היהודים, בפיקוחו של פרופ' קמיל פוקס מהמחלקה לסטטיסטיקה וחקר ביצועים באוניברסיטת תל אביב. בתוך: נשר, 21.8.2012.
43. הראשון מבין שבעת ספרי הסדרה הוא הספר 'הארי פוטר ואבן החכמים', שיצא לאור בשנת 1997.
44. פרופ' יורם עשת וד"ר ערן חיות השוו בין התמודדותם של תיכונים שגדלו לתוך הטכנולוגיה הדיגיטלית עם טקסטים דיגיטליים לבין זו של בני השלושים והארבעים שנכנסו לעולם הדיגיטלי בשלב מאוחר יותר בחייהם. המסקנה המעודדת שלהם הייתה שלניסיון יש השפעה מכרעת על הלמידה. אחרי חמש שנים ההבדלים בין התיכונים (הילדים הדיגיטליים) לבין המבוגרים ('המהגרים') כמעט נעלמו. אבל היה גם ממצא מטריד: 'המהגרים', שהפגינו חשיבה ביקורתית כלפי הטקסטים כבר בראשית המחקר, שמרו בעקביות על הגישה הזו לאורך השנים. הצעירים, לעומת זאת, לא רק שלא צמצמו את הפער, אלא שהתגלו אחרי חמש שנים כעוד פחות ביקורתיים. ההסבר ששני החוקרים נתנו לתופעה היה, שאנשים נוטים להאמין למה שהם מכירים, ומי שגדלו לתוך האינטרנט, מאמינים למה שהם קראו שם בקלות רבה יותר. צריך חשיבה ביקורתית ומתחכמת כדי להתמודד עם מידע בתנאים של היצף. כשאתה עושה חיפוש בגוגל, כמה באמת תרחיק מעבר לעשרים התוצאות הראשונות? אם לא גדלת כאדם ספקן, שלמד להבדיל בין עיקר לטפל, סביר שתקבל את הבחירה שגוגל עושה עבורך, ותתייחס לפריטים הראשונים כאל הפריטים החשובים יותר. הפאסיביות המחשבתית, שהצעירים מפגינים במצבים של עודף מידע, פוגעת בהיררכיית חשיבות המידע ובמהימנותו. חשוב לציין כי יש מקרים שבהם הדיגיטליות דווקא ממקדת את הקורא. הנה כי כן במחקר שערכו פרופ' שלו-מבורך ופנינה שטרן נבדקה הבנת הנקרא אצל בני נוער, שחלקם סבלו מהפרעת קשב. התברר שבני נוער תיפקדו טוב יותר כשהטקסט הוצג על מסך מחשב מאשר על גבי נייר. בתוך: שליטא, 20.6.2013.
45. הייטנר, 16.5.2013.
46. רביד, 2012.
47. אדיבי-שושן, 21.2.2012.
48. בתוך: ולמר, 6.1.2011.
49. בורוכובסקי-בר אבא וקדמי, 2010.
50. בתוך: אילני, 28.12.2007.
51. בתוך: אילני, 28.12.2007.
52. בתוך: אילני, 28.12.2007.
53. מצוטט בתוך: אילני, 28.12.2007.
54. מרגלית, 6.6.2014.
55. על פי החלטת המרכז הארצי לבחינות והערכה, הנבחנים יידרשו לכתוב חיבור באורך של 25-40 שורות על נושא נתון, בפרק זמן של 30 דקות. משקל החיבור, הפרק הראשון בבחינה, יהיה 25 אחוז מהציון בתחום החשיבה המילולית. במקביל הזמן המוקצב לפרקים האחרים יקוצר ל-20 דקות לכל פרק, וחלק מהנושאים יבוטל או יצומצם. בתוך: מניב, 3.7.2012.
56. מצוטט בתוך: מניב, 3.7.2012.
57. המוסדות להשכלה גבוהה התאימו את עצמם לרמת הקריאה של הסטודנטים החדשים, וגם בתוך הלימודים האקדמיים הם נדרשים לפחות ופחות קריאה. כך הם, למעשה, לא משלימים את החסרים שלהם מהילדות ומהתיכון. פרופסורים ותיקים ממדעי הרוח והחברה יודעים לספר, שכאשר הם למדו לתואר הראשון והשני, הם נדרשו לקרוא עשרות ספרים ומאות מאמרים. במקרים רבים הם נכחנו בכיתה על חומר הקריאה - פרוצדורה שהיום תראה לרוב הצעירים כהתאכזרות.
58. בעוד שתלמידי בתי הספר בישראל כותבים בממוצע ארבע עבודות בשנה, חבריהם בכריטיניה כותבים ארבעים.
59. עטרה אופק, עורכת, מתרגמת ומרצה בענייני לשון, ממליצה 'לבטל את לימודי הלשון בבתי הספר כפי שהם נוהגים היום, כדי להציל את מה שנותר מהעברית שלנו. כן, לשבור: מוכרחים לפרק את תוכנית הלימוד הקיימת, השנואה - שהמאסה את עצמה לגמרי על הצעירים, והיא אולי אחת הסיבות להתרחקותם מהלשון - כדי להצמיח משהו חדש ובריא'. ומה היא מציעה כתחליף? 'מכיתה א': מורים בעלי דיקציה משובחת והגייה מושלמת (שחקנים וקרייני רדיו מהדור הישן, למשל) יקראו באזני התלמידים סיפורים וספרים מנוקדים בעברית טובה, ממיטב הקלאסיקה לילדים ולנוער, כשכל תלמיד יושב מול עותק משלו (רווח והצלחה למו'לים!), ועוקב בעיניו אחר הסיפור. לפחות שעה אחת ביום. זה הכל. בלי בחינות ובלי

שיעורי בית. ודי בכך. כאשר ילד שומע שפה מתנגנת ומדוברת נכון, הוא מפנים אותה באופן טבעי, סופג את חוקיה, קולט את התחביר שלה ואפילו את הניקוד שלה (אם כי אין שום צורך שיידע לנקד, אלא אם ירצה לעסוק בכך בבגרותו). על הדרך הוא גם מרוויח אהבה לשפה וליופיה, לספרים ולספרות. בהמשך אפשר לעבור לז'אנרים שונים של טקסט, גם לא מנוקד ולא ספרותי, וללמוד באמצעותם הבעה, במקום באמצעות החוקים היבשים שמנתחים את המשפט לגורמים ומוציאים את החשק לחיות'. אופק, 12.2.2013.

60. בתוך: אילני, 2007.
61. שורצולד, 2005.
62. אלמוג, 1997.
63. שורצולד, 2005.
64. וייסמן וגונן, 2011.
65. הגישה הזאת כבר אינה כה תיאורטית. הנה כי כן, באתרים גדולים ומכובדים נהוג לפרסם היום דיווחים, ראיונות ומאמרים שנכתבו באופן לא מוקפד.
66. חיטרון, 11.4.2011; גז, 9.8.2009; גל, 14.6.2006.
67. 'אמוטיקונים' הם צירוף של המלים האנגליות אמושן (רגש) ואייקון (סמל). בעברית הם מכונים גם סמייליז, רגשונים או פרצופונים. מדובר בצירוף של כמה סימני פיסוק, אותיות ומספרים היוצרים יחדיו ציור המזכיר פני אדם. האמוטיקונים הומצאו בתחילת שנות ה-80 ושימשו בתחילה בעיקר חובבי מחשבים נלהבים, בעידן שעדיין חסרו אמצעים גרפיים ממוחשבים. עם פריצת האינטרנט החלו עוד ועוד אנשים להשתמש בהם הן בתכתובות ברשת והן בהודעות SMS ווואטסאפ. ויליאמס, 23.8.2007.
68. הבלשן פרופ' גלעד צוקרמן מכנה את השפה שאנו דוברים היום 'ישראלית' כדי לבדל אותה מהעברית המדוברת, שמתה, לשיטתו, במאה השנייה לספירה. לדבריו, הישראלית היא שפה שאיננה רק רבת רבדים, אלא גם רבת מקורות, ומבחינה גנטית היא איננה צאצא של העברית בלבד, אלא שפת כלאיים, שהורים רבים לה (למשל, ארמית, ערבית, יידיש, רוסית, פולנית ואנגלית). 'השפה שאנו מדברים היום', כותב צוקרמן, 'איננה העברית השמית הישנה אלא שפת-פְּלֵאיים שמית-אירופית חדשה וקסומה בת כ-120 שנה. לא ניתן להחיות שפה מתה קלינית ללא הפריה הדדית עם שפות-האם של מחיי השפה. כך נוהג עולם ואל לנו להתבכין אלא דווקא לאהוב את און-הפְּלֵאיים המרתק של הישראלית'. צוקרמן, 25.12.2008; צוקרמן, 2008.
69. על קשיי היישום של הוראה מקוונת באוניברסיטאות בישראל ראו: קירש, אפריל 2015.
70. לא בכדי ההרצאות בסגנון 'טד', [67] שאורכות לא יותר מ-18 דקות וניתנות לצפייה חינם באמצעות סרטונים באינטרנט, זוכות לפופולאריות עצומה (ב-2009 החל פרויקט תרגום של הסרטונים בעזרת אלפי מתנדבים לשפות שונות, וביניהן עברית). נכון ליוני 2013 תורגמו כ-30,000 סרטונים ל-82 שפות. נכון לנובמבר 2014, הוספו כתוביות בעברית ל-1,900 סרטונים. האתר הרשמי של TED.
71. יערי, 19.3.13.
72. גרינברג, 3.1.2013.
73. Kraushaar & Novak, 2010; Jones & Madden, 2002.
74. Kraushaar & Novak, 2010; Jones & Madden, 2002.
75. אחוז הסטודנטים שסבורים שהפעילויות הבאות לגיטימיות במהלך השיעור האקדמי: שליחת מסרונים (65%), גלישה ברשת (50%), משחקים (48%), בדיקת דוא"ל (48%). פעילויות לא לגיטימיות: האזנה למוסיקה באוזניות (91%), שיחה בנייד (78%). הסחת הדעת העיקרית נובעת ממכשירים אלקטרוניים, אך סטודנטים מדווחים על פעילויות נוספות שמתקיימות במהלך השיעור האקדמי: 25% נוהגים לצאת ולצלם חומר במהלך השיעור, 25% מכינים מטלות לשיעורים אחרים, 23% עדיין מעבירים פתקים ו-19% נוהגים לקרוא עיתון יומי. השאלון המובנה הועבר ל-320 סטודנטים בגיל ממוצע 26 שנים. עשת ואלבו, 2012.
76. גרינברג, 3.1.2013.
77. בתוך: דטל ולוצקי, 13.10.2013.
78. קירש, אוגוסט 2014.
79. יש לציין שלא כל המומחים סבורים כך. בספרו ADHD Does not exist (הוצאת הארפר-קולינס), שראה אור בארצות הברית ב-2014 הסביר ד"ר ריצ'ארד סול את הגורמים שהובילו להגדרה של ADHD ולאבחונים שגויים שלה. הוא הקדיש פרק קצר לכל אחד מהמצבים והבעיות המאובחנים בטעות לטענתו כ-ADHD - החל בקוצר ראייה ובעיות שמיעה, דרך הפרעות שינה וכלה במחוננות.
80. אור-נוי, 2009.
81. קיימת בעיה קוגניטיבית נוספת הדומה מאד להפרעת קשב, אך לא קשורה אליה. מדובר בקושי בעיבוד נתונים, המשליך ישירות על אופני קליטת המידע מהסביבה. יש ילדים שקיבלו ריטאלין והבעיה לא נפתרה, כי לא טיפלו בלקות המהותית שלהם.

82. נתונים של חברת הביטוח האמריקנית 'מדקו', שמבוססים על 2.5 מיליון מבוססים. בתוך: מערכת משפחה, ל' בשבט תשע"ב. בשנים 2007-2013 חלה עליה של 56% במאובחנים כבעלי ADHD בכלל האוכלוסייה. Cooper, 20.8.2013.
83. הנתונים נאספים מכורח פקודת הסמים המסוכנים, זאת מאחר שהחומר הפעיל בתרופות אלה - 'מתיל פנידאט' - מוגדר בארץ כסם מסוכן.
- לריטלין יש משך פעולה קצר יותר (3-4 שעות) בהשוואה לקונצרטה (10-14 שעות). תודות לפיזור החומר לאורך זמן, יש לקונצרטה פרופיל תופעות לוואי נוח יותר ופחות תופעות 'גמילה'. ד"ר איריס מנור ועו"ס חנן טסקר, אתר כמוני - קהילת קשב וריכוז.
84. את המחקר ערך מכון 'סמית'. בתוך: קשתי, 7.1.2008.
85. קורניק, 30.4.2013.
86. שיעור ההורים המאמינים שלילדם הפרעת קשב וריכוז, גבוה מנתוני מערכת החינוך, לפיהם כ-10%-15% מהתלמידים סובלים מכך.
87. מינהל המזון והתרופות האמריקאי (FDA) הורה לחברות התרופות המייצרות ריטלין להוסיף אזהרה, לפיה התרופה עלולה לגרום למוות פתאומי, יתר לחץ דם ובעיות לב חמורות.
88. Cooper, 20.8.2013.
89. בלומברג, 25.11.2013.
90. שפירא, 27.12.2011.
91. קידום למידה אקדמית ומיומנויות חברתיות, שיפור באינטראקציה החברתית עם המורים והחברים וירידה בתוקפנות הפיזית והמילולית.
92. אוזן, 19.12.2011.
93. Park, 3.4.2013.
94. בתוך: מערכת משפחה, ל' בשבט תשע"ב.
95. במחקר שבוצע על ידי ד"ר שלומי ענתבי, רופא ילדים ומנהל בתי החולים 'קפלן', 'מאיר' ו'העמק' לשעבר, נמצא ש-70% מהילדים המאובחנים בהפרעת קשב וריכוז סבלו מהפרעות נפשיות נלוות. במחקר השתתפו 520 ילדים. ההפרעות הנפשיות הנלוות כוללות בין היתר: הפרעה מרדנית מתנגדת (40%), חרדה (28%), לקויות למידה (28%), הפרעות במצב הרוח, כולל נטייה לדיכאון (18%) והפרעות התנהגות (17%). בתוך: מערכת משפחה, ל' בשבט תשע"ב.
96. בתוך: Cooper, 20.8.2013.
97. אוזן, 19.12.2011.
98. בתוך: טרבליסי-חדר, 16.11.2005, עמ' 15.
99. אוזן, 19.12.2011.
100. תגובה ל: לוינסקי, 15.1.2012.
101. הפסיכיאטר ד"ר ירון לוינסקי כתב על כך: "סטודנטים ועובדים שלחוצים מהצורך להתחרות במקבילים אליהם, לוקחים לפעמים כמה כדורי ריטלין או קונצרטה מהחברים שלהם תמורת כמה שקלים, כדי 'לשפר את הביצועים'". לוינסקי, 15.1.2012.
102. כדי להתמודד עם התעצמות התופעה שבה תלמידי תיכון וסטודנטים בקולג'ים מזוייפים תסמינים של הפרעת קשב היפראקטיבית (ADHD) בניסיון לקבל כדורים (כדי להתמסל, להישאר ערים או להתרכז בזמן הלימודים), הומצא לאחרונה בארה"ב מכשיר מיוחד לאבחון ADHD. בלומברג, 25.11.2013.
103. כך נמצא במחקר שנעשה בקנדה, בדצמבר 2012, וכלל 616 סטודנטים ללא ADHD בקולג' יוקרתי. Colaneri, Majnu & Adesman, 3.4.2014.
104. סטודנט כותב למרצה במכללה.
105. סטודנטית כותבת למרצה באוניברסיטת חיפה.
106. ד"ר אריה קיזל מהפקולטה לחינוך באוניברסיטת חיפה ביקש לבדוק את חליפין הדואר האלקטרוני בין מרצים לסטודנטים באקדמיה. העניין שלו התחיל משיחות עם מרצים, שסיפרו כי הם מקבלים מיילים תובעניים מסטודנטים. הוא פנה ל-70 מרצים מאוניברסיטאות, מכללות אזוריות ומכללות לחינוך, וביקש מהם להשיב על מספר שאלות רלוונטיות. מבין הפונים נענו לאתגר כ-30. את התוצאות פרסם קיזל במאמר בביטאון מכון מופ"ת (שהוא קהל היעד של כל מורי המכללות), שזכה לתהודה רבה. במחקר נמצאו מרצים שסברו שקשר הדוא"ל נכפה עליהם, ושמהיבים אותם ליצור קשר שלא תמיד נוח להם וגם לא תמיד נכון לדעתם כדי 'לא להישאר מאחור'. קיזל, פברואר 2014.
107. מתוך דו"ח הוועדה להערכת איכות ההוראה של המועצה להשכלה גבוהה/ ות"ת: "איכות ההוראה אינה ניתנת להערכה אמפירית תקפה ע"פ מכשיר יחיד זה או אחר, וזאת למרות קיומם של סקרי הערכות סטודנטים את המרצים (כמעט) כל המוסדות להשכלה גבוהה בעולם. השאלונים מורדים את שביעות הרצון של הסטודנטים וכן מרכיבים התנהגותיים מוגדרים של יעילות ההוראה, אולם במקרה הטוב ביותר הם משמשים כקירוב (proxy) למדידה אמיתית של איכות ההוראה. בנוסף על כך, ספרות ענפה מורה על מידה רבה של חוסר אמון של הסגל האקדמי (ה"לקוחות" של הערכות

- הסטודנטים) בשיפוטי תלמידיהם. " נובמבר, 2014.
108. על הביקורת ועל המענה לביקורת ראו: חטיבה, 2008.
109. Carrell & West, May 2010.
110. הסקר כלל 9,268 משיבים המהווים מדגם של אוכלוסיית הסטודנטים הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה.
111. ארנון, גרינספלד, זיגור, פרנקל ורובין, 2005. מטבע הדברים, "הרעשים" הללו לא גלויים ל"חשמני האקדמיה" שמוספים לראות בסקר מדד אמין לאיכות ההוראה ולחויית הלמידה דוגמא לכך אפשר למצוא בפרסומים של פרופ' נירה חטיבה - מומחית לסקרים ומי שעמדה במשך שנים בראש המנגנון האקדמי שפיתח אותם: Hativa, 2014a; Hativa, 2014b.
112. רונן, 24.4.2014.
113. www.dargoo.co.il
114. בתוך: אילני, 22.1.2007.
115. דרור, 25.4.2014.
116. Salzman, 2012.
117. און, 30.10.2012.
118. Optimistic Girl - פורום תפוז, 25.11.2013.
119. סטודנטית באוניברסיטת חיפה, בקורס מרובה משתתפים שבסיומו ניתן מבחן אמריקאי.
120. סטודנט בן 28 עונה לסטודנט שנה א' בן 23 על השאלה האם לפרוש מהלימודים בשל כישלון במבחנים. אתר 'שאל שאלה'.
121. ציגלר, 25.10.2012.
122. יש אוניברסיטאות עם חיי חברה פעילים מאוד (למשל אוניברסיטת בן-גוריון) ויש גם אוניברסיטאות עם חיי חברה פחות פעילים. כך המצב גם במכללות, וניתן לומר, כי בתחום זה אין הבדל משמעותי בין מכללות לאוניברסיטאות. חיי החברה קשורים גם למאפיינים הספציפיים של הפקולטה והחוג. זה בפירוש הופך לשיקול חשוב בבחירת המוסד והחוג של כל צעיר וצעירה.
123. בדומה למסורת של מסיבות "הספרינג ברייק" במכללות האמריקאיות. אודינייב, 13.4.2014. ההתארגנות למסיבה בסדר גודל כזה היא מורכבת. במאי-2012 שריינה חברת ההפקה, פלס גרופ, כ-6,000 חדרים ב-15 בתי-מלון באילת לפסטיבל. בין נותני החסות לאירוע: קרלסברג, רד בול, סמירנוף, בושמילס, נביעות, איסתא ועוד.
124. פאנג'ויה אילת - אתר Eilat City.
125. אגודת הסטודנטים אוניברסיטת תל אביב, 12.12.2013.
126. Millar & Ajadi, 22.10.2013.
127. לימודי הנדסה תעשייה וניהול באוניברסיטת ת'א - חווית תלמיד, באתר פורטל לימודים.
128. מצוטט בתוך: דטל ולוצקי, 13.10.2013.
129. מצוטטת בתוך: דטל ולוצקי, 13.10.2013.
130. עירית לינור בדף הפייסבוק שלה, 18.5.2013.
131. www.youtube.com/watch?v=iOwhK2FBdAE
132. למרבה הפרדוקס, מורים בבתי הספר ומרצים באקדמיה מעודדים אותם לעשות כן, מתוך הנחה שכך צריך ללמוד. מומחים ידועים מתחומים מקצועיים מגוונים סיפרו לנו, שמספר הבקשות לעזרה שהם מקבלים מתלמידי תיכון עלה פלאים בשנים האחרונות, ובמקביל גם החוצפה. כלומר לא מבקשים עזרה כאשר כל הדרכים האחרות כשלו (קריאת מאמרים וספרים, חיפוש בארכיונים וכדומה), אלא כפתרון ראשון וזמין שנועד לקצר עבורם תהליכים. בקיצור במקום לעבוד הם מחפשים משהו שיעבוד בשבילם. הפנייה היא כמוכן בהתאם: פמיליארית ולעיתים קרובות גם מתחנפת.
133. בסקר שערכה חברת 'נכס', החברה הכלכלית באוניברסיטת תל-אביב, ב-2012, עולה כי 38% מהסטודנטים עובדים עד 60 שעות בחודש, כאשר 70% מהם אפילו משתלבים בעבודה קבועה. 20% מרוויחים בין 2,500 ל-4,000 שקל בחודש, ו-33% מרוויחים עד 2,500 שקל בחודש היתר מרוויחים מעל 4000 ש"ח. בתוך: כהן, 29.4.2012.
- מחקר שנערך ב-2008, על ידי חוקרים מבנק ישראל והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, העלה כי השכר השכיח לשעת עבודה של סטודנט לתואר ראשון גבוה במקצת משכר המינימום. החוקרים מגדירים את שיעורי התעסוקה בקרב סטודנטים כ'גבוהים מאוד'. בתוך: טראובמן, 2008.
134. קיימים אמנם מחקרים, שמוצאים שאין השפעה ישירה של עבודה במקביל ללימודים על ההישגים האקדמיים, ולעיתים עבודה במשרה חלקית אף מביאה לניצול יעיל יותר של זמן הלימוד ולהישגים גבוהים יותר, אך כמוכן הכל שאלה של מינון - עומס העבודה בהשוואה לעומס הלימודים. ראו למשל: Nonis & Hudson, 2006.
135. הסקר התבצע על ידי מכון 'מאגר מוחות' עבור התאחדות הסטודנטים הארצית. מאגר מוחות, 30.10.2013.
136. מחקר בנק ישראל והלמ"ס מצא כי בקרב סטודנטים לתואר ראשון בגיל 20-29 העבודות השכיחות ביותר הן: מכירות, מלצרות, אבטחה, שירותים ועבודות פקידות (פקידי קבלת קהל, למשל). רק כרבע מועסקים במקצועות חופשיים וטכניים. בתוך: טראובמן, 18.2.2008.

137. בסקר שנעשה בארצות הברית נמצא, שכמעט 50% מהסטודנטים בני דור ה-Y עובדים במהלך לימודיהם. זאת בהשוואה ל-37% מדור ה-X שקדם להם (נתונים על דור ה-Y הם מ-2007 ועל דור ה-X מ-1989). McCarthy, 8.8.2007.
138. ב-17.8.2010 חתם פרופ' נאמן, שר המשפטים, על תיקון כלכלי להתמחות, על פי כללים שגיבשה ואישרה המועצה הארצית של לשכת עורכי הדין. לפי הכללים החדשים, משרדי עורכי הדין יורשו לראיין מועמדים להתמחות רק אחרי המחצית של שנת הלימודים השלישית. כללי לשכת עורכי הדין (רישום מתמחים ופיקוח על התמחות) (תיקון), התש"ע-2010.
139. התאחדות הסטודנטים בישראל. יוני 2014.
140. מסקר שערכה ב-2012 חברת נכס - החברה הכלכלית באוניברסיטת תל-אביב, עולה כי 70% מהסטודנטים שעובדים במהלך הלימודים משתלבים בעבודה קבועה, ו-50% מתוכם עובדים בעבודה בעלת אוריינטציה לתחום הלימודים שלהם. בתוך: כהן, 29.4.2012.
141. OECD Publishing, Education at a Glance 2013, p. 54.
142. בסקר הסטודנט 2013 נמצא שמחצית מהוצאותיו החדשיות של הסטודנט מופנות למימון שכר דירה (34%) ומזון (16%). מאגר מוחות, 30.10.2013.
143. באוניברסיטאות עובדים הסטודנטים 7.7 חודשים בממוצע, ואילו במכללות הציבוריות (לא כולל מכללות לחינוך) הם עובדים 8.2 חודשים. יוצאות דופן הן המכללות הפרטיות, שבהן עובדים הסטודנטים 9 חודשים בשנה בממוצע. הסיבה ברורה: במכללות הללו שכר הלימוד גבוה בערך פי שלוש מהשכר במכללות הלא פרטיות. סיבה נוספת היא העובדה שבמקרים רבים מדובר בצעירים שבאו 'לקנות תואר' במינימום השקעה. הם גם לא נדרשים להשקיע הרבה בלימודים כי המכללה תעביר אותם בכל מקרה. הם משקיעים בעבודה, בקריירה ובכסף ועל הדרך משיגים תואר שבכיל הדרישות הפורמאליות להמשך החיים. במקצועות לימוד תובעניים, כמו רפואה, מספר חודשי העבודה הוא הנמוך ביותר והדבר תורם מן הסתם לביקוש היורד של המקצועות הללו בקרב האוכלוסייה היהודית הוותיקה. זוסמן, טור-סיני ורומנוב, אוקטובר 2007.
144. דו"ד, פברואר 2012.
145. דו"ד, פברואר, 2012.
146. Gross, 2011; Thomas & Zyl, 2012.
147. DiPietro, 2009-10; McCabe, Butterfield & Trevino, 2012.
148. Brown & Mcinerney, 2008; Cahn, 2011.
149. בשנת 2002 פורסם ספר בשם 'חוסר יושר באקדמיה: מדריך למחנך' Whitley & Keith-Speigel, 2002. (פרק מהספר הופיעו בתרגום עברי בכתב העת 'הוראה באקדמיה', גיליון 2, פברואר 2012). מחברי הספר סקרו את התופעה על בסיס מחקרים וסקרים, שנערכו בין אנשי סגל, אנשי מנהלה וסטודנטים. נעזרנו בספר וכן בראיונות עם מרצים ומרכזות חוג, כדי לסקור סוגים שונים של רמאויות שכיחות בקרב סטודנטים בישראל.
150. במחקר שנעשה לאחרונה בקנדה הסתבר ש-33% מהסטודנטים לא חושבים ששימוש בריטלין ודומיו לשיפור היכולות האקדמיות הוא סוג של רמאות. במילים אחרות, בניגוד למקובל בעולם הספורט, בעולם ההשכלה סמים מעוררים עדיין אינם נחשבים כבלתי חוקיים ב'משחק האקדמי'. 41% חשבו שזו רמאות ו-25% לא היו בטוחים. המחקר כלל 616 סטודנטים ללא ADHD Colaneri, Majnu & Adesman, 3.4.2014.
151. Whitley & Keith-Speigel, 2002.
152. מערכת חורים ברשת, 9.9.2013.
153. און, 30.10.2012.
154. המחקר נעשה על קורסים מתוקשבים, והוא כלל 1,376 סטודנטים לתואר ראשון משתי אוניברסיטאות בארה"ב ומארבעה מוסדות אקדמיים בישראל. גיל המשתתפים נע בין 17 ל-59 שנים עם ממוצע של 26 שנים. עשת, גרינאוטקי ופלד, Eshet, Peled & Grinautski, 2013; 10.7.2012.
155. Dante, 12.11.2010. קטעים מתורגמים מהמאמר הופיעו בכתב העת 'הוראה באקדמיה', פברואר 2012.
156. מצוטט בתוך: דטל, 26.12.2013.
157. www.ubank.co.il ב-11.10.2014.
158. www.freeacademic.com ב-11.10.2014.
159. עוז קדם, ללא תאריך באתר 'העם דורש צדק חברתי' - האתר הרשמי של המאבק. www.freeacademic.com ב-11.10.2014.
160. מתוך דף הבית של אתר פרופסור: www.professor.co.il, 11.10.2014.
161. דטל, 26.12.2013.
162. תגובה לכתבה: דטל, 26.12.2013.
163. Anitsal, Anitsal, & Elmore, 2009.
164. Molnar, Kletke & Chongwatpol, 2008.

166. אלרואי-שטיין, מרץ 2008.
167. בארה"ב נמצא שרק 35% מהבכירים בקולג'ים חושבים שרמאות זו בעיה באקדמיה בהשוואה ל-41% מהציבור. Jaffe, 14.8.2014.
- בכתבה נמסר כי האוניברסיטה העברית דיווחה כי בארבע השנים האחרונות התגלו 13-19 מקרי העתקה מדי שנה, פרט ל-2009, אז הורשעו 35 תלמידים במוסד בעבירות העתקה שונות. ברור שמדובר במספר שאינו מתקרב למספר העבריינים בפועל. דטל, 26.12.2013.
168. הן הסטודנטים והן החברות המספקות שירותים כאלה שותפים למעשי זיוף ומרמה. יתר על כן, מוכרי העבודות מתפרנסים מניצול מצוקתם של הסטודנטים ומהכשלתם, תוך גביית ממון רב. אבל למעט מקרים חריגים בחומרתם, מסתפקים בדרך כלל המוסדות האקדמיים בטיפול משמעותי ואינם מגישים תלונה למשטרה כנגד הסטודנטים וכנגד החברות. כך גם לגבי הענישה בארה"ב. Jaffe, 14.8.2014.
169. גם בארה"ב מרצים מעדיפים לא לדווח על מקרים של אי יושרה אקדמית לוועדות משמעת בשל הזמן והמאמץ הכרוך בכך. בתוך: עשת, גרינאוואקי ופלד, 10.7.2012.
170. דטל, 26.12.2013.
171. כשר, פברואר 2012.
172. Robbins & Wilner, 2001.
173. כך למשל Barr, 2004; Wilner & Stocker, 2004; רובינס עצמה פרסמה ספר ייעוץ בתחום Robbins, 2004.
174. Robbins & Wilner, 2001; Goldstein, 8.9.2004; Hill, 5.5.2011; McGuinness, 7.2.2012.
175. זר, 22.2.2008.
176. מצוטט בתוך: אברהם, 21.9.2012.
177. מצוטט בתוך: אברהם, 21.9.2012.
178. "אינפלציונית התארים" מובילה לכך שאקדמאים מועסקים לעתים קרובות במקצועות שאינם בתחום התמחותם, במקצועות שאינם דורשים תואר אקדמי, או במקצועות הדורשים תואר ללא סיבה ממשית. נתוני הלמ"ס והמל"ג מצביעים על כך ש-40% מבוגרי מוסדות אקדמיים אינם מועסקים בתעסוקה הדורשת את ההשקעה שהשקיעו בתואר. דה-מרקר 17.09.2011. ראו גם גלובס 2.8.2011.
179. פירוט של הרשימה, אפשר לראות למשל במאמר שכותרתו: 'מהקולג' לקריירה: 90 דברים שצריך לעשות לפני שמצטרפים לעולם האמיתי'. Pollak, 2007.
180. לוי בר יותם, 5.8.2013.
181. נתיב, 25.04.2013.
182. זר, 22.2.2008.
183. דיין, 31.10.2012.
184. Hassler, 2005.
185. אוחיון, 13.10.2008.
186. מצוטטת בתוך: אוחיון, 13.10.2008.
187. חורי, 14.3.2014.
188. הדס, 4.10.2013.
189. מצוטטת בתוך: אברהם, 21.9.2012.
190. ללא שם מחבר. 5.9.2009. בלוג בתפוז.
191. נתיב, 25.04.2013.
192. לוי, 23.9.2012.
193. זר, 22.2.2008.
194. אוחיון, 13.10.2008.
195. לוי, 23.9.2012.
196. בתוך: אברהם, 21.9.2012.
197. מצוטטת בתוך: אברהם, 21.9.2012.
198. קראוס, 24.9.2012.
199. תהל פרוש, משוררת ואמנית ומרואיינת נוספת מצוטטות בתוך: אברהם, 21.9.2012.
200. לב סולודקין, לשעבר יו"ר תא 'אם תרצו' באוניברסיטה. סולודקין, 27.09.13.

